

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

ЕКОНОМІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

кафедра міжнародної економіки, природних ресурсів та економіки
міжнародного туризму

Кваліфікаційна робота магістра

на тему: Регіональна політика Європейського Союзу: перспективи та нові
виклики для національної економіки

Виконав: студент 2 курсу,
групи 8.0521
спеціальності 051 «Економіка»
освітньої програми «Міжнародна економіка»
Міхайлов Д.С.
Керівник:
Д.е.н., професор Гамова О.В.
Рецензент: Сарнацький О.П., д.е.н., професор

Запоріжжя
2022 рік

ЗМІСТ

Завдання на кваліфікаційну роботу.....	4
Реферат.....	6
Summary.....	7
Перелік умовних посилань, символів, одиниць, скорочень і термінів.....	8
ВСТУП	9
1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ	13
1.1 Теоретичні підходи до визначення регіональної політики.....	13
1.2 Головні цілі регіональної політики.....	16
1.3 Особливості державного регулювання та підтримки розвитку регіонів.....	26
Висновки до розділу 1.....	36
2 АНАЛІЗ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В УМОВАХ ГЕОПОЛІТИЧНИХ ЗМІН.....	38
2.1 Регіональна диференціація країн за рівнем економічного та соціального розвитку.....	38
2.2 Особливості регіонального розвитку в Німеччині.....	62
2.3 Аналіз національної регіональної політики в Україні.....	70
Висновки до розділу 2.....	80
3 НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ.....	83
3.1 Використання позитивного зарубіжного досвіду регіональної політики.....	83
3.2 Шляхи удосконалення регіональної політики в Україні.....	93
Висновки до розділу 3.....	100

ВИСНОВКИ.....	102
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	107
ДОДАТОК А. Декрація академічної доброчесності.....	116
ДОДАТОК Б. Еволюція політики зближення ЄОУС/ЄЕС/ЄС у 1951– 2027 рр.....	117
ДОДАТОК В. Структура бюджету ЕС за Програмою регіональної політики 2021-2027 рр.....	119

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Факультет економічний

Кафедра міжнародної економіки, природних ресурсів та економіки міжнародного туризму

Рівень вищої освіти магістр

Спеціальність 051«Економіка»

ЗАТВЕРДЖУЮ:

Зав.кафедри _____

« ____ » _____ р.

**З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ МАГІСТРА СТУДЕНТОВІ
Міхайлову Денису Сергійовичу**

(прізвище, ім'я, по-батькові)

1. Тема роботи (проєкту)

Регіональна політика Європейського Союзу: перспективи та нові виклики для національної економіки

керівник роботи (проєкту) д.е.н., професор Гамова О.В.

затверджена наказом по інституту від «09» червня 2022 р. № 642-с

2. Строк подання студентом роботи (проєкту) 01.12.2022

3. Вихідні дані до роботи (проєкту) інформаційна база законодавчих та нормативних урядових актів, матеріали державної служби статистики України, публікації у фахових журналах, електронні економічні публікації, Інтернет ресурси

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, що належить розробити)

формування регіональної політики та особливості й принципи регіоналізації; особливості регіональної політики в країнах ЄС в умовах геополітичних змін; регіональний розвиток в Німеччині та регіональної політики в національній економіці; напрями вдосконалення регіональної політики в Україні.

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень) принципи сучасної державної регіональної політики;

види регіональної економічної політики;
етапи розвитку регіональної політики ЄС

6. Консультанти розділів роботи (проекту)

Розділ	ППП, посада консультанта	Підпис, дата	
		Завдання видав	Завдання прийняв
Вступ	Гамова О.В., професор	01.09.2022	01.09.2022
I розділ	Гамова О.В., професор	20.09.2022	20.09.2022
II розділ	Гамова О.В., професор	18.10.2022	18.10.2022
III розділ	Гамова О.В., професор	15.11.2022	15.11.2022
Висновки	Гамова О.В., професор	30.11.2022	30.11.2022

7. Дата видачі завдання 20.06.2022

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів дипломного проекту (роботи)	Термін виконання етапів проекту (роботи)	Примітка
1	Вибір теми	20.06.2022	18.06.2022
2	Складання робочого плану	27.06.2022	27.06.2022
3	Підбір літератури та вивчення літературних джерел	08.08.2022	08.08.2022
4	Складання плану	15.09.2022	15.09.2022
5	Виконання вступу	16.09.2022	16.09.2022
6	Виконання розділу 1	20.09.2022	20.09.2022
7	Виконання розділу 2	18.10.2022	18.10.2022
8	Виконання розділу 3	15.11.2022	15.11.2022
9	Формулювання загальних висновків	22.11.2022	22.11.2022
10	Подання роботи на кафедру на передзахист	24.11.2022	24.11.2022
11	Попередній захист роботи на кафедрі	25.11.2022	25.11.2022
12	Оформлення роботи та проходження нормоконтролю	28.11.2022	28.11.2022
13	Одержання відгуку та рецензії	30.11.2021	30.11.2021
14	Подання остаточного варіанту роботи на кафедру	01.12.2021	01.12.2021

Студент – дипломник _____ Д.С. Міхайлов
(підпис)

Керівник проекту _____ О.В. Гамова
(підпис)

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота: 122 с., 4 рис., 7 табл., 3 додатки, 98 джерел.

Об'єктом дослідження є науково-методичні основи реалізації регіональної політики в країнах ЄС та Україні.

Предметом дослідження є теоретичні та практичні основи реалізації та підтримки регіональної політики.

Мета роботи – вивчення теоретичних основ формування та розвитку регіональної політики, розробка практичних рекомендацій щодо її вдосконалення в національній економіці, використовуючи позитивний досвід країн ЄС.

Методи дослідження – статистичний аналіз, графічний, аналітичний, факторний аналіз, діалектичний, абстрактно-логічний, порівняльний аналіз.

У першому розділі кваліфікаційної роботи досліджено теоретичні підходи до визначення регіональної політики, виокремлено головні цілі регіональної політики та визначено особливості державного регулювання та підтримки розвитку регіонів. У другому розділі визначено особливості регіональної диференціації в посткризовий період, проаналізовано регіональну диференціацію країн за рівнем економічного та соціального розвитку, з'ясувано особливості регіонального розвитку в Німеччині, проаналізовано національну регіональну політику в Україні. У третьому розділі оцінено можливості використання позитивного зарубіжного досвіду регіональної політики в Україні, запропоновано шляхи удосконалення регіональної політики в Україні. запропоновано напрями вдосконалення регіональної політики в національній економіці.

ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ, ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ, ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД, ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК, ЕФЕКТИВНІСТЬ, РЕГІОН, РЕГІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА

SUMMARY

Qualification work: 122 p., 4 figures, 7 tables, 3 appendices, 98 sources.

The object of the study is the scientific and methodological basis of the implementation of regional policy in the EU countries and Ukraine.

The subject of the study is the theoretical and practical basis of implementation and support of regional policy.

The purpose of the work is to study the theoretical foundations of the formation and development of regional policy, to develop practical recommendations for its improvement in the national economy, using the positive experience of the EU countries.

Research methods – statistical analysis, graphical, analytical, factor analysis, dialectical, abstract-logical, comparative analysis.

In the first section of the qualification work, theoretical approaches to the definition of regional policy are explored, the main goals of regional policy are highlighted, and the features of state regulation and support for the development of regions are identified. In the second chapter, the peculiarities of regional differentiation in the post-crisis period are determined, the regional differentiation of countries by the level of economic and social development is analyzed, the peculiarities of regional development in Germany are clarified, and the national regional policy in Ukraine is analyzed. The third chapter assesses the possibilities of using positive foreign experience of regional policy in Ukraine, and suggests ways to improve regional policy in Ukraine. directions for improving regional policy in the national economy are proposed.

DIFFERENTIATION, EUROPEAN UNION, FOREIGN EXPERIENCE,
ECONOMIC DEVELOPMENT, EFFICIENCY, REGION, REGIONAL POLICY

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОСИЛАНЬ, СИМВОЛІВ, ОДИНИЦЬ, СКОРОЧЕНЬ І
ТЕРМІНІВ

Скорочення	Слово/словосполучення/
ЄС	Європейський Союз
ЄФРР	Європейський фонд регіонального розвитку
ЄСФ	Європейський соціальний фонд
СФ	Структурний фонд
ВВП	Валовий внутрішній продукт

ВСТУП

Актуальність. Вплив сучасних глобальних викликів, таких як Covid-2019, військові конфлікти, враховуючи взаємопов'язаність країн світу, потребують переосмислення та вдосконалення механізмів розвитку країн, пошуку ресурсів, які дозволяють підвищити рівень соціального добробуту та досягти високих економічних показників. У зв'язку із зазначеним регіональна політика є вкрай важливою, адже дозволяє через розвиток окремих складових національної економіки забезпечити її успішність загалом.

Регіональна політика Європейського Союзу (ЄС), яка ідентифікується як Політика згуртованості спрямована на підвищення рівня економічного добробуту регіонів за допомогою зменшення диспропорційності розвитку та досягнення більшої збалансованості. Зауважимо, що більше однієї третьої частини бюджетних коштів спрямовуються на підтримку зазначеної політики, а саме: подолання диспропорцій економічного, соціального та екологічного розвитку територій, підтримка розвитку промислових регіонів, диверсифікація розвитку районів із домінуванням галузі сільського господарства – спільна аграрна політика ЄС (САП).

Крім цього регіональна політика ЄС сприяє посиленню конкурентних переваг кожного регіону, підвищенню темпів економічного зростання та вирішенню проблем ринку праці.

Для України досвід країн ЄС щодо реалізації цілей та принципів регіональної політики має провідне значення, адже наявна значна диспропорційність розвитку як між регіонами, так і певними територіями в межах регіону. Зазначене стосується різного забезпечення ресурсами та рівня конкурентоспроможності. Тому для досягнення сталого економічного розвитку регіонів, забезпечення високого рівня добробуту, гарантування продовольчої безпеки потребує ефективних механізмів підтримки держави через регіональну політику.

Нерівномірність економічного розвитку виважена регіональна політика покликана забезпечити повноцінний розвиток окремих територій, підтримувати помислові регіони та території з домінуванням аграрної галузі, котра є основою продовольчої безпеки людства.

Таким чином, пріоритетом для національної економіки є використання позитивного досвіду країн ЄС для вдосконалення регіональної політики, враховуючи посилення впливу глобальних факторів та переформатування світової економіки. Крім того обраний вектор інтеграції в напрямку ЄС потребує імплементації європейських практик з метою подолання або принаймні зменшення регіональних диспропорцій.

Еволюцію становлення та розвитку теоретичних і практичних основ регіональної політики, досліджували як українські, так і зарубіжні науковці. Серед зарубіжних вчених зазначимо І. Тюнена, А. Вебера, В. Кристаллера, А. Льоша, Ф. Перру, Ж. Будвіля, Г. Мюрдаля, С. Полларда тощо. Особливості розвитку територій в межах регіону аналізували українські науковці, котрі є фахівцями з географічного напрямку: А. Голіков, Ф. Заставний, М. Пістун, В. Поповкін, а також вчені-економісти М. Долішній, О. Нижник тощо. На сучасному етапі особливості регулювання розвитку регіонів вивчають П. Кругман, Р. Мартін, Х. Армстронг, Ф. Кук та інші.

Мета і завдання. Метою кваліфікаційної роботи є вивчення теоретичних основ формування та розвитку регіональної політики, розробка практичних рекомендацій щодо її вдосконалення в національній економіці, використовуючи позитивний досвід країн ЄС.

На основі поставленої мети, сформульовані основні завдання кваліфікаційної роботи:

- дослідити теоретичні підходи до визначення регіональної політики;
- виокремити головні цілі регіональної політики;
- визначити особливості державного регулювання та підтримки розвитку регіонів;
- визначити особливості регіональної диференціації в посткризовий

період;

- проаналізувати регіональну диференціацію країн за рівнем економічного та соціального розвитку;
- з'ясувати особливості регіонального розвитку в Німеччині;
- проаналізувати національну регіональну політику в Україні;
- оцінити можливості використання позитивного зарубіжного досвіду регіональної політики в Україні
- запропонувати шляхи удосконалення регіональної політики в Україні.

Об'єктом дослідження є науково-методичні основи реалізації регіональної політики в країнах ЄС та Україні.

Предметом дослідження є теоретичні та практичні основи реалізації та підтримки регіональної політики.

Методи дослідження. У дослідженні використано загальнонаукові та специфічні методи, а саме: економічного, історичного аналізу, абстрагування, систематизації поглядів до визначення понятійно-категоріального апарата регіональної політики, статистичного, порівняльного - для аналізу зміни регіональної політики ЄС за періоди 2014-2020 рр. та 2021-2027 рр., факторного та аналізу для дослідження розподілу витрат бюджету на підтримку розвитку окремих територій та регіонів.

Інформаційна база дослідження: українських та зарубіжних монографій та наукові публікацій у фахових виданнях, Програми та Стратегії розвитку України та ЄС, статистичні дані та доповіді Європейської Комісії, Державна служба статистики України, доповіді інституту демографії і соціологічних досліджень.

Наукова новизна полягає у теоретичному обґрунтуванні способу вирішення питання щодо реалізації регіональної політики в умовах посилення глобальних викликів та євроінтеграції; розробці практичних рекомендацій щодо вдосконалення регіональної політики в національній економіці.

Практичне значення дослідження полягає у тому, що отримані результати дослідження та надані рекомендації спрямовані на підвищення

рівня національного добробуту через розвиток регіонів та окремих територій.

Основні положення та висновки кваліфікаційної роботи: «Вплив регіональної політики ЄС на розвиток національної економіки» II Міжнародна науково-практична конференція «Проблеми та перспективи впровадження європейського досвіду диверсифікації сільського туризму в Україні на засадах креативності та збалансованості» 13-14 жовтня 2022 року (під егідою програми ЄС Еразмус+, напрям ім. Жана Моне у рамках проєкту 620720-EPP-1-2020-1-UA-EPPJMO-MODULE «Диверсифікація сільського туризму через збалансованість та креативність: поширення європейського досвіду в Україні»/ «Diversification of rural tourism through sustainability and creativity: disseminating European experience in Ukraine»); стаття «Регіональна політика ЄС: можливості імплементації в Україні» у фаховому журналі «Фінансові стратегії інноваційного розвитку економіки» (№4, 2022 р.). Опубліковані праці в повністю відображають основні результати роботи.

1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ

1.1 Теоретичні підходи до визначення регіональної політики

На сучасному етапі особливості реалізації та підтримка розвитку регіонів та окремих територій є предметом дослідження низки науковців. Розглянемо найпоширені трактування щодо самого терміну «регіональна політика».

Однією з найпоширеніших теорій є визначення, яке сформоване в межах посткейнсіанського напрямку, представники якого аналізували можливість регулювання диспропорцій регіонального розвитку. У якості ключових факторів вчені розглядали інвестиційну привабливість та обсяги приватного капіталу в регіони, які мають недостатній рівень розвитку. Основні інструменти регіональної політики, науковці вбачали в наданні субсидій, кредитне та податкове регулювання.

Своєю чергою неокласичний підхід щодо регіонального розвитку використовував точку зору, яка передбачає саморегуляцію нерівномірностей регіонального розвитку завдяки механізмам вільного нерегульованого ринку. Тому науковці виступали проти обмеження дії нерегульованих умов ринку.

На відміну від попередніх теоретичних поглядів, прихильники теорії збалансованого розвитку стверджують, що лише за умови поєднання ринкових важелів та державного регулювання економіки можливо подолати або принаймні зменшити регіональну диспропорційність розвитку та досягти балансу. Адже циклічний розвиток економіки внаслідок дії лише ринкових сил може посилювати одні регіони, послаблюючи при цьому інші.

Представники суспільної теорії регіонального розвитку, що основна причина регіональної розбалансованості – це протистояння політичних та економічних інтересів, що порушує баланс між національними та

регіональними інтересами. Ця теорія оперує такими складовими як поділ владних повноважень між центром та регіонами, соціальні конфлікти та нерівність.

У межах теорії життєвого циклу товару також аналізується регіональний аспект, адже певні стадії від започаткування до повного виходу з ринку розглядаються також у розрізі окремих регіонів. Ця теорія визначає регіональний розвиток на основі появи нових продуктів і вивільнення ринку від тих, які є неактуальними і не користуються попитом.

Сучасна модель регіональної політики, яка базується на механізмах ринкової економіки, характеризується певними ознаками:

1) необхідність оперативної допомоги регіонам, які перебувають у кризовому стані (кінець 1920-х - 1910-х рр.);

2) забезпечення регіонального розвитку на основі ресурсного перерозподілу, пріоритетність збалансування регіонального розвитку та окремих територій, визначення полюсів зростання (у 1950-1970-х рр.);

3) удосконалення регіональної структури (середина 1970-х- кінець 90-х рр.), основою якого є теоретичні погляди неокласиків та технологічні теорії, орієнтація на раціональне використання регіонального потенціалу, підтримка приватної ініціативи, суб'єктів малого та середнього бізнесу.

Сучасний етап економічного розвитку характеризується новою тенденцією, яка основою використовує суспільні теорії економічного зростання регіону – саморозвиток із врахування особливостей кожного регіону та відповідальність за це покладається на локальний рівень влади.

На основі вищезазначеного можна констатувати, що регіональна політика в Україні використовує механізми зазначеного підходу. При цьому також застосовуються окремі елементи кейнсіанської теорії та теорія збалансованого регіонального розвитку, метою яких є підтримка в першу чергу слабких регіонів, а потім вже тих, що демонструють кращі показники розвитку.

Щодо технологічної теорії, то її елементи впроваджуються через створення технополіс та виокремлення полюсів зростання.

Підкреслимо, що симбіоз декількох теорій та підходів до регіональної політики обумовлений впливом сучасних геополітичних та гео економічних змін: для розвинених країн характерним є послідовне впровадження підходів залежно від стадійності розвитку, а в національній економіці ставиться за мету здійснити всі еволюційні зміни, які пережили розвинені країни, але за короткий період часу.

Зауважимо, що регіональна політика може розглядати як спосіб досягнення цілей розвитку національної економіки. При цьому можна використовувати різні шляхи – рухатися від фактів до ідентифікації економічної проблеми або певного аспекту економічного розвитку, а також від теоретичних постулатів до фактичних даних. Тобто можна використовувати як метод індукції, так інструменти дедуктивного методу. За умов першого рух відбувається від загального до конкретного, у другому випадку – від конкретного до загального. Підкреслимо, що зазначені варіанти не є протилежними і не суперечать один одному, а досить успішно можуть поєднуватися в межах одного дослідження.

У загальному вигляді можна виділити пріоритетні економічні цілі як на національному, так і регіональному рівнях функціонування економіки:

- досягнення високого рівня економічного зростання, що передбачає зростання масштабів виробництва, підвищення якості продукції, відповідно зростання рівня та якості життя населення;
- досягнення повної зайнятості, тобто використання ресурсного потенціалу на 80-90%;
- забезпечення ефективного розвитку, тобто досягнення максимального обсягу виробництва та інших результатів на основі мінімального використання ресурсів, тобто оптимізація вирішення певних завдань;
- досягнення стабільного рівня цін, тобто відсутність інфляційних та дефляційних коливань;
- можливість самостійно приймати господарські рішення, тобто гарантування економічної свободи щодо виробництва та споживання;

- дотримання принципу справедливості в розподілі доходів через підтримку населення, зайнятого в різних сферах економічної діяльності;
- максимальна соціальна підтримка найбільш вразливих верств населення, а саме: людей з хронічними хворобами, непрацевдатних, недієздатних тощо;
- досягнення екологічної безпеки – реалізації господарської діяльності з мінімальною шкодою для навколишнього середовища та життєдіяльності людей. Цей перелік цільових настанов характерний як для країни в цілому, так і для окремих суб'єктів.

Підкреслимо, що диспропорції, як правило виникають, на етапі реалізації конкретних цілей, що обумовлено розподілом повноважень на національному та локальному рівнях функціонування економіки.

Таким чином, регіони являють собою розгалужені, комплексні системи з різним рівнем соціально-економічного розвитку, різними цілями та пріоритетами. При цьому темпи та напрямки розвитку залежить від низки чинників, серед яких: екологія, демографія, рівень зайнятості тощо. Зазначені передумови визначаються обсягом природних ресурсів, галузевою економічною структурою, географічним розташуванням, рівнем інфраструктурного розвитку, складом населення. Враховуючи динамічність розвитку, умови постійно змінюються, тому вкрай складно визначити пріоритети на довгостроковий період.

1.2 Головні цілі регіональної політики

Функціонування і розвиток регіональних економічних систем не може здійснюватися тільки на основі ринкового саморегулювання. Політика державного невтручання неминує призводити, як свідчить світовий досвід, до наростання різного протиріч, здатних зруйнувати цілісність національної

економіки і суспільства. Точу турбота про просторову організацію господарства країни і невід'ємною функцією будь-якої держави, безумовним рефлексом її самозбереження.

Характерні ознаки державного регулювання регіонального розвитку можна знайти в історії більшості країн. Активізація діяльності держави у цій сфері відбиває розуміння того, їло без вирішення регіональних проблем не можна досягти проголошуваних урядами більшості розвинених країн національних цілей повної зайнятості, поліпшення якості життя, справедливого розподілу доходів, стабільного економічного зростання тощо.

Суперечки щодо того, чи існує регіональна політика, породжуються у зв'язку з тим, що усвідомлену і дієву регіональну політику нерідко важко ідентифікувати в різноаспектній і слабо скоординованій діяльності різних державних інститутів, що впливають на регіональний розвиток. У здійсненні регулювання регіонального розвитку беруть участь тією чи іншою мірою всі державні інститути, оскільки їхня діяльність так чи інакше прив'язується до визначеної території. Однак вирішення регіональних проблем, як правило, є для них основною функцією. Тому в системі державного регулювання регіонального розвитку доцільно виділяти спеціалізовану регіонально орієнтовану діяльність, яку називають регіональною політикою.

Забезпечення наукових підходів при формуванні і реалізації регіональної політики вимагає чіткого обґрунтування її теоретичних, методологічних і методичних засад [1, с.14].

Останніми роками термін «регіональна політика» міцно закріпився в економічному лексиконі як науковців у галузях економічних та суспільних наук, так і представників усіх рівнів державного управління. Необхідність регіональної політики випливає з факту регіональної дискретності простору, нерівнозначності регіонів за чинниками і завданнями їхнього розвитку, внаслідок чого будь-яка державна політика будується диференційовано в регіональному аспекті.

Водночас аналіз наукової літератури свідчить про те, що існують суттєві розбіжності у тлумаченні змісту регіональної політики, формулюванні її мети та завдань.

Відомий радянський економіко-географ Е.Б. Алаєв у своєму понятійно-термінологічному словнику (що віє за радянських часів пан класичним) визначив регіональну політику як «сферу діяльності з управління економічним, соціальним і політичним розвитком країни у просторовому, регіональному аспекті, тобто пов'язану зі взаємовідносинами між державою і районами, а також районів між собою» [2]. До кола питань регіональної політики вчений включав такі напрями, як: співвідношення і взаємодія рушійних сил регіонального розвитку (усі сектори національної економіки, внутрішні і зовнішні чинники та засоби); співвідношення національного (загальнодержавного) та регіонального аспектів розвитку, центрального і регіонального рівнів управління економікою (рівень регіональної автономії, ступінь централізації планування і управління); ставлення до завдання підйому економіки відсталих районів, освоєння нових районів і ресурсів: ставлення до національно-етнічних питань (в умовах багатонаціональної держави); регіональні аспекти демографічної політики, політики урбанізації, аграрної політики а інших заходів державної влади.

У період обґрунтування концепції сталого розвитку територій, посилення уваги до вирішення екологічних проблем серед основних сфер діяльності регіональної політики додатково почали акцептувати увагу на питаннях екології. Наприклад, Ю. Гладкий та А. Чистобаєв дають таке визначення: «Регіональна (соціально-економічна) політика держави - це сфера діяльності з управління політичним, економічним, соціальним і екологічним розвитком країни у просторовому, регіональному аспекті, яка відображає як взаємовідносини між державою і регіонами, так і реї іонів між собою» [3].

Визначний вітчизняний економіко-географ В.А. Поповкін, який обґрунтував і обстоював необхідність регіонально-цілісного підходу її управлінні економікою держави, вважав, то регіональна політика України мас

сприяти найефективнішому досягненню головних економічних, соціальних та екологічних цілей розвитку держави завдяки використанню закономірностей і факторів територіального поділу праці і регіонального комплексотворення [4]. Регіональна політика має бути спрямована на: створення в усіх регіонах, містах і сільській місцевості, населених пунктах будь-якого масштабу порівнянних умов для життєдіяльності людний, реалізації її можливостей, відтворення робочої сили, праці, побуту, відпочинку; поступового зниження антропо- та техногенного піску на територію з урахуванням екологічної ємності кожного з регіонів, підтримання або відновлення екологічної рівноваги.

Необхідно зауважити, що в найпоширенішому варіанті розуміння регіональної політики економічний аспект домінує над іншими компонентами регіонального життя. Відповідно поняття «регіональна політика, і регіональна економічна політика» часто вживають як синоніми без будь-яких застережень. Наприклад, М. Кноглер та О. Секарев під регіональною політикою розуміють «сукупність заходів», спрямованих на усунення відмінностей в економічній дієздатності та життєвому рівні, наявних між територіально відокремленими частинами країни [5]. С.А. Романюк під державною регіональною політикою розуміє «систематизований вплив на регіони центрального уряду, а також його територіальних підрозділів». Таку позицію вчений аргументує тим, що «навіть у тих випадках, коли йдеться про неекономічні сфери, механізм забезпечення все одно спирається на фінансово-економічні важелі» [6]. Такий підхід звужує поняття регіональної політики, зводить її суп, до економічних функцій. Звичайно, важливість економічних аспектів регіональної політики є беззаперечною, однак регіональні процеси є значно багатоманітними у методологічному плані ототожнювання понять «регіональна політика» і «регіональна економічна політика» є некоректним. Адже так само як економіка є лише однією (хоча її дуже важливою) сферою людської діяльності, регіональна економічна політика не охоплює всього спектра управлінської діяльності держави.

Відомий український вчений-регіоналіст академік М.І. Долішній вважає, що у разі визначення терміна «регіональна політика» необхідно тлумачити це поняття в широкому та вузькому розуміннях. У першому випадку це означає політику, яку здійснює держава щодо регіонів, і самі регіони у межах наданих їм повноважень. У другому випадку регіональна політика звужується винятково до дій держави, а тому тоді говорять про державну регіональну політику.

М. І. Долішній вважає, що «у широкому розумінні регіональна політика – це система цілей і дій, спрямованих на реалізацію інтересів держави стосовно регіонів та внутрішніх інтересів самих регіонів за допомогою методів, що враховують історичну, етнічну, соціальну, економічну та екологічну специфіку територій» [1]. Вчений наголошує, що за сьогоденних умов регіональна політика стає вагомим інструментом просторового регулювання соціально-економічного розвитку, особливо в тих сферах, де дія ринкових важелів обмежена (соціальна, екологічна, науково-технічна). Тільки через механізми регіональної політики як важливого елементу загальнонаціональної стратегії можна активізувати внутрішні потенціали регіонів для соціально-економічного зростання територій і держави в цілому. Саме регіональна політика може стати універсальним засобом ефективного використання внутрішніх регіональних резервів, чого важко досягти за допомогою галузевих методів управління.

Ще один відомий український вчений-регіоналіст В. К. Симоненко вважає, що «під регіональною політикою слід розуміти, з одного боку, чітко опрацьовану на законодавчому аспект – практичну діяльність держави в усіх регіонах країни, а з другого, соціально-економічну політику, здійснювану на базі загальнодержавного законодавства самими регіонами для досягнення тих чи інших регіональних і місцевих цілей і завдань». А у своїй відомій книзі «Регіони України: проблеми розвитку» він визначає регіональну соціально-економічну політику як сукупність таких економічних, правових і адміністративно-організаційних засобів і методів, які враховують і органічно пов'язують між собою увесь комплекс загальнодержавних і місцевих інтересів і спрямовані в кінцевому результаті на повноцінний і рівномірний розвиток

регіонів [7]. Стратегічною метою такої політики вчений вважає підвищення життєвого рівня населення регіонів країни на основі якісного покращення використання ресурсного потенціалу регіонів, принципово нових підходів до розвитку їхніх продуктивних сил, докорінної зміни екологічної ситуації.

Таким чином, під регіональною політикою, як правило, розуміють сферу діяльності з управління економічним, соціальним, екологічним і політичним розвитком країни у регіональному аспекті відповідно до заздалегідь розробленої програми. Державна регіональна політика повинна бути невід'ємною складовою політики держави, спрямованої на організацію території країни відповідно до прийнятої державної стратегії розвитку. Об'єктивними передумовами регіональної політики виступають структурна неоднорідність простору країни в природно-географічному, ресурсному, економічному, соціальному, етнічному і політичному аспектах. Подібна неоднорідність змушує будь-який захід вживати з урахуванням інтересів і особливостей регіонів.

На жаль, в єдиному на сьогодні офіційному документі, який визначає основні засади регіональної політики України. Концепції державної регіональної політики, відсутнє визначення цього поняття. Водночас у документі сформульовано головну мету державної регіональної політики, яка полягає у «створенні умов для динамічного, збалансованого соціально-економічного розвитку України та її регіонів, підвищенні ріння життя населення, забезпеченні додержання гарантованих державою соціальних стандартів для кожного її громадянина незалежно від місця проживання, а також поглибленні процесів ринкової трансформації на основі підвищення ефективності використання потенціалу регіонів, підвищення дієвості управлінських рішень, удосконалення роботи органів державної влади та органів місцевого самоврядування»

Науковий підхід до формування і реалізації регіональної політики держави вимагає чіткого визначення н об'єкта і суб'єкта, а також формулювання її цілей і завдань та визначений засобів їх здійснення.

Як відомо, об'єкт будь-якого управління є тим, на що спрямовано керуючий вплив суб'єкта управління.

М. І. Долішній вважає, то об'єктом регіональної політики є весь спектр соціально-економічних процесів, що відбуваються на конкретній території. Інакше кажучи, у сферу впливу регіональної політики входять люди, природа і всі суспільні інститути, що забезпечують взаємодію між ними.

До основних об'єктів регіональної політики відносяться: виробничі (насамперед підприємство як первинна ланка суспільного поділу праці), соціальні (насамперед – людина як представник соціуму, родини, етносу), грошово-фінансові тощо.

Аналізуючи суб'єкти регіональної політики, на думку М.І. Долішнього, треба враховувати тон принциповий момент, що регіони, постійно породжуючи інтереси, можуть їх виразити лише опосередковано. Конкретним носієм внутрішньорегіональних інтересів є населення, що проживає в ньому. Проте кожен житель регіону є особистістю, представником трудового колективу, членом політичної партії чи громадської організації. І з якої б позиції ній не виступав, інтереси, що ним відстоюються, будуть значно відрізнятися від регіональних. Отже, проблема суб'єктивізації регіональної політики трансформується у проблему представництва інтересів населення в органах законодавчої та представницької влади різних рівнів, які реалізовані також і через сформовані ними виконавчі структури. Тобто, суб'єктами регіональної політики є центральні органи законодавчої і виконавчої влади, органи регіонального управління та місцевого свого самоврядування¹.

Слід наголосити, що роль і значення громадських організацій у розробці і реалізації регіональної політики в демократичних державах є дуже суттєвою і має тенденцію до постійного зростання.

Регіональна політика держави повинна будуватися на певних принципах. ГЦ принципи повинні відображати як тактичні, так і стратегічні орієнтири регіональної політики. Одні з них можуть бути стабільними протягом досить

тривалого проміжку часу, інші треба коригувати, змінювати відповідно до ситуації в державі [1].

До основних принципів державної регіональної політики, як правило, відносять такі.

1. Пріоритет загальнонаціональних інтересів. Це означає, що дії всіх суб'єктів регіональної політики потрібно спрямувати на зміцнення державності України, збереження її територіальної цілісності.

2. Пріоритет інтересів регіону в цілому, його населення відносно галузевих, відомчих, корпоративних, а також інтересів окремих суб'єктів господарювання.

3. Законодавче забезпечення прав і повноважень суб'єктів регіональної політики. Політика стосовно регіонів і політика самих регіонів повинна бути регламентована нормативно-правовою базою, дотримання вимог якої є обов'язковою умовою регулювання взаємовідносин між усіма учасниками процесу.

4. Поєднання інтересів. Поточні і стратегічні завдання регіональної політики повинні враховувати державні, регіональні та місцеві інтереси, а її практичне здійснення має згладжувати можливі суперечності між ними.

5. Всебічне врахування економічних, природних, історичних, технологічних, етнічних, екологічних, соціально-демографічних та інших умов і факторів реє іонів з наданням перевій н факторам соціальним та екологічним. Це означає потребу диференційованого підходу до регулювання регіональних процесів з урахуванням їхньої специфіки.

6. Пріоритет інноваційного ресурсо-економічного підходу, що полягає передусім у структурних трансформаціях господарських комплексів регіонів на користь інноваційних технологій, товарів народного споживання та послуг при раціональному обмеженні енергії. водо-, матеріало- та капіталоемних галузей і виробництв.

7. Необхідність поступового зближення рівнів соціально-економічного розвитку регіонів, забезпечення порівнянних соціальних стандартів в усіх

регіонах та населених пунктах;

8. Принцип об'єктивності. Поточні завдання регіональної політики повинні розкривати пріоритетні напрями загальнонаціональної стратегії соціально-економічного розвитку і відповідати реальним можливостям ресурсного забезпечення заходів щодо їхнього вирішення.

9. Збалансування критеріїв соціальної Справедливості та загальнодержавної ефективності, особливо при виборі методів і форм державної підтримки окремих територій.

10. Принцип партнерства. Він передбачає необхідність налагодження тісного співробітництва між органами державної влади всіх рівнів та органами місцевого самоврядування, забезпечення політичної стабільності і суспільної злагоди у процесі здійснення регіональної політики.

Сучасна державна регіональна політика повинна ґрунтуватися на відповідних принципах (рис. 1.1).

Рисунок 1.1 – Сучасні принципи регіональної політики держави

Джерело: побудовано автором на основі [1]

До основних функціональних форм регіональної політики відносять: 1) прогнозування; 2) програмування і 3) планування. Межі, що відокремлюють ці поняття одне від одного, часом дуже умовні. Прийнято вважати, що регіональне прогнозування – це наукове передбачення імовірних напрямів і параметрів соціально-економічного розвитку регіону на основі аналізу джерел фінансування, економічної структури тощо. Регіональне програмування асоціюється вже з цілеспрямованим втручанням у розвиток регіону, з формулюванням цілей і проміжних заходів, соціально-економічного розвитку регіону, а також з визначенням конкретних термінів досягнення поставлених цілей і необхідних витрат ресурсів. І, нарешті, регіональне планування, що у колишньому СРСР пов'язувалося лите із соціалістичними виробничими відносинами (планово-централізованою економікою), означає встановлення конкретних завдань і цілей на плановий період зі вказівкою джерел фінансування, безпосередніх виконавців тощо.

Просторові розходження у забезпеченні ресурсами, рінні економічного розвитку і якості життя населення, інфраструктурної оснащеності, н екологічному етапі середовища, гостроті національних і соціальних конфліктів притаманні практично всім країнам незалежно від їхніх позицій у світі.

Очевидно, що цілі і завдання регіональної політики (так само як і її форми і методи) різних держав не можуть збігатися і варіюють у дуже широких межах. Разом з тим існують загальні, генералізовані цілі, властиві регіональній політиці практично усіх без винятку країн, що її реалізують. Це насамперед:

1) створення і зміцнення єдиного економічного простору і забезпечення економічних, соціальних, правових і організаційних основ державності (федералізму в поліетнічних, федеративних державах);

2) відносне вирівнювання умов соціально-економічного розвитку регіонів;

3) пріоритетний розвиток регіонів, що мають особливі, важливе стратегічне значення для держави;

4) максимальне використання державних, у тому числі ресурсних особливостей регіонів;

5) запобігання забрудненню навколишнього середовища, екологізація регіонального природокористування, комплексний екологічний захист регіонів тощо.

На основі загальних принципів державної регіональної політики формуються регіональна економічна політика. У регіональному управлінні економічна політика займає провідне становище. Вирішення соціальних, екологічних, науково-технічних - демографічних та інших проблем регіону можливе у необхідному обсязі тільки при наявності відповідних фінансових, кредитних і матеріальних ресурсів.

1.3 Особливості державного регулювання та підтримки розвитку регіонів

Державне регулювання регіонального розвитку притаманне кожній країні, але в різних формах. При вирішенні проблем, пов'язаних з формуванням регіональної політики, вельми важливим є вивчення зарубіжного досвіду. Проблема регіональної економічної політики в наукових дослідженнях приділяється велика увага, проте загальноприйнятого тлумачення цього терміна досі не існує. На основі аналізу вітчизняного та зарубіжного досвіду проведення регіональної політики ми виділяємо два напрямки впливу держави на регіональний розвиток: усвідомлену регіональну політику і неусвідомлене вплив держави на регіональний розвиток. Неусвідомлене вплив держави на розвиток регіонального господарства найчастіше виявляється масштабні регіональної урядової політики. Головна причина цього полягає в тому, що, хоча більшість здійснюваних державою заходів і не має яких-небудь регіональних цілей, регіональна політика знаходить своє певне просторове вираження. Механізми впливу державної економічної політики на регіональний

розвиток відносяться до так званих «регіональних наслідків нерегіональних рішень» [8, с. 31].

Прикладом цього є широко застосовувалося з 70-х рр. у всіх країнах з розвинутою ринковою економікою державне стимулювання розвитку малого бізнесу. Особлива увага приділялася при цьому фірмам, які займаються розробкою та впровадженням високих технологій.

Формально пільги, задекларовані для малого бізнесу, були доступні на всій території країни, але найбільші можливості отримали фірми, які зосередили значну частину науки, вищої освіти, НДДКР, новітніх галузей промисловості. Природно, що особливі можливості розвитку малого бізнесу при цьому отримали столичні райони. Таким чином, прагнення прискорити розвиток малого бізнесу сприяло одночасно і посилення регіональних соціально-економічних диспропорцій.

У той же час деякі заходи держави, спрямовані на досягнення власне просторових цілей: прискорення (рідше обмеження) розвитку окремих районів, ареалів, центрів, їх переструктуризація, створення економічної і соціальної інфраструктури [9, с. 53].

У країнах з розвинутою ринковою економікою регіональна політика виступає не як набір окремих законів і програм, а як цілісна система заходів, що охоплює всю територію країни і має струнку організаційну структуру. На жаль, до теперішнього часу регіональна наука не зуміла узагальнити результати багаторічних теоретичних дискусій про зміст регіональної політики і дати короткий і ємне її визначення. Звертає на себе увагу підхід західних фахівців до поняття регіональної політики: «Регіональна політика - політика, націлена на усунення значних невідповідностей показників безробіття або доходу на душу населення в різних регіонах» [10, с. 230]. Однак з цього визначення неясний суб'єкт даної політики. У загальному вигляді цілі регіональної політики в країнах ринкової економіки визначаються наступним чином: «Цілі регіональної політики – збалансованість, тобто зведення до мінімуму ті нерівності, які створюють ґрунт для виникнення соціальних конфліктів, заважають соціально-

економічному розвитку країни в цілому або зближення в розвитку її частин, або груп країн (наприклад, країн - членів Європейського Союзу)» [11, с.43].

Загальновідомо, що основною метою регіональної економічної політики є досягнення рівномірного та ефективного розподілу господарської діяльності на території країни і пом'якшення соціальних та економічних диспропорцій у розвитку країни [12, с. 28]. Ця формулювання характеризує дві сторони регіонального розвитку:

- економічну ефективність, яка вимагає економічно раціонального розподілу виробництва в просторі і використання виробничого потенціалу кожного регіону в цілях загальнонаціонального добробуту;

- соціальну справедливість, тобто таке просторове розподіл економічної діяльності, при якому жителі всіх регіонів мають більш або менш рівні можливості для досягнення бажаного добробуту.

Обидві ці цілі регіональної політики суперечливі. Наприклад, сума максимумів регіональних доходів еквівалентна максимуму національного доходу лише за умови вільної конкуренції, однак просторова економіка не є економікою вільної конкуренції, тому конфлікт між національними цілями (зростання і ефективність) і регіональними (рівність) неминучий. На практиці цей конфлікт вирішується наступним чином: на кожному конкретному історичному етапі розвитку в кожній конкретній країні переважає одна з зазначених цілей.

На думку академіка А. Р. Гранберга, «при всьому різноманітті формулювань мети регіональної політики завжди виражають компроміс між економічною ефективністю і соціальною справедливістю» [13, с. 96]. Природа цього компромісу пов'язана з необхідністю часткового перерозподілу ресурсів самодостатніх регіонів до проблемних, наслідком чого є певне уповільнення розвитку перших і прискорення розвитку друге.

Теоретичною основою знаходження оптимального компромісу між цими групами регіонів, а отже, і компромісу між економічною ефективністю і

соціальною справедливістю, є знаходження оптимуму за Парето в мультирегіональній системі.

У Німеччині населення колишнього ФРН вважає надмірною перерозподіл коштів для підйому східних земель; в Іспанії мешканці промислово розвинутої провінції Каталонія висловлюють невдоволення регіональною політикою центру, пов'язаної з підтримкою менш розвинутих провінцій; на півночі Італії, рівень промислового розвитку і фінансові показники якого істотно перевищують аналогічні показники аграрного півдня країни, посилюються сепаратистські настрої. У деяких країнах так звані «регіони-донори» апелюють до федерального центру з приводу вилучення у них все більшого обсягу фінансових коштів для підтримки відсталих регіонів. Все це означає, що математичний апарат не є всесильним і відступає перед реальною дійсністю через неможливість відобразити все різноманіття економічних, соціальних, екологічних і культурних аспектів регіонального розвитку.

Ми вважаємо, що в регіональній політиці конфліктність цілей «справедливість» і «ефективність» обумовлюється необхідністю реалізації обох шляхом перерозподілу одних і тих же бюджетних коштів. У цьому сенсі цілі регіональної політики зачіпають інтереси різних груп населення.

У реалізації мети «справедливість» більше всіх зацікавлене населення проблемних регіонів, в яких без підтримки держави не можна очікувати поживлення економічної активності. В процесі реалізації другої мети підтримку отримують, як правило, підприємці регіонів з відносно сприятливими умовами підприємницької діяльності.

На думку автора дослідження, зменшення міжрегіональної нерівності означає зближення регіонів за рівнем соціально-економічного розвитку.

Це створює більш сприятливі умови для ефективного розвитку загальнонаціонального ринку, гармонізації соціально-економічних перетворень, якісної зміни загальноросійського менталітету, зміцнення єдності держави. Посилення регіональних відмінностей ускладнює проведення спільної політики соціально-економічних перетворень і формування загальнонаціонального

ринку, несе небезпеку регіональних криз і міжрегіональних конфліктів, дезінтеграції національної економіки, ослаблення цілісності держави.

На думку вчених С. Н. Лексіна і А. Н. Швецова, «жодна держава в світі ... не має права піти від відповідальності за територіальну цілісність країни, за недопущення екологічних, економічних, етнічних та інших регіональних криз, за розвиток усіх територій держави як середовища життєзабезпечення всього народу» [14, с. 63].

Крізь призму державного регулювання під регіональною економічною політикою розуміє свідому діяльність органів державного управління, яка реалізує інтереси держави щодо регіонів (загальнодержавні інтереси) і внутрішні інтереси самих регіонів (регіональні інтереси), спрямовану на створення інституційного середовища регіонального розвитку та усунення диспропорцій в просторовому розвитку. У цьому зв'язку ми виділяємо в структурі державної регіональної політики дві складові: загальносистемне та селективну (рис. 1.2).

Метою загальносистемної політики є створення інституційного середовища регіонального розвитку. Заходи такої політики не мають виборчого призначення, вони рівномірно впливають на всі регіони, тобто за характером впливу вона є загальнодержавною. В рамках загальносистемної регіональної політики здійснюється: визначення сфери самостійних і спільних дій, повноваження та відповідальність органів влади за всім аспектам розвитку регіонів; встановлення загальнофедеральних правил, процедур і норм федерально-регіонального поділу власності, природних ресурсів, фінансів певною часткою умовності в залежності від державного політико-територіального устрою ми розрізняємо три типи загальносистемної регіональної політики: регулятивний, конкурентний, змішаний.

Для регулятивної політики характерна чільна роль держави з його централізованими ресурсами, а регіони підкоряються центральному владі як провідники їх політики. Цей тип загальносистемної політики більшою мірою має місце в унітарних державах.

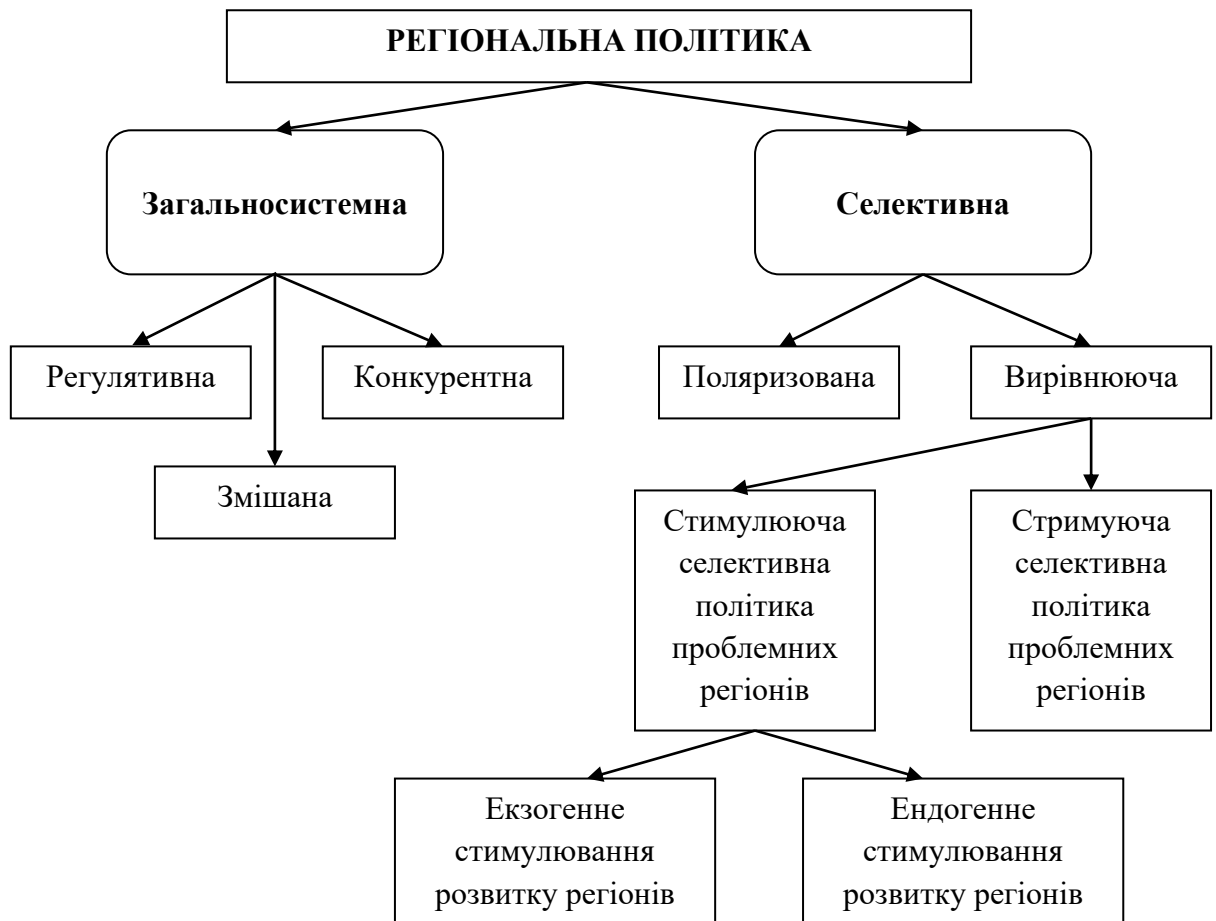

Рисунок 1.2 – Видова класифікація регіональної економічної політики
Джерело: побудовано автором на основі [1]

Конкурентний тип політики характеризується тим, що центральні влади визначають лише загальні «правила гри» повністю самостійним у прийнятті рішень регіонам. На відміну від регулятивної політики при конкурентному типі головною діючою силою регіонального розвитку стають регіони, вони «борються» на загальних і рівних умовах конкуренції за ресурси регіонального розвитку (трудові, фінансові тощо). Цей тип загальносистемної політики характерний переважно для федеративних держав.

Другою компонентою державної регіональної політики, на нашу думку, є селективна політики. Ми поділяємо точку зору С.Н. Лексіна і А.Н. Швецова, що «державна селективна (вибіркова) підтримка регіонального розвитку» є частиною регіональної політики держави.

Однак, на наш погляд, в рамках регіональної політики термін «селективність» слід розглядати ширше, тобто не тільки як «селективну

підтримку», а як «селективну політику». Ця позиція аргументується тим, що в світовій практиці об'єктами виборчого впливу держави є не тільки відстають у розвиток регіони, але і перенаселені надто урбанізовані ореоли - мегаполіси [15, с. 60]. Це означає, що селективне (виборче) вплив держави може здійснюватися не тільки підтримують (стимулюючими), але і обмежувальними (антистимулюючими) методами.

На наш погляд, селективна регіональна політика являє собою специфічну форму, приватний випадок прояву селективності як економічної категорії. У розвинених країнах вибіркоче цілеспрямоване втручання держави в процеси регіонального розвитку починається, коли просторові соціально-економічні диспропорції стають надмірними (що розглядається як неминучий негативний наслідок діяльності ринкових механізмів) [16, с. 32]. Вибір об'єктів регіональної селективної політики залежить від цілей державної регіональної політики, які, як зазначалося раніше, формують дві моделі регіональної політики: «ефективність» і «рівність». Виходячи зі змісту моделей регіональної політики, ми будемо виділяти поляризовану і вирівнює селективну регіональну політику.

Поляризована селективна регіональна політика передбачає пріоритетну підтримку одного або кількох виділених регіонів, що мають найбільш високий економічний та інвестиційний потенціал шкоду іншим регіонам. Це дозволяє забезпечити приплив інвестицій у виділені регіони країни, які використовуються в якості «локомотива» («полюси зростання») для прискореного розвитку всієї економіки. У свою чергу, державний економічне зростання призводить до поступового підйому економіки відсталих регіонів. Такий підхід характерний для країн, що розвиваються, найбільш яскравим прикладом серед яких є Китай. Дана модель селективної регіональної політики забезпечує випереджаюче зростання економіки країни, але посилює майнове і соціальне розшарування населення, що живе в різних регіонах країни.

Вирівнювальна селективної регіональної політики являє собою політику вирівнювання рівнів економічного розвитку та інвестиційних потенціалів регіонів країни. Об'єктами даної моделі селективної регіональної політики, є

проблемні регіони. Вибір регіонів, які повинні стати об'єктами вирівнюючої селективної регіональної політики є складною задачею, яка вирішується кожною країною самостійно. Залежно від цього вибору визначається і набір інструментів селективної регіональної політики, за допомогою якого влада має намір вирішити проблеми регіону.

У більшості країн з розвинутою ринковою економікою в якості об'єктів селективної політики, спрямованої на вирівнювання рівнів економічного розвитку регіонів, виділяється принаймні три типи регіонів: промислові депресивні регіони, депресивні аграрні регіони, перенаселені міські ареали. Відповідно, можна говорити про характер вирівнюючої регіональної селективної політики. У разі коли об'єктами вирівнюючої селективної регіональної політики виступають перенаселені міські ареали - мегаполіси, то мова йде про стримуючому характер вирівнюючої селективної регіональної політики. Прикладом може служити практика «сертифікатів промислового розвитку», що застосовується у Великобританії, отримання яких було необхідно для розміщення нових підприємств у районах надконцентрації. А в Аргентині зростання концентрації виробництва в прибережному районі змусив уряд у законодавчому порядку заборонити створення нових промислових підприємств у столиці.

У разі, коли об'єктами вирівнюючої селективної регіональної політики виступають відстають у розвитку регіони, можна говорити про її стимулюючий характер. Стимулюючий характер вирівнюючої селективної регіональної політики проявляється в стимулюванні припливу інвестицій у відсталі регіони і надання фінансової допомоги таким регіонам. Цей підхід характерний для економічно розвинутих країн найбільше яскравим прикладом є регіональна політика Канади [17-22].

Стимулююча селективна політика проблемних регіонів, або, згідно з існуючою в даний час формулюванням, «селективна підтримка розвитку проблемних регіонів», спрямована на реалізацію тільки таких цілей, які не можуть бути досягнуті автоматично в результаті дії ринкових механізмів.

Основні характеристики типів загальносистемної регіональної політики представлені в таблиці 1.1.

Таблиця 1.1 – Характерні ознаки типів регіональної політики

Ознаки	Регулятивний тип	Конкурентний тип	Змішаний тип
Загальні принципи	Державна влада єдина, єдина система законодавства, виконавча та судова влада	Державна влада подвійна (федеральна або суб'єктів), подвійна система законодавства, виконавчої влади та іноді судової	Державна влада формально єдина, але існує два рівня законодавства, іноді виконавчої влади
Територіальні одиниці	Адміністративно–територіальна одиниця: утворюється, змінюється, реформуються за рішенням центру	Суб'єкти федерації: утворюється, змінюється, реформуються самостійно	Автономії або суб'єкти федерації: утворюється, змінюється, реформуються за згодою центру
Сфери законодавчих повноважень	Сфери повноважень територіальних одиниць встановлюються актами центральної влади	Сфери повноважень визначаються за Конституцією та включає: список виключних повноважень федерації; список заборон для суб'єктів, презумпція компетенції суб'єктів та сфери конкуруючого законодавства	Сфери повноважень визначені в уставах територіальних одиниць та ратифікуються актами центрального уряду. Для федерацій – конкуруючі компетенції.
Механізм формування територіальних органів влади	Визначаються законодавчо центром	Визначаються самостійно (з врахуванням федеральних конституційних обмежень)	Пропозиції розробляються самостійно, але повинні бути затверджені центральними органами влади
Система розподілу фінансових ресурсів	Фінансові ресурси концентруються у державному бюджеті, потім розподіляються за розсудом центру	Ґрунтується на бюджетному федералізмі; багаторівнева система розподілу фінансових ресурсів	Фінансові ресурси розподіляються на розсуд центру або багаторівневої системи розподілу ресурсів, яка ґрунтується на «бюджетному федералізмі»
Країни	Франція, Швеція, Данія, Японія	США, Мексика, Бразилія, ФРГ, Швейцарія, Австралія	Італія, Іспанія, Індія, Пакистан, Великобританія, РФ

Джерело: згруповано автором самостійно

Тип загальносистемної регіональної політики залежить переважно від державного політико-територіального устрою. Регулятивний тип загальносистемної регіональної політики характерний для унітарних держав: Франції, Швеції, Данії, Японії. Кожна з складових частин єдиного держави володіє однаковими правами і представництвом в органах держави [18, с. 123]. Всією повнотою державного суверенітету володіють центральні органи. Для регулятивного типу загальносистемної політики властиво відсутність територіального поділу влади.

Як державне, так і регіональне регулювання ринкової економіки припускає виконання наступних умов [23-26]:

- наявність вільної конкуренції, тобто дія у ринковому просторі безлічі продавців і покупців, причому частка кожного суб'єкта ринку не може змозі вплинути на сформовану тут ситуацію;
- можливість одержання вичерпної інформації про етап ринку, тобто кожен продавець і покупець знають усі ціни в будь-якій частині ринку (дана умова називається транспарентністю чи прозорістю ринку);
- покупець товару приймає рішення виключно з ділових міркувань, тобто не керується якими-небудь персональними перевагами;
- товари в обігу є абсолютно ідентичними, тобто не розрізняються за своїми споживчими властивостями (дана умова називається гомогенністю чи однорідністю товарів).

До складу завдань регіональної політики входить вироблення заходів для компенсації регіональних розходжень. Це кредити, стимули для розширення у відсталих регіонах. Завдяки їм починають прогресувати у своєму розвитку, в той час як колишні лідери можуть втрачати свої економічні позиції. Отже, даний процес: динамічний, він вимагає постійної уваги до себе з боку держави. Якщо цього не робити, то депресивні райони зовсім зупиняться у своєму розвитку, у них не залишиться людей, не буде в економіки [27-29].

Загальнодержавний, чи національний, ринок може успішно розвиватися лише тоді, якщо будуть створені й ефективно розвиватимуться ринки

локальною і регіонального рівнів. Адже про неси обміну виходить за рамки окремих територій лише настільки, наскільки поглиблюються процеси територіального поділу праці. В Україні вони значною мірою задані існуючим розміщенням продуктивних сил, що формувалося на директивних принципах, а не на економічних засадах. Чому ринкові механізми будуть спрацьовувати в тих регіонах, де вдасться розвинути економіку, що спирається на внутрішні ресурси і можливості.

Висновки до розділу 1

1. Узагальнюючи теоретичні підходи до визначення поняття «регіональна політика» можна виокремити декілька теорій: посткейсіанська теорія, котра підкреслювала необхідність підвищення рівня інвестування та капіталовкладень у регіони, які мають недостатній рівень розвитку через субсидії, інструменти податкової та кредитної політики; основою неокласичного підходу є значна роль ринку в усуненні диспропорційності розвитку між регіонами, і, відповідно недопущення обмеження дії ринкового механізму; прихильники теорії незбалансованості розвитку обґрунтовують необхідність поєднання ефективного державного регулювання з ринковими важелями впливу, відсутність державного регулювання може збільшити диспропорційність в умовах циклічного розвитку економіки за умови хаотичного впливу ринкових відносин; ефективність розподілу ресурсів між гілками влади на різних рівнях функціонування економіки аналізували представники суспільної теорії регіоналізму; поява нових продуктів і очищення економіки від застарілих є предметом дослідження теорії життєвого циклу товару.

2. На основі аналізу можна представити визначення дефініції «регіональна політика» у вузькому розумінні та широкому розумінні. У

вузькому розумінні регіональна політика реалізується на рівні держави щодо регіонів, а регіони функціонують в межах існуючих повноважень. З точки зору широкого розуміння регіональна політика спрямована на реалізації національних та регіональних інтересів із врахування регіональних відмінностей історичного, економічного, демографічного тощо характеру.

3. Серед головних принципів регіоналізації визначено такі: домінування загальнонаціональних інтересів; пріоритетність інтересів регіону в цілому; нормативно-правове забезпечення прав і повноважень суб'єктів регіональної політики; поєднання інтересів; всебічне врахування економічних, природних, історичних, технологічних, етнічних, екологічних, соціально-демографічних та інших умов і факторів регіонів з наданням переваги факторам соціальним та екологічним; пріоритет інноваційного ресурсо-економічного підходу; необхідність поступового зближення рівнів соціально-економічного розвитку регіонів, забезпечення порівнянних соціальних стандартів в усіх регіонах та населених пунктах; об'єктивності; збалансування критеріїв соціальної справедливості та загальнодержавної ефективності; партнерства.

2 АНАЛІЗ ЄРОПЕЙСЬКОЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В УМОВАХ ГЕОПОЛІТИЧНИХ ЗМІН

2.1 Регіональна диференціація країн за рівнем економічного та соціального розвитку

В історії Європейського Союзу можна виділити три етапи розвитку регіональної політики і її поступової еволюції від простої політики перерозподілу в бік політики згуртування, тобто більш цілеспрямованої підтримки регіонального розвитку рис. 2.1.

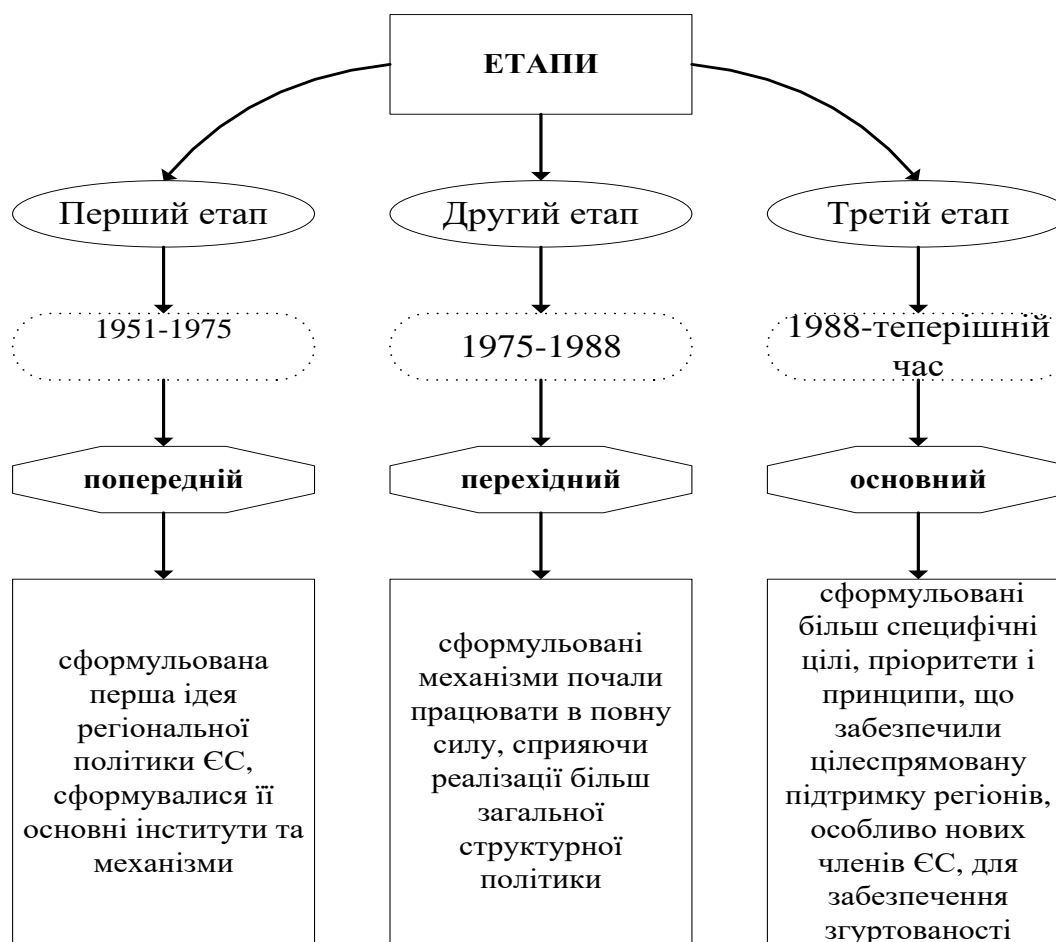

Рисунок 2.1 – Етапи розвитку регіональної політики ЄС

Джерело: побудовано автором за даними [29]

Такий послідовний розвиток регіональної політики показує, наскільки важливою є майбутньому регіональна політика для європейської інтеграції і всього подальшого розвитку Європейського Союзу. Розглянемо більш детально ці етапи.

Регіональна політика ЄС охоплює всі європейські регіони, хоча регіони в ЄС поділяються на різні категорії (так звані цілі), залежно головним чином від їхнього економічного становища. Між 2007 і 2013 роками регіональна політика ЄС складалася з трьох цілей: конвергенція, регіональна конкурентоспроможність і зайнятість і європейське територіальне співробітництво; попередні три цілі (з 2000 по 2006 рік) були відомі просто як цілі 1, 2 і 3.

Ця політика є основною інвестиційною політикою ЄС і має становити приблизно третину його бюджету, або 392 мільярди євро протягом періоду 2021-2027 років.

Що нового в 2021-2027. Підтримка пріоритетів ЄС: 5 політичних цілей, зосереджених на ключових цілях, і тематична концентрація на тих, що є найбільш актуальними для конкурентоспроможної та перспективної Європи/

Кліматичні цілі: зважений кліматичний та екологічний внесок інвестицій, мінімальні цілі для коштів, механізм адаптації до клімату.

Розширення повноважень місцевих, міських і територіальних органів влади в управлінні коштами: спеціальна мета політики реалізується лише через стратегії територіального та місцевого розвитку.

Спрощення: нова політика згуртованості запроваджує єдиний набір правил для восьми фондів і значне скорочення кількості підзаконних актів. Це, зокрема, передбачає:

більш легкі та частіші звіти;

більш легкий контроль за програмами: різке скорочення управлінських перевірок, «принцип єдиного аудиту», пропорційні заходи для аудитів;

швидша доставка: розширена можливість використання спрощених варіантів витрат (SCO) і фінансування, не прив'язане до схем витрат;

- кінець затвердження Комісії для великих проектів;
- більше немає призначення органів управління та контролю;
- створення умов для успіху: спрощені та чіткі сприятливі умови, яких необхідно дотримуватися протягом усього періоду програмування для відшкодування з бюджету Союзу;

- гнучке програмування, адаптоване до нових викликів і нових потреб: розподіл гнучкої суми лише після середньострокового перегляду соціально-економічної ситуації та можливих нових викликів.

- посилена видимість та комунікаційні положення: вимоги до бенефіціарів та операції стратегічного значення.

Порівняння 2014-2020 з 2021-2027 роками [30].

Пріоритети:

2014-2020. 11 тематичних завдань, багато інвестиційних пріоритетів.

2021-2027. 75 політичних цілей, що розбивають галузеві роз'єднаності, менша кількість і коротші конкретні цілі.

Більш розвинені регіони.

2014-2020. ВВП на душу населення > 90% в середньому по ЄС-27.
Співфінансування: 50%.

2021-2027. ВВП на душу населення > 100% в середньому по ЄС-27.
Співфінансування: 40% або 50% (було б TRR за період 2014-20)

Перехідні регіони.

2014-2020. ВВП на душу населення становить від 75% до 90% в середньому по ЄС-27. Співфінансування: 60% або 80% (ex LDR)

2021-2027. ВВП на душу населення від 75% до 100% в середньому по ЄС-27. Співфінансування: 60% або 70% (ex LDR)

Менш розвинені регіони.

2014-2020. ВВП на душу населення < 75% в середньому по ЄС-27.
Співфінансування: 80% або 85% (вплив кризи).

2021-2027. ВВП на душу населення < 75% в середньому по ЄС-27.
Співфінансування: 85%)

Умови успіху.

2014-2020. Попередні умови: обов'язкове резюме виконання також в угоді про партнерство, планах дій, кінцевий термін виконання 31/12/2016, призупинення проміжних платежів Комісією для пріоритетів відповідної програми, які зазнали впливу.

2021-2027. Сприятливі умови: обмежений перелік, стислий та вичерпний набір об'єктивних критеріїв для їх оцінки, кожна сприятлива умова пов'язана з конкретною метою та автоматично застосовується, застосування протягом усього періоду, у разі невиконання відповідні витрати можуть бути включені до платіжних заявок, але Комісією не відшкодовується.

Тематична концентрація.

2014-2020. Вимоги до категорії рівня регіону. Сталий розвиток міст: принаймні 5% ресурсів ЄФРР, виділених на національному рівні в рамках цілі «Інвестиції для зростання та робочих місць». Вимоги на національному рівні або на категорії регіону - вибір в Угоді про партнерство (для всіх програм, за весь період)

2021-2027. Можливі механізми компенсації. Сталий розвиток міст: принаймні 8% ресурсів ЄФРР на національному рівні в рамках цілі «Інвестиції в робочі місця та зростання», крім технічної допомоги

Оточуюче середовище та клімат

2014-2020. Відповідні попередні умови. Перелік конкретних дій для врахування вимог захисту навколишнього середовища, ефективності використання ресурсів, пом'якшення наслідків зміни клімату та адаптації до них, стійкості до стихійних лих та запобігання та управління ризиками при виборі операцій. Кліматичні та екологічні ваги сфер втручання в імплементаційному акті. Мінімальний внесок на рівні Фонду в кліматичні цілі. Загальна індикативна сума підтримки, передбачена для цілей щодо зміни клімату, має бути зазначена в Угоді про партнерство та в програмах. Механізм адаптації до зміни клімату: якщо моніторинг вказує на недостатній прогрес, заходи з відновлення погоджуються на щорічній нараді з огляду.

2021-2027. Сприятливі умови. Кліматична стійкість інвестицій в інфраструктуру з очікуваним терміном служби не менше 5 років. Зважування клімату та навколишнього середовища сфер втручання. Якщо кліматичний бонус у 3% застосовувався до плану відновлення та стійкості, то також і до фондів політики згуртованості. Національні кліматичні внески для ЄФРР та Фонду згуртованості будуть визначені в Угоді про партнерство. Органи управління повинні вживати заходів для уникнення або зменшення шкідливих наслідків втручання для навколишнього середовища та забезпечення результатів чистої соціальної, екологічної та кліматичної вигоди. Принцип «Не завдай істотної шкоди».

Економічне управління ЄС.

2014-2020. Рекомендації для окремих країн (CSRs), враховані протягом усього програмного періоду. Макроекономічні умови 1 і 2. Загальний режим умов для захисту бюджету Союзу.

2021-2027. Покращені та більш оперативні зв'язки з Європейським семестром – зосередьтеся на КСВ, пов'язаних з інвестиціями, особливо на початку програмування (2019 CSRs) та під час проміжного огляду (2024 CSRs). Ключові принципи та цілі макроекономічної обумовленості зберігаються, а аспекти її реалізації належним чином скориговані: ESF+ та Interreg виключені; жодних призупинень, пов'язаних із процедурою надмірного дефіциту, доки діє загальне положення про вихід із Пакту стабільності та зростання; Комісія не може вимагати внесення змін до програми протягом перших 2 років, останнього року або 2 років поспіль

Технічна допомога.

2014-2020. Відшкодування понесених витрат. Можливість фіксованої ставки, запроваджена з регулюванням Omnibus у 2019 році. Проміжний огляд. 6% резерву результатів, виділеного після перегляду результатів у 2019 році, і розподілу резерву лише для виконання інвестиційних пріоритетів. Рамки продуктивності. Окремі показники для розподілу цілей резерву виконання.

2021-2027. Технічна допомога: Держави-члени вирішують на рівні Угоди про партнерство (РА) між відшкодуванням понесених витрат або фіксованою ставкою для всіх програм. Додаткові заходи технічної допомоги для посилення спроможності та ефективності органів державної влади та установ, бенефіціарів та відповідних партнерів, необхідних для ефективного адміністрування та використання фондів: фінансування, не пов'язане з витратами. Гнучкість у розмірі 50% від асигнувань на 2026 та 2027 роки, після оцінки до березня 2025 року викликів, визначених у CSRs, прогресу у впровадженні національних енергетичних і кліматичних планів (NECPs) і Європейської основи соціальних прав, соціально-економічної ситуації в державах-членах і регіонах, результати оцінювання та прогрес впровадження. Для моніторингу, звітності та оцінки виконання програми. Запроваджено загальні індикатори результатів. Усі показники по відношенню до кожної конкретної цільової її частини та релевантні для аналізу ефективності.

Партнерські угоди

2014-2020. Деталізується та змінюється кожного року для узгодження з поправками до ОП.

2021-2027. Короткі та лаконічні, орієнтовні суми, можуть бути включені в програму, можлива лише одна поправка (проміжний перегляд).

Територіальний розвиток.

2014-2020. Спеціальну стратегічну ціль 5 буде досягати виключно за допомогою територіальних інструментів, наприклад інтегрованих територіальних інвестицій (ІТІ), місцевого розвитку під керівництвом громади (CLLD), а також інструментів підтримки ініціатив, розроблених MS

2021-2027. Місцевий розвиток під керівництвом громад: EAFRD обов'язковий CLLD: якщо більше ніж один фонд, позначення головного фонду

Трансферти

2014-2020. Заборонено між фондами. До 5% початкових національних асигнувань кожного Фонду на інший інструмент під прямим або непрямим управлінням (можливе повернення назад). До 20% кожного початкового національного розподілу між ERDF, ESF+ або Cohesion Fund (до 25% для CZ). До 5% початкових асигнувань з менш розвинених регіонів (LDR) до регіонів з перехідною економікою (TRR), з LDR до більш розвинутих регіонів (MDR) і з TRR до MDR, до 10% для держав-членів з ВНД < 90% ЄС. Немає обмежень для зворотного шляху. Можливість подальшого перерахування до 3% після січня 2023 року шляхом внесення змін до програми.

2021-2027. Неперехідність ресурсів між категоріями регіонів. При затвердженні партнерської угоди або при внесенні змін до програми: до 5% початкових національних асигнувань кожного фонду в інший фонд СІР. Необов'язкові перекази з ЄФРР та ESF+ до Фонду справедливого переходу (JTF) (максимум 300% JTF та максимум 15% фонду надання), безповоротні. Внески до InvestEU до 2% початкових асигнувань для ERDF, ESF+, Cohesion Fund та EMFAF – у ПА. Виділені суми будуть використані для забезпечення частини гарантії ЄС у рамках розділу КЧ та для консультативного центру InvestEU.

Синергія

2014-2020. У межах Спільної стратегічної структури КЧ повинні приділяти належну увагу посиленню координації, синергії та взаємодоповнюваності між фондами ESI та Horizon 2020 або COSME

2021-2027. Положення щодо спрощеного відбору партнерств, які спільно фінансуються за програмою «Знак досконалості» та Horizon Europe, а також інституціоналізованих партнерств

Моніторинг.

2014-2020. Річний звіт про впровадження (AIR), передача фінансових даних 3 рази на рік, щорічна оглядова зустріч, остаточний звіт про впровадження. Кожен член моніторингового комітету може мати право голосу та дорадчу роль Європейської Комісії.

2021-2027. Передача фінансових даних 5 разів на рік, щорічна оглядова зустріч, остаточний звіт про впровадження. Обов'язкова публікація всієї інформації та даних. Усі члени моніторингового комітету мають право голосу, не члени мають право брати участь у його роботі, а також дорадчу роль Європейської Комісії

Комунікабельність і видимість

2014-2020. Програми включають комунікаційний підхід із цілями, цільовою аудиторією, каналами, бюджетом та показниками. Обов'язкова та часта публікація переліку операцій та інформації про майбутні конкурси пропозицій.

2021-2027. Єдине брендування. Список бенефіціарів оновлюється кожні 6 місяців. Операції стратегічного значення. Чітке положення про виправлення у випадку, якщо бенефіціари не дотримуються зобов'язань.

Комунікаційна стратегія.

Офіцери зв'язку та їх мережа = Зберігається в 2021-2027

Фінансова підтримка з фондів.

2014-2020. Чітке розмежування між підтримкою держав-членів бенефіціарів і внеском Союзу в програму. Використання спрощених варіантів витрат лише на рівні КЧ для бенефіціарів. Надання Комісії повноважень встановлювати готові методи для внеску Союзу через SCO та фінансування, не пов'язане з витратами (FNLTС). Обов'язкове використання спрощених варіантів вартості для менших операцій, що не перевищують 100 000 євро. Правила встановлення сум: проект бюджету до 100 000 євро. Менше обмежень для впровадження ШОС при державних закупівлях.

2021-2027. Відшкодування на основі реальних витрат лише за внесок Союзу. Відшкодування внесків профспілки також шляхом фінансування, не пов'язаного з витратами та на основі спрощених варіантів витрат (SCO) (чіткі умови, які охоплюються програмним рішенням) і скороченого обсягу контролю та аудиту. Комплексне регулювання розширене використання SCO (наприклад, єдина ставка технічної допомоги (ТА) і виплати бенефіціарам на основі умов.

Фінансування, не пов'язане з витратами, як форма гранту для бенефіціарів, можливе лише за умови подання заявки також на внесок Союзу. Обов'язкове використання спрощених варіантів витрат як форми грантів для менших операцій, що не перевищує 200 000 євро. Правила встановлення сум: проект бюджету до 200 000 євро. Готові SCO Продовження 2014-20 і доповнення новими SCO для інших політик ЄС або використовуються державами-членами можуть використовуватися для подібних типів операцій SCO для інших політик ЄС або використовуються державами-членами можуть використовуватися для подібних типів операцій, але немає вимог щодо подібного типу бенефіціара.

Фінансовий менеджмент.

2014-2020. Основні проекти. Передфінансування: початкове та річне, різні ставки та правила. Утримання при платежах: 10%. Скасування: правило N+3.

2021-2027. Великі проекти припинено. Попереднє фінансування: тільки щорічне попереднє фінансування в розмірі 0,5% з 2021 по 2026 рік. Утримання при платежах: 5%. Скасування зобов'язань: правило N+3, але N+2 для зобов'язань 2027 (кінець періоду 31.12.2029).

Інструменти менеджменту

2014-2020. Необхідна попередня оцінка. Чіткі правила прийнятності для гарантій: загальна сума програмного внеску, сплачена або відкладена для гарантійних контрактів. Внесок до EFSI. Спеціальна система забезпечення та звітності.

2021-2027. Попередня оцінка може базуватися на існуючій або просто оновлювати існуючу. Внесок до InvestEU. Єдина система забезпечення та звітності для грантів і фінансових інструментів (FI).

Управління та контроль

2014-2020. Призначення повноважень. Сертифікуючий орган Бухгалтерську функцію може виконувати МА. Перевірки управління вибіркою на основі ризиків.

2021-2027. Призначення повноважень припинено та сприяло продовженню існуючих повноважень і систем. Обов'язкове щорічне подання звітності, навіть якщо «нульовий» Звіти, подані за кожен звітний рік, за який подані заявки на виплату. Покращені пропорційні механізми: опора на національні системи та правила управління (хороший досвід роботи та функціонування системи управління та контролю (MCS), участь у структурі Європейської прокуратури (EPPO), скорочена статистична вибірка для аудиту операцій, застосування лише національних правил, Комісія лише перевіряє роботу аудиторської інстанції. СОМ проведе проміжну оцінку до кінця 2024 року та ретроспективну оцінку до кінця 2031 року. Держави-члени зобов'язані завершити до кінця червня 2029 року оцінку кожної програми, щоб оцінити її вплив протягом періоду.

Оцінка.

2014-2020. Чіткий розподіл завдань між державами-членами та Комісією. Відсутність зобов'язань щодо проведення попередньої оцінки КЧ.

2021-2027. Зобов'язання проводити попереднє оцінювання для кожної програми. Попередня, проміжна та фактична оцінка

Шаблони.

2014-2020. Імплементційні та делеговані нормативні акти, видані після набрання чинності законодавством, що передбачає розширення повноважень

2021-2027. Усі наявні з моменту набрання чинності нормативно-правові акти зведені до мінімуму.

Важливим питання регіональної політики ЄС є визначення її принципів. Суть питання полягає в реалізації саме головних принципів європейської регіональної політики з урахуванням специфіки держав Європи, зокрема ЦСЄ та України. Так, згідно з класифікацією регіональної політики ЄС визначено такі базові критерії: субсидіарність; децентралізація; партнерство; програмування; концентрація; адиціоналізм.

Субсидіарність (громадсько–політичний принцип, за яким вищі суспільні одиниці мають право і повинні розв’язувати лише ті проблеми, на виконання яких нижчі структури не здатні), як базовий принцип, дійсний з часу підписання угоди про Європейський Союз, нині переживає своєрідний ренесанс. Адже згідно з Маастрихтською угодою, цей принцип є базовим для ЄС (ст. 3): «У сферах, які не входять до окремої юрисдикції Співтовариства, воно згідно принципу субсидіарності починає свою діяльність лише в тому випадку, коли буде неможливо достатньою мірою досягнути цілі визначених заходів на рівні держав-членів, і тому в силу їх масштабу чи дієздатності можуть бути здійснені ефективніше на рівні Співтовариства» [31-32].

Децентралізація. Одвічною дилемою регіонального розвитку є перерозподіл владних повноважень, ресурсів, бюджету, надання диференційованих дотацій із спільного бюджету та фондів ЄС на користь менш розвинутих регіонів з метою досягнення певного вирівнювання економічного розвитку та досягнення політичної стабільності. Отже, поряд із субсидіарністю, саме децентралізація, як перерозподіл повноважень регіонів з метою їх ефективного використання та заохочення регіональних ініціатив, оптимізації практичного вирішення питань саме на регіональному рівні, а також розмежування функцій та повноважень між різними рівнями управління ЄС, становлять дві головні основи регіональної політики ЄС. Важливість цих двох принципів безперечна. Адже їх реалізація (що є метою ефективної” європейської інтеграції) посилює відповідальність на місцевому рівні та активізує локальні ініціативи. В цьому контексті посилення місцевої компетенції важливо і з точки зору послаблення (чи зниження) надмірного впливу національного рівня. Важливо, щоб ці рівні стали прозорими. В інноваційних програмах реальні суб’єкти регіонального розвитку мають об’єднувати свої зусилля, а вже в фінансуванні центральні чи наднаціональні рівні мають пріоритет у підтримці регіонального розвитку [33].

Партнерство. Фактично, партнерство є співробітництвом між суб’єктами різних рівнів (Євросоюз, держава, регіон) територіально–адміністративних

одиниць з часу визначення мети до завершення реалізації конкретного проекту. Цей принцип базується на тій умові, що діяльність та розвиток регіонів може здійснюватися лише тоді (власне тоді ж реалізується і принцип субсидіарності), коли суб'єкти співробітництва постійно та послідовно співпрацюють з метою досягнення спільної мети. Вертикальний сегмент цього співробітництва відображає також і головну умову, специфіку взаємозв'язків, а саме: Євросоюз та держави-члени мають визначити цілі та розробити стратегічні плани розвитку спільно з регіонами із якнайширшим залученням громад, місцевих ініціатив, економічних та політичних суб'єктів регіонів [34-35]. Співпраця у площині регіон-регіон, як розвиток транскордонного співробітництва, та співпраця локальних територіальних одиниць, громад також є важливим сегментом вертикального співробітництва.

Програмування. Під програмуванням слід розуміти розробку на основі партнерства стратегій розвитку з урахуванням пріоритетних довгострокових та короткострокових цілей. У регіональній політиці Європейського Союзу принцип партнерства визначає пріоритет інвестування не окремих проектів чи дій, а програм, які мають глибинний вплив на розвиток усього регіону. Стратегія територіального програмування базується на чітко розробленій системі цілей, бо слід урахувати як інтереси “знизу” регіонів, громад у контексті сприяння просторовій ефективності, так і доцільність врахування загальнонаціональних пріоритетів “згори” як сприяння розвитку національної економіки [36-38].

Програмування також передбачає визначення дій, виконавців, джерел фінансування, моніторингу, врахування ймовірних позитивних та негативних впливів на соціо-економічний розвиток регіону взагалі та довкілля, зокрема.

Таким чином, програмування – це цілеспрямований процес послідовного виконання певних кроків від визначення мети до повної реалізації проекту, що також створює умови для більшої прозорості джерел, їх координації у просторі і часі та їх моніторингу.

Концентрація, адиціоналізм. Реалізація принципів концентрації та адиціоналізму означає, що фінансові ресурси, які надає ЄС окремим державам–членам чи суб'єктам територіального, регіонального розвитку, мають бути доповнені за рахунок місцевих джерел [39].

Аналіз статусу та значення регіонів у Європі, а також у структурі та політиці Європейського Союзу нині свідчить про той факт, що єврорегіони поступово формуються як реальні суб'єкти міжнародних відносин. Як цілком справедливо стверджує один із відомих регіоналістів М.Кітінг, «саме тепер регіони після періоду досить наївної імітації здатні реально вчитися і пристосовувати досвід один одного до їх власних інституцій, традицій, культур та проблем». Особливо важливим у цьому сенсі є досвід міжрегіонального співробітництва – як можливість для регіонів Європи використати переваги від утворення спільних економічних регіонів за умов міжрегіональної конкуренції щодо інвестування капіталів [40].

Говорячи про регіональну політику ЄС необхідно зазначити, що, на відміну від держав, вона не є природною і само собою зрозумілою. ЄС як міжнародна організація особливого типу, не обов'язково повинна займатися підтримкою слабких регіонів своїх країн-членів, тим більш фінансового характеру. Більше того, у світі немає жодної іншої міжнародної організації, яка б мала власну регіональну політику щодо субнаціональних регіонів своїх країн-учасниць. Це пов'язано з природними проблемами перерозподілу між регіонами в межах однієї держави, а між регіонами різних держав і навіть між державами: для цього потрібна солідарність не лише всередині однієї країни, але і між ними. Прояв регіональної політики є невластивим у міжнародному просторі, і тому фінансова підтримка регіонального розвитку всередині самої міжнародної організації – досить рідкісне явище [41, с. 390].

ЄС відрізняється особливою зацікавленістю в зниженні регіональних відмінностей і підтримки периферійних регіонів, що пов'язано головним чином з тим, що історія європейської інтеграції ґрунтується, насамперед, на економічній інтеграції. Тому крім загальних причин і цілей регіональної

політики, описаних в попередньому розділі, регіональна політика ЄС служить головним чином цілям забезпечення єдиного ринку. Більш того, вона є необхідною і обов'язковою передумовою для «чотирьох свобод» єдиного ринку: свободи пересування людей, капіталів, товарів і послуг. Без необхідної регіональної політики, спрямованої на зменшення регіональних диспропорцій та вирівнювання економічного розвитку регіонів ЄС, після введення спільного ринку і чотирьох свобод вигідні конкурентоспроможні галузі економіки могли б сконцентруватися в одних регіонах, а відстале економічне становище інших регіонів могло б ще більше посилюватися. Крім того, важливим аргументом на користь активної регіональної політики ЄС є те, що зниження рівня безробіття та інфляції в результаті підтримки слаборозвинених регіонів вигідно для всього ЄС, оскільки це сприяє розвитку всієї економіки Союзу. Некономічні вигоди регіональної політики полягають у тому, що спочатку слабкі, але більш активно розвиваються в результаті регіональної політики регіони стають більш підготовленими до співпраці і охоче підтримують європейську інтеграцію як з боку політичних та економічних еліт, так і серед населення. При цьому активна регіональна політика як прояв політики перерозподілу, поряд із соціальною політикою, є одним з центральних елементів післявоєнного розвитку в Західній Європі і предметом загального консенсусу, тобто активно підтримується в суспільстві [42, с. 122]. Зв'язок розвитку регіональної політики з формуванням спільного ринку в Європейському Співтоваристві пояснює той факт, що ідеї регіональної політики з'явилися з самого початку процесу європейської інтеграції ще в першій половині 1950-х років. Однак у зв'язку з тим, що така політика була невластива міжнародним організаціям, то на той момент не існувало відповідної загальноприйнятою для міжнародних організацій термінології. У зв'язку з цим термінологія регіональної політики ЄС розвивалася «на ходу» і в результаті виявилася більш складною і неоднозначною порівняно з більш простими і зрозумілими термінами, що використовуються у відношенні цієї сфери політики на рівні держав. У підсумку, в ЄС для позначення розглянутої сфери політики сформувалися такі

поняття, як «регіональна політика» (regional policy), «структурна політика» (structural policy) та «політика згуртування» (cohesion policy). У російськомовних європейських дослідженнях частіше інших використовується найменування «регіональна політика» [43]. В європейській політиці та літературі, присвяченій проблематиці регіонального розвитку в Європейському Союзі, ці поняття використовуються як синонімічні, що відбивається навіть у назвах наукових книг і статей [44-53]. Існування трьох різних термінів, що описують «набір інструментів, задіяних ЄС в 1970-х роках для вирішення проблеми регіональних диспропорцій» [54, с. 72], має кілька пояснень. З одного боку, воно викликане використанням в політичній практиці ЄС усіх перерахованих варіантів. Так, наприклад, в Європейській комісії існує позиція комісара, відповідального за регіональну політику ЄС, і Генеральний директорат з регіональної політики (DG-REGIO), чия офіційна місія формулюється як «посилення економічного, соціального та територіального згуртування» [55]. Крім того, є структурні фонди ЄС, виділені як головні фінансові інструменти реалізації політики згуртування

З іншого боку, існують і деякі відмінності між трьома цими термінами. Так, за своїми цілям регіональна політика може бути описана як політика, спрямована, з одного боку, на підвищення рівня регіонального розвитку, з іншого - на підтягування економіки більш слабких регіонів до рівня більш сильних регіонів. Тут необхідно зазначити, що вона здійснюється на всіх рівнях європейського управління і політики – від місцевого і регіонального рівня до державного та рівня ЄС. При цьому на кожному рівні існують власні інструменти і механізми реалізації. На державній арені одним з основних інструментів досягнення поставлених цілей вважається універсальний принцип перерозподілу доходів між регіонами-донорами і регіонами-реципієнтами. На рівні ЄС цей принцип описаний як «система спільного фінансування, що зв'язує бюджетні політики різних рівнів управління» [56, с. 335]. У свою чергу, структурна політика може бути описана як створення спеціальних механізмів, що сприяють регіональному розвитку з метою не стільки вирівнювання, скільки

підтримки реструктуризації економіки. Крім фінансової допомоги з боку ЄС, ця мета передбачає мобілізацію внутрішніх регіональних ресурсів та їх ефективне використання поряд з ресурсами держави і Європейського Союзу. Це здійснюється за допомогою умов, які ставляться перед регіонами для отримання фінансування з боку так званих структурних фондів ЄС. Їхні кошти спрямовуються не на регулярну підтримку життєдіяльності регіонів, а на певні структурні проекти, націлені на зміну структури регіональної економіки. В ЄС в більшості випадків мова йде про реструктуризацію економіки від старопромиислового або сільськогосподарського характеру до постіндустріальної економіки послуг та економіки, заснованої на знаннях. Тому за терміном «структурна політика» варто підкреслення структурного характеру реформ і формування структур для підтримки цих реформ, на відміну від більш традиційної найчастіше перерозподільної регіональної політики. З терміном «політика згуртування» в ЄС пов'язують більш широкі цілі – сприяння гармонійному розвитку ЄС через створення умов для економічного і соціального згуртування регіонів та держав-членів. Цей термін найчастіше підкреслює необхідність у згуртуванні нових членів ЄС в результаті чергових розширень. Після залученні нових держав-членів, найчастіше більш бідних в сенсі їх соціально-економічного розвитку, ЄС кожен раз повинен додавати нові додаткові зусилля до їх згуртуванню й досягненню єдиного економічного простору на всій території ЄС. Таким чином, структурні механізми та цілі реформування економічних структур є основним інструментом реалізації регіональної політики ЄС з метою більшого соціально-економічного та територіального згуртування ЄС, тобто європейської інтеграції. Щоб уникнути подальшої плутанини, всі три терміни будуть використовуватися в даній книзі як синоніми, якщо це не обумовлено спеціально. У даному контексті для більш повної характеристики регіональної політики ЄС необхідно підкреслити її важливу особливість: політика згуртування вирішує політичну задачу економічними засобами. Говорячи про регіональну політику ЄС, варто завжди пам'ятати її основне призначення-це надання динамізму процесу європейської

інтеграції, забезпечення існування спільного ринку і підтримки цих процесів з боку населення. Більш того, в останні роки ЄС також робить спроби перенесення принципів регіональної політики Союзу і на зовнішній вимір. Однак це відбувається і по відношенню до інших регіонів і країн світу. Так, Генеральний директорат з регіональної політики Європейської комісії активно співпрацює з іншими Генеральними директоратами Комісії: по зовнішнім зв'язкам, розвитку, торгівлі та агентством з реалізації міжнародних проектів підтримки ЄС в третій країнах EuropeAid. Крім того, в рамках міжнародної складової регіональної політики Європейський Союз підписав меморандуми про взаєморозуміння для встановлення діалогу у сфері регіональної політики з деякими великими державами, такими як Росія, Китай та Бразилія. Це ще більше підкреслює її політичну складову. Тому, як вважають експерти, «кошти політики згуртування набагато важливіше її результатів» [57, с. 149]. Перераховані особливості регіональної політики ЄС порівняно з регіональною політикою держав призводять до того, що її цілі і принципи обговорюються більш активно і, як наслідок, обґрунтовуються і прописуються більш чітко. Оскільки цілі, принципи та механізми регіональної політики ЄС розвивалися в процесі європейської інтеграції, для розуміння їх сьогоденного стану необхідно простежити їх еволюцію в історії регіональної політики ЄС [58].

В Європейському союзі панує думка про необхідність заохочення економічного і соціального згуртування регіонів для найбільш гармонійного розвитку всього Співтовариства. Згідно з цією доктриною надмірні регіональні відмінності повинні бути скорочені. Провідником і інструментом гармонізації та вирівнювання виступають заходи так званої «структурної» та регіональної політики.

Особливий колорит і певний драматизм об'єднавчим процесам додало розширення Союзу в 2004 р. з 15 до 25 членів, а в 2007 р. – до 27, у 2013 – до 28, помітно поглибило відмінності між країнами-членами ЄС в рівні економічного і соціального розвитку. Якщо, скажімо, в 2003 р. співвідношення

максимального і мінімального значення душевого ВВП становило 3,1, то в 2004 р. – 5,5, в 2007 – вже 7,2, а у в 2013 – 9,1.

Інтеграційні процеси в Європейському союзі базуються багато в чому на перерозподіл ресурсів серед країн-членів ЄС, що і створює в певних випадках основу для розбіжностей і конфліктів (табл. 2.1).

Таблиця 2.1 – Розподіл засобів структурних фондів за країнами бенефіціарами.

Країна	1988–1993		1994–1999		2000–2006		2014–2020		2021–2027	
	млрд ЕКЮ	%	млрд ЕКЮ (ціни 1994 р.)	%	млрд євро	%	млрд євро	%	млрд євро	%
Австрія	–	–	1,43	1,03	1,59	0,75	1,20	0,35	1,11	0,34
Бельгія	0,74	1,18	1,81	1,31	1,94	0,91	2,06	0,59	2,06	0,64
Болгарія	–	–	–	–	–	–	6,67	1,92	7,15	2,22
Великобританія	4,82	7,66	11,41	8,26	16,32	7,69	9,89	2,85	10,36	3,21
Угорщина	–	–	–	–	1,99	0,94	24,92	7,19	20,50	6,36
Німеччина	6,02	9,56	19,52	14,12	30,29	14,28	25,49	7,35	17,21	5,34
Греція	7,53	11,96	13,98	10,12	22,69	10,69	20,21	5,83	14,44	4,48
Данія	0,40	0,64	0,74	0,54	0,59	0,28	0,51	0,15	0,49	0,15
Ірландія	4,46	7,08	5,62	4,07	3,18	1,50	0,75	0,22	1,02	0,32
Іспанія	13,10	20,81	31,67	22,92	46,43	21,88	34,66	10,00	25,12	7,79
Італія	10,75	17,08	19,75	14,29	30,69	14,46	27,96	8,06	29,34	9,10
Кіпр	–	–	–	–	0,49	0,23	0,61	0,18	0,7	0,22
Латвія	–	–	–	–	0,63	0,30	4,53	1,31	4,24	1,32
Литва	–	–	–	–	0,89	0,42	6,78	1,96	6,43	1,99
Люксембург	0,06	0,10	0,08	0,06	0,08	0,04	0,05	0,01	0,06	0,02
Мальта	–	–	–	–	0,06	0,03	0,84	0,24	0,68	0,21
Нідерланди	0,73	1,16	2,19	1,58	2,52	1,19	1,66	0,48	1,25	0,39
Польща	–	–	–	–	8,28	3,90	67,19	19,38	72,82	22,59
Португалія	8,45	13,42	13,98	10,12	20,20	9,66	21,4	6,17	19,60	6,08
Румунія	–	–	–	–	–	–	19,21	5,54	21,8	6,76
Словакія	–	–	–	–	1,12	0,53	11,49	3,31	13,09	4,06
Словенія	–	–	–	–	0,24	0,11	4,10	1,18	2,89	0,90
Фінляндія	–	–	1,50	1,09	1,96	0,92	1,59	0,46	1,32	0,41
Франція	5,91	9,39	13,33	9,65	15,54	7,32	13,45	3,88	14,29	4,43
Хорватія	–	–	–	–	–	–	–	–	8,03	2,49
Чехія	–	–	–	–	1,58	0,74	26,53	7,65	20,58	6,38
Швеція	–	–	1,18	0,85	1,99	0,94	1,63	0,47	1,84	0,57
Естонія	–	–	–	–	0,37	0,17	3,40	0,98	3,37	1,05

Джерело: складено автором за даними [59-61]

Деякі характеристики структурної політики ЄС у 2000-2006 рр. Програма політики єдності в ЄС розробляється і затверджується на семирічний термін,

попередня була прийнята на 2007-2013 рр., сучасна - на період 2021-2027 рр. Еволюція політики зближення з ЄОУС/ЄЕС/ЄС у 1951–2020 рр. представлені у додатку А.

Основним аспектам реалізації Програми регіональної політики ЄС у 2021-2027 рр. є конвергенцію («згладжування» відмінностей в рівні розвитку країн-членів та окремих регіонів у складі країн), а також підвищення зайнятості та конкурентоспроможності регіонів були узагальнені в одну - інвестування в економічне зростання та зайнятість, міжтериторіальне європейське співробітництво.

Порівняльна нової і попередньої програми представлено у таблиці 2.3

Таблиця 2.3 – Порівняльний аналіз попередньої і нової Програми регіональної політики ЄС

2014-2020		2021-2027		
Цілі	Фонди	Цілі	Категорія регіонів	Фонди
Конвергенція, в т.ч.:	ЄФРР	Інвестування в економічне зростання та зайнятість	Найменш розвинуті регіони	ЄФРР, ЄСФ
регіони в режимі «виведення з програми»	ЄСФ		Перехідні регіони	ЄФРР, ЄСФ, ФС
регіони в режимі «введення в програму»	ФС		Найбільш розвинуті регіони	ЄФРР, ЄСФ
Зайнятість та конкурентоспроможність регіонів	ЄФРР, ЄСФ			
Європейське територіальне співробітництво	ЄФРР	Європейське територіальне співробітництво		ЄФРР

Джерело: складено автором на основі [62, с. 17]

Кошти зі структурних фондів витрачаються для досягнення наступних цілей регіональної політики.

Мета 1: розумніша Європа (інноваційна та розумна економіка перетворення).

Мета 2: більш зелена Європа з низьким вмістом вуглецю (включаючи енергетику перехід, циркулярна економіка, адаптація до клімату та управління ризиками)

Мета 3: Більш пов'язана Європа (мобільність та ІКТ підключення).

Мета 4: Більш соціальна Європа (Європейська опора соціальної права).

Мета 5: Європа ближча до громадян (сталий розвиток міських, сільських і прибережних районів і місцевих ініціатив).

Кошти зі структурних фондів витрачаються для досягнення наступних цілей регіональної політики.

Згідно нової стратегії, змінилася класифікація регіонів, які отримують підтримку від ЄФРР і ЕСФ. Регіони, які отримували кошти з Мети Конвергенція - ті, чий ВВП на душу населення складає менше 75% від середнього по ЄС-27 - тепер згруповані як найменш розвинені. Регіони, які перебували в режимах «введення» і «виведення» з програм тепер входять в одну категорію - перехідні регіони. У цю ж групу входять регіони з ВВП, що становить 75-90% від середнього по ЄС-27. І залишилися регіони, які беруть участь на даний момент в програмах по Цілі «Зайнятість і конкурентоспроможність регіонів» і мають ВВП на душу населення вище 90% від середнього по ЄС-27, в майбутньому періоді будуть віднесені до найбільш розвиненим.

ФС продовжить фінансувати створення трансєвропейських транспортних мереж та екологічні програми в державах-членах з ВВП на душу населення нижче 90% від середнього по ЄС-27. Новим напрямком стане фінансування основних транспортних мереж – головного інструменту взаємозв'язку європейських регіонів, а також енергетики, інформаційних і комунікаційних технологій.

Порівняємо бюджет політики зближення ЄС за попередній і новий період (табл. 2.4).

Загальна сума коштів за усіма напрямками регіональної політики в наступному програмному періоді досягне 336 000 млн євро, з яких приблизно половина буде розподілена між найменш розвиненими регіонами, близько 12% – між перехідними регіонами, і близько 16% коштів буде направлено у найбільш розвинуті регіони.

Таблиця 2.4 – Бюджет політики зближення ЄС за попередній і новий період

2014-2020			
		тис. євро	%
Розподіл за фондами	ЄФРР	201 000	57,9
	ЄСФ	76 000	21,9
	ФС	70 000	20,2
Розподіл за Цілями	Конвергенція та введення в програму	283 000	81,6
	Конкурентоспроможність та зайнятість, виведення з програми	55 000	15,9
	Територіальне співробітництво	9 000	2,6
Загальна сума		347 000	100
2021-2027			
		тис. євро	%
ФС		68 700	20,4
Найменш розвинуті регіони		162 600	48,4
Перехідні регіони		39 000	11,6
Найменш розвинуті регіони		53 100	15,8
Територіальне співробітництво		11 700	3,5
Додаткові кошти для віддалених та північних регіонів		900	0,3
Загальна сума		336 000	100

Джерело: складено автором на основі [62, с. 18; 63]

Найбільшу частину коштів планується витратити на такі цілі як: «Глобальна Європа» та «Стале зростання» (по 38%). Найменша частина коштів припадає на Безпека і громадянство – лише 1,6%. Розглянемо як змінюється структура бюджету ЄС за період 2021-2027 рр. (табл. 2.5).

Дані таблиці 2.5 показують, що планується поступово збільшувати фінансування таких цілей, як «Конкурентоспроможність для зростання та створення робочих місць». Але планується до 2027 р. зменшити фінансування такої цілі як «Економічна, соціальна та територіальна єдність». Адміністративні

витрати збільшуватимуться на 0,1 відсотковий пункт щорічно. Витрати на «Безпеку і громадянство» мають невизначений характер і раз на два роки збільшуються на 0,1 відсотковий пункт. Більш детально структура бюджету ЄС представлена у додатку В.

Таблиця 2.5 – Структура бюджету ЄС, 2021-2027 рр.

№ цілі	ЦІЛІ	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021-2027
1a	Конкурентоспроможність для зростання і збільшення робочих місць	11,0	11,6	12,1	12,3	12,9	13,4	14,2	15,0	1,3
1b	Економічна, соціальна та територіальна єдність	45,4	41,6	40,7	39,9	39,0	38,1	37,0	36,1	38,8
2	Стале зростання: природні ресурси	45,4	41,6	40,7	39,9	39,0	38,1	37,0	36,1	38,8
3	Безпека і громадянство	1,7	1,5	1,5	1,6	1,6	1,7	1,7	1,8	1,6
4	Глобальна Європи	6,2	5,8	6,0	6,1	6,1	6,2	6,3	6,3	6,1
5	Адміністративні витрати	0,0	6,1	6,2	6,3	6,4	6,5	6,6	6,7	6,4

Джерело: складено автором на основі [63]

Отже, згідно з новими критеріями і початковим планом Комісії, більшість найменш розвинених регіонів сконцентровано у Західній Європі. Що стосується Іспанії, тільки Екстремадура належить до даної групи регіонів. Андалусія, Канарські острови, Кастилья-Ла Манча, Галісія, Мурсія перейдуть в категорію перехідних регіонів, а інші будуть визначені найбільш розвинені, що призведе до зниження обсягу фінансування зі структурних фондів порівняно з поточним періодом.

Однак, мова йде про передбачувані обсяги інвестицій, оскільки бюджет програм на 2021-2027 ще не був затверджений з-за труднощів узгодження рішень між главами 27 держав-членів і представниками уряду ЄС щодо кількох позицій, підтримуваних членами-чистими інвесторами. Затвердження Європейською Радою програми на 2021-2027 заплановано на січень-лютий 2013 р. У першій третині року необхідно прийти до спільної політичної угоди щодо документів до законодавчого прийняття для приведення їх у силу до середини року. Договори про приєднання і план оперативних програм повинні бути представлені восени 2013 р. та затверджені до 2014 р.

Отже, у самому загальному сенсі під регіональною політикою розуміється політика центру по відношенню до регіонів. Під регіоном в ЄС розуміється адміністративно-територіальна одиниця держав-членів ЄС. У своїй книзі ми розуміємо під регіонами практично будь-які субнаціональними, тобто входять до держави, територіальні одиниці. Однак оскільки рівнів і типів таких одиниць може бути безліч і в різних державах-членах ЄС територіально-адміністративні системи можуть сильно відрізнятися, в ЄС на початку 1980-х років була вироблена методика позначення регіонів різного рівня. Головним чином ця система використовується в статистиці і розробки регіональної політики, і тому вона отримала назву NUTS (Nomenclature of territorial units for statistics) - Номенклатура територіальних одиниць для статистики, встановлена Статистичними офісом Європейського Союзу (Євростат) [64]. Такий поділ сприяє вирішенню наступних завдань:

1. збору, розвитку і гармонізації регіональної статистичної інформації в ЄС;
2. соціально-економічного аналізу регіонів різних рівнів;
3. формулювання регіональної політики ЄС.

Щоб зрозуміти принципи, механізми і специфіку регіональної політики Європейського Союзу, необхідно визначити логіку будь-якої регіональної політики, будь то політика держав, регіонів або міжнародних організацій, - кожна може мати свої «центри» і «регіони». Регіональна політика як політика,

спрямована на регіональний розвиток всередині держави чи іншого типу політичної спільноти, націлена на вирівнювання соціально-економічного становища і ефективний економічний розвиток на всій території співтовариства. Найбільш природно регіональна політика виглядає в державах, оскільки саме вони найбільш зацікавлені в цілях, зазвичай досягаються за допомогою регіональної політики. До них найчастіше ставляться наступні цілі: забезпечення ефективного соціально-економічного розвитку на всій території держави чи спільноти, зниження відмінностей і диспропорцій у рівні соціально-економічного розвитку між регіонами, забезпечення безпеки, стабільності і лояльності усіх регіонів по відношенню до центральних органів управління, в тому числі при-граничних, периферійних і економічно слабких [65, с. 266]. Для розуміння того, яким чином можливе досягнення цих цілей, потрібно визначити, які інструменти є у розпорядженні держави. Загалом, виділяються дві основні механізми реалізації політики: регулювання і перерозподіл [66, с. 150]. Регулювання пов'язане з формуванням обов'язкових стандартів, норм і правил, відповідність яким фіксується в різних ліцензії, сертифікати, дозволи, дипломах і т.ін. Їх дотримання є обов'язковою передумовою і умовою ведення економічної діяльності на території регулювання. Другий інструмент реалізації державної політики - розподіл і перерозподіл фінансових та інших коштів. Держава збирає податки з населення та організацій по затвердженим нормам і розподіляє ці кошти на різного роду потреби. Мова йде про розподіл, коли держава фінансує виробництво товарів і послуг для забезпечення загального блага і розвитку загальної інфраструктури. З одного боку, тут маються на увазі послуги, які надає власне держава і які не можуть бути передані на реалізацію приватним структурам. До них відносяться, насамперед, силові структури, такі як армія, поліція, тюрми. З іншого боку, деякі послуги можуть при державному фінансуванні і відповідному контролі бути передані до виконання приватним або недержавним організаціям. До них належать соціальні послуги населенню, які можуть бути як державними, так і недержавними, тобто приватними або

громадськими структурами. Це, наприклад, послуги у сфері культури, освіти, наукових досліджень, охорони здоров'я, соціального забезпечення, захисту навколишнього середовища або інфраструктурні умови, такі як будівництво доріг, мостів, аеропортів. Питання про те, скільки яких податків збирається з населення і бізнесу, скільки фінансування виділяється на ці соціальні функції, а також питання про те, хто їх реалізує, вирішується в рамках політичної системи в кожній державі і в кожний період окремо. Проте в більшому або меншому обсязі держава завжди займається розподілом державних коштів на такі програми та проекти. Мова йде про перерозподіл, коли зібрані від однієї групи населення податки держава перерозподіляє на користь іншої. Звичайно, найбільш яскравий приклад перерозподілу являє собою сфера соціального забезпечення, де держава перерозподіляє кошти від більш високоприбуткових до менш дохідних груп населення. Регіональна політика також найчастіше реалізується з допомогою перерозподілу, якщо вона докладает зусилля для вирівнювання рівня соціально-економічного розвитку різних територій одної держави. В цьому випадку відбувається перерозподіл т від багатших регіонів до бідним: від регіонів-донорів до регіонам-реципієнтам. На практиці, однак, розподіл і перерозподіл буває складно розрізнити: наприклад, у випадку регіональної політики перерозподіл виражено явно недостатньо, оскільки всі кошти надходять в центр і потім вже розподіляються в інші регіони, що відповідають певним критеріям. Найчастіше регіональна політика орієнтується або на вирівнювання соціально-економічного стану різних регіонів, або на більш ефективний економічний розвиток регіонів. Це певною мірою дві протилежні стратегії. У першому випадку - орієнтації на вирівнювання - перерозподіл податкових коштів на підтримку слабких регіонів може відбуватися в рамках системи міжбюджетних відносин автоматично, тобто виділятися регіонам з певними низькими соціально-економічними показниками. У другому випадку логіка протилежна: заохочуються ті регіони, які найбільш активно розвиваються і мають найкращі передумови розвитку. Центр заохочує не найслабші, але найактивніші і перспективні з точки зору

розвитку регіони. Ця стратегія виправдана з точки зору економіки, але не обов'язково з точки зору політичних інтересів центру, пов'язаних з підтримкою лояльності з боку всіх регіонів. З двох крайніх визначень стратегій регіональної політики на практиці вибираються проміжні варіанти. Найчастіше центр все ж підтримує слабкі регіони, але прагне до створення стимулів для їх власного розвитку. Це можливо при формулюванні певних критеріїв, умов, цілей і можливих напрямів використання виділених коштів. Саме в цьому полягають варіації регіональної політики, залежать від того, як визначаються критерії та умови виділення коштів регіонам, на які статті витрат і яким чином вони використовуються [30, с. 66].

Навколо цих питань ведуться дискусії, приймаються концепції і проводяться реформи регіональної політики. Тому дані аспекти у випадку ЄС найбільш важливі для розуміння принципів його регіональної політики

2.2 Особливості регіонального розвитку в Німеччині

Останніми роками «мережева парадигма» не тільки стала відправною точкою для політичних заходів, спрямованих на краще використання інноваційного потенціалу, але й регіон, тобто субнаціональні просторові утворення, став важливою платформою для реалізації інноваційної політики національними урядами. Зокрема, кластерна концепція та інші теоретичні підходи «нової економічної географії» сприяли популяризації концепцій регіонального розвитку. Суттєвою особливістю такої орієнтації на регіон є те, що заходи, які до цього часу мали національне спрямування (а для них питання про розподіл інноваційного потенціалу в просторі не ставилося або порушувалося лише неявно), повинні бути адаптовані до специфічних структур і потенціалу окремих регіонів. Однак не кожен регіон у країні може перетворитися на високотехнологічний острів, оснащений передовими

технологіями, промисловістю та дослідженнями. Для багатьох регіонів та їхніх суб'єктів господарювання єдиним варіантом розвитку є виконання додаткових функцій для інших регіонів, кластерів та економічної діяльності або зосередження на використанні внутрішнього потенціалу та сильних сторін. Таким чином, регіональна інноваційна та технологічна політика може сприяти регіональному розвитку та регіональній згуртованості, але не в кожному випадку. Залежно від регіональних стартових умов, регіони національної інноваційної системи по-різному претендують на певні заходи підтримки. Заходи, що підтримують розвиток регіональних центрів компетенції, мають сенс лише у тому випадку, якщо відповідні регіони вже мають критично важливий мінімальний рівень технологій і наукоємних підприємств, а також науковий потенціал у науково-дослідних установах. Те саме стосується технологічних кластерів, які також групуються навколо ядра інноваційних підприємств та науково-дослідних інститутів. У цьому випадку регіон представляє рамку політичної дії, але в першу чергу використовується для посилення національної технологічної конкурентоспроможності. З іншого боку, інші регіони пропонують лише обмежені або зовсім відсутні вихідні точки для інноваційної діяльності, тому необхідно оцінити, чи вони взагалі придатні для просування інновацій [67].

У Німеччині завдяки її федеративній політичній системі діють і тісно взаємодіють кілька рівнів політики щодо сприяння регіональній економіці та інноваціям. Найважливішими є федеральний уряд, уряди федеральних земель та Європейська комісія. Одним із прикладів, коли ці три рівні тісно взаємодіють, є «Gemeinschaftsaufgabe Verbesserung der regionalen Wirtschaftsstruktur» (спільне завдання для покращення регіональної економічної структури). Він спільно фінансується Європейською комісією в рамках її Європейського фонду регіонального розвитку, федеральними урядами та урядами федеральних земель і сприяє регіональному розвитку в регіонах цілі 1 (Східна Німеччина) та регіонах 5b (переважно регіони колишньої Західної Німеччини). поблизу колишнього кордону між Західною та Східною

Німеччиною). Її основними інструментами є інфраструктурні заходи (за участю транспортних, телекомунікаційних та енергетичних систем), регіонально-диференційовані інвестиційні гранти та податкові знижки, які мають стимулювати внутрішньорегіональний або зовнішній економічний потенціал і тимчасово підвищити мобільність факторів виробництва, орієнтованих на регіон. Зовсім недавно певну частку коштів виділяють і на просування інновацій. Основна мета полягає у зменшенні соціально-економічної нерівності порівняно з середніми показниками по країні та створенні та забезпеченні можливостей для працевлаштування. Далі будуть представлені лише заходи федерального уряду, спрямовані на регіональний рівень [68, с. 80–81; 117].

У Конституції Німеччини міститься зобов'язання щодо зменшення регіональних відмінностей. Це означає кілька політичних заходів, у тому числі реформу великої фіскальної системи система вирівнювання з 2020 року. Регіональний розвиток - це в основному відповідальність регіонів (Länder); регіональної політики як такої немає. Однак, Спільне завдання з удосконалення регіональної економічної структури (РЕС) і Структурні фонди ЄС є основою політики регіонального розвитку на національному рівні.

Насправді Конституція Німеччини визначає завдання, які мають спільно виконуватися федеральний уряд і землі. Такі завдання, як правило, важливі для громадськості та потребують допомоги федерального уряду. Вони складаються з двох основних напрямів: 1) удосконалення регіональної структури економіки; 2) покращення сільськогосподарської структури та захисту узбережжя. Вони спільно плануються, координуються та фінансуються – хоча вони залишаються в рамках відповідальності земель [69].

Метою РЕС є зменшення регіональних диспропорцій у структурно слабких регіонах, щоб зменшити загальну відхилення у розвитку. РЕС – це система координації, заснована на консенсусі, де діяльність здійснюється спільно фінансується федеральними та земельними органами влади. GRW фінансує інвестиції в бізнес, інфраструктуру та «знизу вгору».

Усі землі мають регіональну програму реалізації Європейського фонду регіонального розвитку (ЄФРР). Програми ЄФРР зосереджені на підтримці інноваційних заходів, досліджень і розробок малі та середні підприємства. Землі також відповідають за розвиток сільської місцевості, і кожна земля має регіональну програму для фондів сільського розвитку ЄС.

Останні зміни політики:

– спеціальні механізми підтримки Східної Німеччини будуть поступово скасовані в 2019 році. Коаліція федерального уряду - угода містить завдання щодо розвитку загальнонаціональної системи підтримки структурно слабких регіонів, які будуть включати Спільне завдання щодо покращення регіональної економічної структури та інші політичні програми [70-71].

– зміна Спільного завдання Німеччини щодо покращення аграрних структур і узбережжя;

– захист прокладає шлях для більшої підтримки для стабілізації та розширення елементарних структур у сільській місцевості області.

– підтримка структурних змін у регіонах з буровугільною промисловістю стала важливою темою у контексті Плану захисту клімату Німеччини.

– комісія з питань зростання, структурних змін розпочала роботу, котра спрямована на те, щоб запропонувати заходи для підтримки структурних змін у регіонах, що видобувають буре вугілля.

Що стосується можливостей впровадження регіонально-орієнтованих політичних заходів, Німеччина перебуває в досить вигідному становищі завдяки децентралізованому розподілу інноваційних кластерів і регіонів їхні робочі місця у 8 регіонах, тоді як концентрація на кількох головних центрах науково-дослідної діяльності набагато вища в інших європейських країнах. Лише в США розподіл подібний до Німеччини. Це стосується не лише промислових досліджень і розробок, а й інших інноваційних аспектів. Відповідно до звернення винахідників, 42 % усіх патентних заявок у 1998 році надійшли з 10 регіонів, залишивши 58 % у решті 87 німецьких регіонів планування. Щодо заявок від промисловості, то десять регіонів склали 44,5 %

усіх відповідних патентних заявок, тоді як для дослідницьких установ цей показник становив 62,6 %. Таким чином, лише в дослідженні, патентна діяльність зосереджена в кількох регіонах, хоча розподіл університетів, політехнічних та інших науково-дослідних інститутів є досить рівномірним, оскільки вони були популярним інструментом регіональної політики протягом останніх десятиліть. Така патентна поведінка в дослідницьких інститутах і особливо в університетах вказує на той факт, що інноваційний потенціал і потенціал передачі технологій багатьох університетів та їхніх відповідних регіонів все ще не повністю використовуються.

Останнім часом федеральний уряд Німеччини приділяє велику увагу регіонам у здійсненні заходів технологічної політики. Взнявши три типи регіонів три центральні елементи регіонально-орієнтованої інноваційної політики, узагальнені в розділі 3, як структурний принцип, ці заходи можна віднести до різних цілей політики для сприяння технологічному та регіональному розвитку. Усі три наступні показники орієнтовані на мережу, базуються на гіпотезі про те, що просторова близькість позитивно впливає на обмін знаннями і, отже, на інноваційну діяльність, визначають «регіон» за просторовим охопленням мереж, а отже, не автоматично за політичними кордонами, та дотримуватися принципу конкуренції між регіонами.

Підвищення національної конкурентоспроможності в біотехнології шляхом просування розвинутих німецьких регіонів «першої ліги»: мета конкурсу BioRegio, який було започатковано в 1996 році, полягала в тому, щоб стимулювати міцні основи та розміщення іноземних біотехнологічних компаній у Німеччині, щоб прискорити зростання існуючих біотехнологічних підприємств і забезпечити постачання достатнього початкового та венчурного капіталу для покращення конкурентоспроможності Німеччини в біотехнології. Завдяки цьому BioRegio ставив перед собою загальні національні цілі та звертався до регіонів, у яких були розташовані фірми та дослідницькі інститути, які вже мали потенціал для конкурентоспроможності в міжнародному масштабі. У конкурсній процедурі було обрано три регіони з

відповідним дослідницьким потенціалом: Мюнхен, трикутник Рейн-Неккар (Гейдельберг, Людвігсгафен, Мангейм) і Рейнська область (Кельн, Аахен, Дюссельдорф, Вупперталь). Кожна буде субсидована 25,56 мільйонів євро від Федерального міністерства освіти та досліджень (BMBF). Вже існуючі наукові та промислові дослідження та перевага просторової близькості між промисловістю, науковими дослідженнями та венчурними капіталістами стали відправною точкою для створення мереж у регіонах та між ними та міжнародних біотехнологічних досліджень, тестування та виробництва. Завдяки ряду міцних основ у галузі біотехнологій, BioRegio посприяв досягненню вищих європейських позицій протягом останніх кількох років. Згідно з Німецьким звітом про біотехнології Ernst&Young, Німеччина випередила британську біотехнологічну галузь за кількістю фірм. З 1350 європейських біотехнологічних компаній 279 (20,7%) знаходяться в Німеччині.

Поліпшення підприємницького клімату у закладах вищої освіти шляхом сприяння розвитку мереж у регіонах «першої/другої ліги» Німеччини: у грудні 1997 р. програма «EXIST-University-based start-ups» була запущена компанією федеральне Міністерство освіти та досліджень (BMBF) як конкурс. Його загальна мета полягала в тому, щоб започаткувати концепції регіонального співробітництва між університетами, політехнічними вузами, бізнес-сектором та іншими партнерами. Переслідуються чотири цілі керівництва:

- постійне формування «Культури підприємництва» у викладанні, дослідженні та управлінні у вищих навчальних закладах, орієнтованих на студентів, співробітників університетів та випускників;
- збільшення переливу знань в економічну додану вартість;
- цілеспрямоване просування великого потенціалу бізнес-ідей та підприємців у вищих навчальних закладах та наукових установах;
- значне збільшення кількості інноваційних стартапів і, як наслідок, створення нових безпечних робочих місць.

Сприяння інноваціям та створенню мереж у регіонах нових федеральних земель: головною метою конкурсу InnoRegio, який обмежується новими

федеральними землями, є постійне покращення ситуації з працевлаштуванням у східній Німеччині та посилення їх конкурентоспроможності. Для досягнення цієї мети на регіональному рівні мають бути розроблені концепції та проекти, спрямовані на використання інноваційного потенціалу.

Для ініціювання мережевої діяльності розпочинаються інноваційні діалоги. Слід сприяти створенню регіональних мереж, у яких люди з різних сфер діяльності мають брати участь у спільних інноваційних та навчальних проектах. Очікується, що вони розвиватимуть ідеї та бачення нової співпраці поза межами адміністративних кордонів чи бар'єрів відділів. Передбачається, що регіональні мережі по-новому об'єднують креативність, компетентність і мотивацію різних учасників дослідження, бізнесу та суспільства. Очікується, що ці мережі стануть основою для розвитку конкурентоспроможного дослідницького, освітнього та економічного профілю регіону і, таким чином, створять нові робочі місця та ринкові можливості.

Хоча всі програми та конкурси, згадані вище, базуються на побудові мережі, вони мають на меті різні цілі. У випадку InnoRegio формування мережі використовується як інструмент для об'єднання людей і для формулювання спільної регіональної інноваційної стратегії. Таким чином мають бути подолані вузькі місця та економічні проблеми та забезпечено працевлаштування. Інноваційним є все те, що є новим для регіону, тому інновації не обмежуються технологічним прогресом. Ці стратегії також мають надати шанси розвитку регіонам, які поки що мають лише менш розвинений інноваційний та економічний потенціал. Інша стратегія використовується конкурсом Bio-Regio та EXIST. Обидва в основному спрямовані на підвищення технологічної та економічної конкурентної переваги Німеччини. У випадку BioRegio наукова досконалість у дослідженні біотехнології пов'язана з промисловими потребами та інтересами, так що не тільки може збільшитися частка нових продуктів, що виходять на ринок, але також так, щоб з'явилися нові фірми для розробки біотехнологічних продуктів і процесів. EXIST, з іншого боку, спрямований на покращення підприємницького клімату в Німеччині загалом і в університетах,

політехнічних і дослідницьких інститутах зокрема шляхом передачі стратегій належної практики, розроблених у п'яти модельних регіональних мережах, в інші регіони та стимулювання подібної діяльності в інших регіонах.

Хоча BioRegio та EXIST демонструють початкові ознаки успішного впровадження окремих заходів, на даний момент важко відповісти на питання, чи підходить сам регіональний та мережевий підхід для поставлених цілей. Питання щодо альтернативних витрат цих програм є риторичним, оскільки всі основні програми технологічної та інноваційної політики останніх років мають або ідею конкурсу, або регіональну орієнтацію, або обидва спільні. Можна сказати, що за допомогою цих трьох конкурсів спостерігалася зміна парадигми німецької технологічної та інноваційної політики, яка ставить під сумнів класичні межі між технологіями та регіональною структурною політикою, але також торкається сфер політичних дій федерального уряду та уряду федеральних земель. «Регіон» у його розмаїтті все більше розглядається як актуальна платформа національної інноваційної політики. Три програми по-різному використовували переваги певних регіонів: BioRegio є продовженням класичних інструментів сприяння технологічним дослідженням, при цьому змагання, а також явно просторовий характер сприяння федеральним урядом були сприйняті як нові елементи. Однак цей захід не спрямований на регіональний розвиток, а використовує регіональний рівень як відправну точку для спроби сприяти збільшенню біотехнологічної конкурентоспроможності Німеччини шляхом створення регіональних мереж. Тому він був обмежений кількома «високотехнологічними» регіонами Німеччини. З цією метою BioRegio орієнтується на загальні критерії економічної ефективності.

Також EXIST переслідує переважно національні цілі та використовує регіон як платформу для створення спричиненої мережею синергії для збільшення кількості стартап-компаній на базі університетів. Для засновників нових (інноваційних) фірм знайоме регіональне середовище є важливим фактором, що зменшує успіх і невизначеність. У Німеччині приблизно 70 % засновників фірм заснували свій новий бізнес у радіусі 25 кілометрів від свого

місця проживання або племінної установи відповідно. Тому просторова близькість між університетами, інформаційними, консалтинговими та фінансовими установами та засновником фірми відіграє важливу роль у концепції просування, і тому регіони, що пропонують перспективний мережевий потенціал та орієнтовані на трансфер університети/політехніки, найкраще підходять для цієї програми. Стосовно BioRegio в короткостроковій та середньостроковій перспективі, а також у довгостроковій перспективі щодо EXIST, програми також очікують регіональних економічних наслідків.

2.3 Аналіз національної регіональної політики в Україні

Сьогодні немає розбіжностей у розумінні регіональної політики та того, якими мають бути її цілі. Україна відповідає європейським стандартам. Той процес, якого ми досягли у сфері фіскальної децентралізації, децентралізації повноважень на користь органів місцевого самоврядування.

Кількість акторів на регіональному рівні зростає, але спроможність влади підтримувати діалог із цими партнерами є достатньою. Так є в Україні, але якщо дивитися теоретично, то регіональна політика – це фактично політика міст, територій, які мають повноваження залежно від рівня децентралізації та деконцентрації повноважень; це також про взаємні відносини [72].

Окуповані території у стані війни, обумовлюють найголовніше – це безпека і забезпечення єдності чи згуртованості. Національній регіональній політиці не вистачає чіткої теорії змін.

Місцевий розвиток у Польщі – це економічний термін, і він можливий лише за умов децентралізації. Проте я хотів би звернути вашу увагу на кілька загроз, пов'язаних з децентралізацією. По-перше, коли децентралізація не супроводжується одночасною демократизацією та верховенством права, це призводить до олігархізації. По-друге, у країнах, які мають традицію «вертикалі

влади» — прикладом може бути Україна та її радянська спадщина — децентралізація може перетворитися на карикатуру та патологію децентралізації. І, нарешті, третій аспект полягає в тому, що за надзвичайних обставин, таких як стихійне лихо чи війна, не повинно бути децентралізації; за цих умов необхідна згуртованість, а держава повинна бути централізованою [73-74].

Доцільно звернути увагу на відмінності в самому слові «місцевий». Якщо дивитися на польську модель самоврядування, то мова йде не про місцеве, а скоріше про територіальне самоврядування. «Територіальний» вживається в українській мові щодо адміністративно-територіального поділу, але не стосується самоврядування. Місцеве самоврядування в Польщі означає те, що найближче до людей. У Польщі місцеве самоврядування – це те, що відбувається на базовому рівні самоврядування (гміна) та на середньому рівні (повій), тому що регіон – це інший тип самоврядування на рівні воєводства. Отже, є різниця між місцевим і регіональним самоврядуванням. Тим часом в Україні ми говоримо про місцеве самоврядування на всіх рівнях: громада, район, область. Це має наслідки. У Польщі ми маємо справу з громадами на всіх рівнях місцевого самоврядування. В Україні це не так: відповідно до закону про місцеве самоврядування районні та обласні ради представляють спільні інтереси громад [75].

Яка політика розвитку в Польщі? Перш за все, це система дій, метою яких є забезпечення довгострокового та сталого розвитку країни, згуртованості, конкурентоспроможності економіки, створення робочих місць у національному, регіональному та місцевому масштабах.

Оскільки зараз Україна переживає етапи децентралізації, до того ж суттєво змінилася внутрішня та зовнішня політична ситуація, сама регіональна політика стала досить іншою, і я хотів би підкреслити такі її чотири характеристики:

- визначення засад реалізації державної регіональної політики;

- визначення функціональних типів територій, які стають об'єктами регулювання державної регіональної політики;
- врахування сильного впливу реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади на зміни суб'єктів регіональної політики;
- перехід до побудови основ місцевого розвитку.

Місцевий розвиток в Україні розглядається як синергія дій багатьох акторів, які мають вплив на регіональну та місцеву політику. Це взаємоузгоджена дія бізнес-структур, організацій громадянського суспільства, місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, наукових та експертних кіл, усіх громадян, залучених до процесу формування стратегій подальшого розвитку. Цілі місцевого розвитку ми визначаємо як такі, що стосуються розвитку економіки та соціальної сфери, людського капіталу, побудови громадянського суспільства на місцях [76].

Першою ознакою державної регіональної політики є втілення принципів регіональної політики. Вони регулювалися різними законодавчими актами і раніше. До визначених у них принципів ми можемо додати нові, такі як принцип інноваційності, розвитку та відстоювання інтересів. Без врахування інтересів усіх суб'єктів, усіх суб'єктів реалізації державної регіональної політики неможливий стабільний розвиток громади, спрямований на досягнення цілей.

Розмежування функціональних типів територій означає, що ми вже поступово впроваджуємо принципи місцевого розвитку та територіального підходу, оскільки ця політика поширюється не на всі території, а на конкретно визначені типи.

Однією з цілей регіональної політики, яка фактично є об'єктом усіх адміністративних впливів, стала значна диспропорція в показниках соціально-економічного розвитку між регіонами. Це переважно показники, що характеризують зовнішньоекономічну діяльність, залучення прямих інвестицій, експортно-імпорتنу діяльність. Власне, це ще один фактор, який говорить про те, що ми повинні переходити до цільових проектів, здатних розкрити

внутрішній потенціал розвитку регіонів, щоб питання диспропорцій можна було якщо не повністю усунути, то певною мірою зменшити.

Зростання ролі громад у реалізації державної політики означає, що як у науці, так і на практиці ми повинні сформулювати визначення того, що таке громада та який набір адміністративних, фінансових, ресурсних, майнових повноважень вона повинна мати, щоб стати повноправний суб'єкт державної регіональної політики. Зростання ролі інституцій місцевого розвитку означає, що потрібно шукати інший інструмент для стимулювання місцевого економічного розвитку.

Комісар з питань європейської політики сусідства та переговорів про розширення Йоганнес Хан зазначає: «За вдалою випадковістю моя перша фінансова угода з Україною стосується теми, яка мені дуже близька. Як колишній комісар з регіональної політики ЄС, я знаю, наскільки ця сфера важлива для конкурентоспроможності та процвітання будь-якої країни. Цією угодою ЄС зобов'язується підтримувати децентралізацію та реформи регіональної політики в Україні. Кошти ЄС підтримають усі три цілі Державної стратегії регіонального розвитку України, а саме конкурентоспроможність регіонів; територіальна соціально-економічна згуртованість та ефективне державне управління регіональним розвитком».

Підтримка регіональної політики України призведе до вдосконалення регіонального законодавства, забезпечення стабільного та передбачуваного фінансування для регіонів та муніципалітетів, посилення фінансової автономії місцевих органів влади, підвищення конкурентоспроможності регіонів та покращення територіальної соціально-економічної єдності.

Протягом останніх шести років регіональний розвиток був пріоритетом у співпраці між Україною та ЄС. ЄС підтримує регіональну політику в Україні за допомогою різноманітних програм і проектів, останнім з яких є «Підтримка регіональної політики України», яка здійснюватиметься через бюджетну підтримку, технічну допомогу та Twinning з адміністраціями держав-членів.

Регіональна політика стала однією з найважливіших політик і в ЄС. Він приніс значні та відчутні результати в таких сферах, як інфраструктура, створення робочих місць, інновації та зменшення розбіжностей між різними європейськими регіонами. Політика згуртованості, як частина регіональної політики, відіграла ключову роль для 12 держав-членів, які приєдналися до ЄС. Регіональна політика покриває 45 відсотків загального бюджету ЄС.

5 серпня Кабінет Міністрів України схвалив Державну стратегію регіонального розвитку на 2021-2027 роки, проект якої розроблено Мінрегіоном на виконання Закону України «Про засади державної регіональної політики» та Указу Президента України № 713 «Про невідкладні заходи щодо забезпечення економічного зростання, сприяння регіональному розвитку та запобігання корупції» від 20 вересня 2019 року.

Згідно з документом, регіональна політика на 2021-2027 роки стратегічно спрямована на розвиток і єдність, націлену на людину – гідне життя в єдиній, децентралізованій, конкурентоспроможній та демократичній Україні.

Що потрібно зберегти, а що змінити в регіональній політиці. Регіональна спеціалізація воєнного часу вже склалася самостійно – Схід і Південь тримають фронт і виснажують ворога; Центр і Захід забезпечують фронт усім необхідним.

Роботи у всіх багато, важко буде сьогодні і не менш важко буде завтра – коли ми відбудуємо країну, тому логічне прозоре та розумне планування відновлення та розвитку України зараз є чи не найважливішим завданням після перемоги фронт.

Вплив війни на ситуацію в регіонах. Розробка нової Політики регіонального розвитку потребує комплексного аналізу та оцінки поточної ситуації, пов'язаної з війною, та її впливу на ситуацію в Україні загалом та в регіонах і територіальних громадах.

Вони включають такі питання, як:

1. Окупація українських територій. Станом на середину червня 2022 року значна частина території України окупована, на частині ведуться активні бойові дії, звільнені території частково заміновані. Противник намагається знищити

всі можливості експорту морським шляхом товарів, необхідних для експорту української продукції, в тому числі продовольства. Альтернативні транспортні потужності в короткостроковій перспективі не зможуть покрити потребу.

2. Вимушена міграція. Мільйони українців залишили свої домівки як у регіонах, де бойові дії припинені чи тривають, так і в тих, де бойових дій не було. Багато людей втекло за кордон. Станом на червень 2022 року понад 11 мільйонів українців були змушені покинути місця проживання (рис. 2.2).

Рисунок 2.2 – Вимушена міграція з України в країнах Європи

Джерело: побудовано автором на основі [76].

Тут слід зазначити, що точні та оновлені статистичні дані щодо кількості, віку та статі внутрішньо переміщених осіб (ВПО) не вдалося зібрати з різних об'єктивних та суб'єктивних причин, тому ми використовуємо інші джерела, які здаються доступними та досить об'єктивними.

Згідно з офіційною статистикою, станом на середину травня 2022 року на обліку переселенців перебувало близько 2,5 млн осіб. Проте люди, які

оселилися у своїх родичів в інших регіонах, часто не реєструються як ВПО, сподіваючись незабаром повернутися.

Як показує міжнародний досвід, чим довше немає умов для повернення, тим менше людей повертатиметься на попереднє місце проживання, коли такі умови виникнуть. Тому з великою ймовірністю можна припустити, що багато з них, тих, хто зареєструвався як ВПО за новим місцем проживання, можуть не повернутися до місця походження, а це суттєво вплине на систему розселення в Україні та розміщення продуктивних сил в регіонах України.

Найбільше виїхало з Харкова та Харківської області, Києва та Київської області (понад 500 тис. осіб на місто та область) та Донецької області (понад 390 тис.), понад 100 тис. виїхало із Запорізької, Херсонської, Миколаївської, Луганської, Чернігівської областей. Якщо ймовірність повернення до Києва та Київської області досить висока, то щодо інших регіонів ситуація не дуже оптимістична.

Натомість у західних областях України частка офіційно зареєстрованих ВПО становить понад 10% населення. В межах територій розселення ВПО також розміщені досить нерівномірно. Це створює додаткове навантаження на соціальну інфраструктуру, частково також провокує соціальну напругу.

Також варто зазначити, що серед тих, хто виїхав з України, значну частку становлять жінки дітородного віку та діти, їх повернення необхідне для майбутнього України. Для цього вони повинні розуміти, куди вони можуть повернутися і як швидко.

Одне дослідження українських біженців у Польщі наводить такі дані: середній вік біженців 38 років, 61% мають вищу освіту і лише 56% планують повернутися в Україну після війни.

3. Руйнування інфраструктури. Під час війни Росія знищила тисячі об'єктів інфраструктури (знищення ще триває, тож точну та остаточну кількість знищеної інфраструктури наразі оцінити неможливо), у тому числі дуже важливих для відновлення регіонів та їх розвитку – аеропорти, мости.

переходів, житла та соціальних об'єктів, життєво важливих для повернення людей.

Актуальну оцінку руйнувань ще не завершено, оскільки наразі немає доступу до певних ділянок. Також постійно зростає кількість зруйнованих об'єктів, оскільки Росія продовжує завдавати ракетних ударів навіть по віддалених від фронту містах, артилерійські та бомбові удари завдають ударів по містах і селах на лінії фронту та північно-східних кордонах України.

Прикордонні райони Чернігівської та Сумської областей майже щоденно піддаються ворожим обстрілам, що перешкоджає поверненню людей до місць проживання та відновленню пошкодженого житла чи інфраструктури.

4. Втрата транзитного потенціалу.

До війни Україна позиціонувала себе як потужна транзитна країна, міст між Європою та Азією. Через Україну пролягало кілька міжнародних транспортних коридорів, планувалося побудувати ще декілька. Наразі цей потенціал втрачено, ймовірно, надовго, що, у свою чергу, прирікає на суттєве скорочення економічних можливостей розвитку більшості українських територій, прилеглих до російського та білоруського кордонів.

Втрата транзитного потенціалу, закриті кордони на сході та півночі змінюють пріоритети планування та реконструкції/будівництва доріг, відкриття нових транспортних коридорів.

5. Деіндустріалізація промислових міст і регіонів.

Найбільших збитків зазнали і зазнають промислові міста та регіони України. Так, у Маріуполі були зруйновані найбільші металургійні заводи. Йдеться про «Азовсталь» і «Ілліча» групи «Метінвест», загальні податкові втрати від знищення підприємств можуть сягнути близько 50 млрд грн (~1,7 млрд дол. США).

Були зруйновані або сильно пошкоджені Лисичанський і Кременчуцький нафтопереробні заводи, багато підприємств Харкова, Києва, Чернігова, Миколаєва, Сум, Охтирки та ін. Щоб уникнути знищення чи захоплення, понад

1,5 тисячі підприємств намагаються вивезти техніку та працівників подальше від фронту в центральні та західні регіони України.

Отже, деіндустріалізація міст і регіонів, що визначило промисловий потенціал України. Це має значний вплив зараз і вплине на розміщення продуктивних сил в Україні в майбутньому та визначатиме можливості повернення чи неповернення людей у ці промислові міста та регіони.

Отже, війна для України сьогодні – це не лише поточні втрати людей та економіки, а й має довгострокові негативні наслідки та роками обмеження майбутнього розвитку. Це потрібно сприймати як об'єктивну реальність і вживати заходів для мінімізації негативного впливу цих викликів на існування та розвиток держави.

Незважаючи на продовження війни, ми маємо вже сьогодні планувати відновлення постраждалих територій та створити умови: для якнайшвидшого повернення біженців та переселенців в Україну та на місце їх постійного проживання; для відновлення місцевої, регіональної та національної економіки.

Все це потребує: нової переоцінки існуючих планувальних документів, у тому числі Державної стратегії регіонального розвитку (ДСРР-2027); перегляд наших нових обмежень, спричинених війною, та нових можливостей, пов'язаних із очікуваним статусом кандидата в ЄС, і розробка реалістичних, але амбітних планів відновлення та розвитку країни. Треба усвідомлювати, що такі плани є частиною державної регіональної політики.

При цьому не можна забувати про якнайшвидше відродження районного господарства територій тилу, що є важливим чинником нашої стійкості в умовах війни.

Відродження України – це не тільки і не стільки відбудова зруйнованого ворогом, це повне відновлення життя в містах і селах, формування нової економіки з огляду на нові реалії – постійну загрозу війни з боку Росії (треба розуміти, що з боку Білорусі, яка сьогодні є по суті сателітом РФ, також буде постійна загроза).

Для планування відновлення та майбутнього розвитку регіонів доцільно виділити три макрорегіони: Східний (Прикордонний) – території/регіони вздовж кордону з Росією та Білоруссю, де загроза прямого військового вторгнення є найбільшою та де багато військових об'єктів повинні бути розташовані для стримування противника; Центральний (Стовп) – території/регіони, що межують з територіями фронту, з помірним рівнем загрози військового вторгнення; Західні (тилові/резервні регіони) – регіони в західній частині України, розташовані найближче до ЄС, де існує мінімальна загроза прямого військового вторгнення Росії / Білорусі.

Враховуючи такий макрорегіональний поділ, варто спланувати можливу спеціалізацію цих макрорегіонів. Визначити оптимальну структуру регіональної економіки, розміщення виробничих потужностей, спланувати систему розселення, переглянути транспортні коридори та логістику.

Пріоритети та етапи відновлення. Незважаючи на різницю між регіонами України, спекуляції про різні типи українців, які поширювали промосковські політики в різних регіонах (усі ці спекуляції поширювали промосковські політики, ЗМІ та агенти ФСБ), Україна – у важкі часи неспровокованого нападу і війна – виявилася досить згуртованою країною.

Одним із важливих факторів територіальної єдності України є міцний каркас великих міст: Київ – північ, Львів – захід, Харків – схід, Дніпро – центр, Одеса – південь. Тому удари противника по ключових містах у цьому рамках не є випадковими. Відновлення цього каркасу, з'єднання цих міст одне з одним, досягнення максимальної взаємодоповнюваності між економіками, освітніми та культурними просторами цих міст є запорукою цілісності та прискореного розвитку України, тому є пріоритетом номер один у відбудові.

Першочерговими завданнями є:

1. Визначення та оцінка нових викликів, з якими стикається Україна в цілому та окремі регіони внаслідок російської агресії проти України. Для роботи над викликами необхідно зібрати інформацію про ступінь руйнування житлової, промислової, дорожньої та іншої інфраструктури; про кількість ВПО:

звідки виїхали та де оселилися; про наявність / знищення експортного потенціалу за регіонами тощо.

2. Нова редакція Державної стратегії регіонального розвитку-2027 має, по суті, стати провідним Стратегічним плановим документом для відновлення країни в цілому, стабілізації ситуації в регіонах, які найбільше постраждали від війни, та стимулювання розвитку всіх регіонів. Зазначений документ має чітко визначити типологію макрорегіонів за наближеністю до фронту, за наслідками бойових дій/бомбардувань/обстрілів, а також дати напрями спеціалізації макрорегіонів на ринку післявоєнної України на основі на післявоєнні можливості.

Висновки до розділу 2

1. Послідовний розвиток регіональної політики показує, наскільки важливою є майбутньому регіональна політика для європейської інтеграції і всього подальшого розвитку Європейського Союзу. Розглянемо більш детально ці етапи. Регіональна політика ЄС охоплює всі європейські регіони, хоча регіони в ЄС поділяються на різні категорії (так звані цілі), залежно головним чином від їхнього економічного становища. Між 2007 і 2013 роками регіональна політика ЄС складалася з трьох цілей: конвергенція, регіональна конкурентоспроможність і зайнятість і європейське територіальне співробітництво; попередні три цілі (з 2000 по 2006 рік) були відомі просто як цілі 1, 2 і 3. Ця політика є основною інвестиційною політикою ЄС і має становити приблизно третину його бюджету, або 392 мільярди євро протягом періоду 2021-2027 років. Що нового в 2021-2027. Підтримка пріоритетів ЄС: 5 політичних цілей, зосереджених на ключових цілях, і тематична концентрація на тих, що є найбільш актуальними для конкурентоспроможної та перспективної Європи: мета 1 - розумніша Європа (інноваційна та розумна

економіка перетворення); мета 2 - більш зелена Європа з низьким вмістом вуглецю (включаючи енергетику перехід, циркулярна економіка, адаптація до клімату та управління ризиками), мета 3 - більш пов'язана Європа (мобільність та ІКТ підключення); мета 4 - більш соціальна Європа (Європейська опора соціальної права); мета 5 - Європа ближча до громадян (сталий розвиток міських, сільських і прибережних районів і місцевих ініціатив). Останніми роками «мережева парадигма» не тільки стала відправною точкою для політичних заходів, спрямованих на краще використання інноваційного потенціалу, але й регіон, тобто субнаціональні просторові утворення, став важливою платформою для іннореалізація політики вації національними урядами. Зокрема, кластерна концепція та інші теоретичні підходи «нової економічної географії» сприяли популяризації концепцій регіонального розвитку. Суттєвою особливістю такої орієнтації на регіон є те, що заходи, які до цього часу мали національне спрямування (а для них питання про розподіл інноваційного потенціалу в просторі не ставилося або порушувалося лише неявно), повинні бути адаптовані до специфічних структур і потенціалу окремих регіонів. У Німеччині завдяки її федеративній політичній системі діють і тісно взаємодіють кілька рівнів політики щодо сприяння регіональній економіці та інноваціям. Найважливішими є федеральний уряд, уряди федеральних земель та Європейська комісія. Усі землі мають регіональну програму реалізації Європейського фонду регіонального розвитку (ЄФРР). Програми ЄФРР зосереджені на підтримці інноваційних заходів, досліджень і розробок малі та середні підприємства. Землі також відповідають за розвиток сільської місцевості, і кожна земля має регіональну програму для фондів сільського розвитку ЄС. Що стосується можливостей впровадження регіонально-орієнтованих політичних заходів, Німеччина перебуває в досить вигідному становищі завдяки децентралізованому розподілу інноваційних кластерів і регіонів їхні робочі місця у 8 регіонах, тоді як концентрація на кількох головних центрах науково-дослідної діяльності набагато вища в інших європейських країнах.

2. Оскільки зараз Україна переживає етапи децентралізації, до того ж суттєво змінилася внутрішня та зовнішня політична ситуація, сама регіональна політика стала досить іншою, і я хотів би підкреслити такі її чотири характеристики: визначення засад реалізації державної регіональної політики; визначення функціональних типів територій, які стають об'єктами регулювання державної регіональної політики; врахування сильного впливу реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади на зміни суб'єктів регіональної політики; перехід до побудови основ місцевого розвитку. Регіональна спеціалізація воєнного часу вже склалася самостійно – Схід і Південь тримають фронт і виснажують ворога; Центр і Захід забезпечують фронт усім необхідним. Логічне прозоре та розумне планування відновлення та розвитку України зараз є чи не найважливішим завданням після перемоги. Розробка нової Політики регіонального розвитку потребує комплексного аналізу та оцінки поточної ситуації, пов'язаної з війною, та її впливу на ситуацію в Україні загалом та в регіонах і територіальних громадах.

3 НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

3.1 Використання позитивного зарубіжного досвіду регіональної політики

Регіони є головними підвалинами демократії; вони - опора культурного різноманіття в Європі, головні партнери в соціальному та культурному розвитку. Тому саме вони мають взяти на себе відповідальність в тих галузях, де в них є перевага: в економіці, культурі, захисті довкілля, в регіональному та загальнодержавному плануванні, науці тощо. Велика різноманітність регіонів ... обумовлює чималу кількість моделей і структур, що визначають регіональний розвиток [77].

Результати аналізу наукових праць останнього десятиріччя свідчать про орієнтацію парадигми нової регіональної політики на „адаптаційні” моделі державного регулювання економіки регіонів [78]. При опрацюванні теоретико-методологічних основ регіональної політики акценти розставляються на необхідності державного впливу на процеси регіонального піднесення, цілях і об'єктах державного регулювання, а також методах і засобах, з яких найбільш ефективними вважаються програмування, фінансові стимули, заохочувальні засоби ендогенного розвитку регіонів. З метою повнішого розуміння загальної еволюції змін та форм державної політики стосовно розвитку регіонів на основі підвищення ефективності використання ресурсного потенціалу, зробимо короткий поетапний екскурс в країнах з розвиненою ринковою економікою, що дозволить здійснити відповідний аналіз процесу розвитку регіональної політики в окремих країнах. Регіональна політика в умовах ринкової системи господарювання може здійснюватися державою за допомогою системи заходів прямого та (адміністративного) та непрямого (фінансово-економічного) регулювання. Вони спрямовані на конкурентоздатний, інноваційний та ефективний розвиток регіонів.

На даному етапі у розвинутих країнах здобули розвиток дві базові концепції регіональної політики: жорстка політика з переважанням методів прямого адміністративного регулювання розвитку регіону. Вона застосовувалася, в основному, в країнах соціалістичної орієнтації; та ліберальна політика з перевагою методів непрямого (фінансово-економічного) регулювання розвитку регіону. Вона використовується в більшості індустріально-технологічно розвинених країнах, де регіональна політика безперервно модернізується [79-81].

У більшості країн світу застосовується ліберальна активна регіональна політика, яка включає: маркетингову політику, яка досліджує споживацький та інвестиційний попит на різних ринках, визначає динаміку тенденцій виробництва; визначає ринкові ніші, їхні товарні структури; встановлює конкурентоспроможність головних суб'єктів господарювання на внутрішньому та зовнішньому ринках; обґрунтовує пріоритети споживача на різних ринках; інноваційну політику, яка створює наукові розробки для портфеля конкурентоспроможних інновацій в цілях здійснення стратегії захоплення ринкових ніш, визначених в рамках маркетингової політики; інвестиційно-структурну політику, що формується на базі попередніх двох політик і є головним елементом регіональної політики, оскільки направлена на встановлення пріоритетів розвитку регіону, визначення шляхів, методів та механізмів перетворення інновацій в нові конкурентоспроможні підгалузі та виробництва; політику конкуренції, яка охоплює всі стадії регіональної політики і яку можна охарактеризувати як політику формування конкурентоспроможності регіону [82, с. 10].

Світовий досвід свідчить, що в індустріально-технологічно розвинених країнах державна політика направлена на підвищення конкурентоспроможності країни через регіональне зосередження зусиль [83]. Ряд зарубіжних дослідників класифікують країни за пріоритетами регіональних зусиль щодо розвитку та використання ресурсного потенціалу.

Згідно з класифікацією шотландського вченого Д. Юїлл із Дослідного центру європейської політики Стратклайдського університету, першу групу складають Австрія, Велика Британія, Данія, країни Бенілюксу, Франція. Основні зусилля регіонального розвитку в цих країнах зазвичай спрямовуються на вирішення проблем зайнятості, а також структурну перебудову галузей економіки регіону, подолання наслідків урбанізації, захист навколишнього середовища [78].

Другу групу утворюють Італія й Німеччина – країни, в яких існують серйозні внутрішні диспропорції в розвитку окремих регіонів та значних частин території держави.

До третьої групи входять скандинавські країни, де основні завдання у сфері розвитку держави пов'язано з вирішенням проблем географічно й економічно віддалених районів.

Так звані країни «першої черги інтеграції» – Греція, Ірландія, Іспанія й Португалія – донедавна залишалися найбільш соціально-економічно відсталими учасниками Європейського Союзу. Вони становлять четверту групу. До п'ятої групи віднесено країни, що приєдналися до ЄС у 2004 р.

На користь обрання саме цієї класифікації як базової для подальшого дослідження свідчать і практики побудови в цих країнах демократичного ладу, а відповідно, і виникнення традицій децентралізації державної влади та появи безпосередньо самої регіональної політики.

Країни першої групи – Велика Британія, країни Бенілюксу, Франція – мають найбільш тривалі традиції демократичного устрою, що сягають своїми коренями часів перших європейських буржуазних революцій, та, згідно з теорією «хвиль демократизації» С. Хантінгтона [84], утворюють так звану «першу хвилю» виникнення у світі демократичних режимів сучасного зразка.

Демократизація країн другої, третьої і частково першої груп датується періодом так званої розбудови «нової Європи» відразу по закінченні другої світової війни і складає «другу хвилю».

Греція, Іспанія, Португалія – країни «третьої хвилі», що виникла як результат державних революційних перетворень у цих країнах, які припадали на другу половину ХХ ст.

Країни, що входять до п'ятої групи, багато хто з сучасних дослідників політичних режимів відносить до «четвертої хвилі» демократичного транзиту, адже демократизація в них була безпосередньо або опосередковано пов'язана з поваленням тоталітарних та авторитарних режимів радянського зразка.

Як зазначалося раніше, основний принцип сучасної політики як на державному, так і на регіональному рівнях – забезпечити існування глобально конкурентоздатної, інноваційної та ефективної політики щодо ефективності використання потенціалу економіки регіону.

Оцінюючи вплив політики єднання ЄС на розвиток європейських країн та їх регіонів доцільно відмітити небезпідставні намагання суттєво покращити цю політику у майбутньому програмному періоді. Останнім часом в Європейському Союзі проходять дискусії щодо майбутнього програмного періоду на 2021– 2027 рр. Серед основних проблемних питань можна виділити такі.

Проблематика першого блоку пов'язана з необхідністю якісно підвищити координацію усіх галузевих політик, що здійснюються країнами, а також самим Євросоюзом. ЄС виходить з того, регіональна політика повинна розглядатися не тільки, як окрема політика, що має на меті вплинути на зменшення територіальних диспропорцій розвитку. Підкреслюється її координаційна функція, яка полягає у необхідності узгодження територіального впливу різних секторальних політик, що безумовно підвищує її роль. У цьому сенсі можна виділити два ключових аспекти. По-перше, у п'ятому звіті з економічного, соціального та територіального єднання Європейської Комісії [85, с. 179-200] вперше достатньо детально висвітлено проблеми взаємодії різних сфер політики ЄС в контексті їх інтегрованого впливу на зниження регіональних диспропорцій. Звіт розрізняє усі сфери політики ЄС за ступенем їх впливу на зниження регіональних диспропорцій на три групи: ті, які мають чіткий

просторовий (регіональний) вимір впливу; ті, які мають частковий просторовий вимір; сфери політики, які не мають виразного територіального виміру впливу («spatially blind»). Такий поділ зроблений для здійснення оцінки територіального впливу тієї чи іншої сфери політики, а також оцінки синергічного їх впливу на розвиток регіонів. Зокрема, до групи політик, що мають чіткий просторовий вимір впливу віднесена конкурентна політика, яка має високу чутливість до державної допомоги окремим національним компаніям. Спеціально введені з 2008 року правила, що звільняють країни ЄС від особливих процедур регулювання надання фінансової допомоги в окремих секторах економіки [86] передбачають безперешкодне фінансування лише тих видів діяльності, що не порушують принципи конкурентної політики ЄС: допомога малому та середньому бізнесу, фінансування інноваційної та дослідницької діяльності, професійна перепідготовка, зайнятість, допомога у захисті навколишнього середовища, підприємництво, започаткування підприємницької справи в регіонах, що підпадають під умови надання фінансової допомоги. До цієї групи віднесені також транспортна політика (хоча одночасно відмічається її незначний вплив на зменшення міжрегіональних диспропорцій), охорона навколишнього середовища, морська політика, загальна рибна політика. Такий набір політик, визначений, як такий, що безпосередньо впливає на зменшення регіональних диспропорцій, очевидно, є ще остаточно невизначеним.

До групи сфер політики, що мають частковий просторовий вимір і вплив на регіональні диспропорції віднесені: політика сприяння активізації наукових досліджень та технологічного розвитку, впровадження інновацій та розвитку підприємництва, формування інформаційного суспільства та медіа простору, подолання бідності та соціальної відчуженості, зайнятості, освіти, охорони здоров'я, гендерної рівності, підтримки аграрного сектору та розвитку сільських територій, а також реагування на кліматичні зміни. До третьої групи віднесені сфери політики без просторового виміру: політика єдиного ринку, торгівлі, енергетики, економічного та монетарного союзу. Запровадження

виміру впливу різних сфер політики має на меті підвищити їх ефективність. Очевидним є те, що віднесення значної кількості сфер політики ЄС до тих, що має частковий вплив на регіональні диспропорції, свідчить про запровадження по всій території Спільноти однакових базових соціальних стандартів, а також надання стандартизованих публічних послуг, і за даним дослідженням може вважатися регіональною політикою у широкому розумінні (place-neutral approach). Частковість впливу означає намагання досягнути рівної доступності соціальних та публічних послуг у менш розвинутих країнах та регіонах ЄС, де існують певні територіальні особливості (прикордонні території, з особливими особливостями клімату, рельєфу, тощо).

Такий ключовий аспект у політиці єднання, який свідчить про намагання посилити координацію у формуванні та здійсненні регіональної політики у всіх територіальних вимірах – наднаціональному, національному та регіональному - наміри Євросоюзу запровадити якісно новий інструмент регіональної політики, який слугуватиме посилення її стратегічної складової - «партнерські контракти розвитку та інвестицій» (Partnership Contract), які базуючись на загальній стратегічній основі визначають інвестиційні пріоритети, розподіл національних ресурсів та ресурсів ЄС між пріоритетними сферами та програмами на погоджених з країнами та регіонами умовах, а також цілей, які мають бути досягнутими.

Вважається, що контакт поширюватиметься на всі складові політики ЄС для впровадження економічного, соціального та територіального єднання на когерентній та інтегрованій основі [85]. Однією з вимог «партнерського контракту» є його підготовка кожною країною-членом ЄС спільно з такими партнерами: компетентні регіональні, місцеві та інші органи публічної влади; економічні і соціальні партнери уряду країни; представниками громадянського суспільства, включаючи партнерів у сфері охорони навколишнього середовища, неурядових організацій, а також організацій створених у сфері підтримки рівності та недискримінації громадян.

У відповідності з підходом багаторівневого управління регіональним

розвитком визначені партнери повинні бути залучені країною-членом ЄС не тільки до підготовки «партнерського контракту», але й до підготовки, впровадження, моніторингу та оцінки усіх програм, що фінансуватимуться з фондів ЄС, а також входити у моніторингові комітети цих програм. Цим самим, ЄС намагається створити умови до залучення більш широкого кола регіональних акторів у формуванні та реалізації регіональної політики, посиливши принцип її формування «знизу-доверху» і застосовуючи елементи багаторівневого підходу.

Другий блок проблем, що дискутується, пов'язаний з необхідністю суттєво покращити розповсюдження інновацій по всій території ЄС. Центральне місце у зв'язку з цим відводиться концепції інтелектуальної спеціалізації (smart specialisation). Ця концепція розглядається як основа реформування всієї політики ЄС щодо регіонального розвитку і уособлює принципи «інтелектуального зростання», «зростання на екологічній базі» і «на основі всебічного зростання» [87]. Передбачається, що від регіонів вимагатиметься визначення секторів, технологічних зон або основних сфер можливих конкурентних переваг, на яких фокусуватиметься регіональна політика для стимулювання інновацій в них. Особливо актуальним такий підхід вважається для регіонів з незначним науково-технологічним потенціалом.

В ЄС концепція інтелектуальної спеціалізації розглядається через призму її придатності з точки зору задекларованих принципів економічного, соціального та територіального єднання. З метою уникнення ризиків домінування лише невеликої кількості країн та регіонів, що володіють високотехнологічними активами, вона пропонується як шлях, намагання відносно збалансованого розповсюдження науково-дослідницьких досягнень серед країн та регіонів спільноти. Це відзначено у п'ятому Звіті Європейської комісії.

Увага приділяється не стільки інтенсифікації науково-дослідницьких та конструкторських розробок на регіональному рівні, у тому числі міжнародних, оскільки об'єктивно такі розробки зосереджуються на обмеженому колі

територій з відповідним людським, науковим та дослідницьким потенціалом (відповідно міжрегіональні диспропорції у розвитку продовжуватимуть збільшуватися), а на створення механізмів широкого сприйняття, впровадження і розповсюдження нових технологій, у першу чергу інформаційно-комунікаційних.

До третього блоку проблем, що широко дискутуються в ЄС, можна віднести пошук шляхів більш ефективної, адресної «прив'язки» інтервенцій Структурних фондів до конкретної території з урахуванням її потреб. Витоки даної проблематики виходять з емпіричних та теоретичних досліджень останніх років як в розвинутих, так і в країнах, що розвиваються, які засвідчили більшу обережність, як науковців, так і політиків щодо теоретичного обґрунтування економічного зростання та регіональних диспропорцій та рекомендацій урядам країн по стимулюванню зростання.

Всі, однак, одностайні в одному аспекті, що «агломерація» – одна з ключових рушійних сил зростання та розвитку. Проте агломерація не є виключним двигуном розвитку. Зокрема, для розвитку регіонів вимагається сильний ефект мереж, який забезпечує можливості транспортного, комунікативного, енергетичного зв'язку між територіями. В Європі, де простір для зростання великих агломерацій обмежений і високим є поліцентризм, економія на масштабі може генеруватися через мережу між основними агломераціями та їх передмістями, а також через щільну мережу між великими і середніми за розміром містами. Найбільш важливим є факт, що агломерації ніколи не є результатом дії виключно ринкових сил. Державна політика, яка має прямо чи опосередковано просторовий вплив на розвиток, також є фактором впливу на агломерацію.

Частина рішень приймається місцевою владою, проте часто вимагається національне законодавство, фінансові інтервенції в національному масштабі і скоординована політика в цілому по всій країні (що раніше відмічено нами, як просторово-нейтральний підхід, або регіональну політику у широкому розумінні). Політичні рішення із свідомим просторовим впливом, які

стосуються або розширення, або звуження послуг в конкретних регіонах, приймаються одночасно з рішеннями приватного сектору інвестувати чи ні, змінювати місцеположення, чи ні. Тому прийняття державних рішень та рішень приватним капіталом здійснюється одночасно, підсилюючи одне одного. Отже, повне та ефективне використання регіональних ресурсів можливо в результаті взаємодії приватних та публічних дій, взаємодію економічних та політичних рішень і інституцій.

Така теоретична інтерпретація формування агломерації потребує нових підходів до формування та реалізації регіональної політики, орієнтованої на конкретну територію і вміщує як складову підвищення ефективності, так і сильний соціальний аспект (рівності, або подолання соціальної відчуженості). Одиницею інтервенції цієї політичної моделі є місце чи регіон, однозначно (внутрішньо) визначений через політичний процес. Метою інтервенції є зниження неефективності і/або соціального відчуження (ізоляції) у специфічних місцях – відсталих у розвитку чи розвинутих, міських чи сільських, центральних чи периферійних – через брак необхідних економічних інституцій, які мають бути створені, щоб прибрати залежність від умов невизначеності, в яких приватні та публічні організації роблять свій вибір. Модель діє через фінансування і підтримку надання пов'язаних і призначених для конкретної території публічних товарів та послуг і спрямована на: посилення/створення інституцій задля усунення причин неефективності та соціальній ізоляції покращення доступу громадян та компаній до товарів, послуг та інформації, стимулювання інновацій та підприємництва.

Один з найбільших прихильників нового підходу Ф. Барса, обґрунтовуючи новий підхід до регіональної політики зосереджує увагу на тому, що зменшення диспропорцій у GDP per capita між відсталими та іншими регіонами не є суттєвим як для підвищення ефективності, так і зменшення нерівності. Фактично, зменшення диспропорцій не свідчить ні про одне, ні про друге. У випадку ефективності, зазначає він, зниження регіональних диспропорцій може відбутися, коли зростання у всіх регіонах відбувається в

умовах зниження використання їх потенціалу, а отже, неефективність зростає. Що стосується нерівності, зниження диспропорцій може іти одночасно із зростанням нерівності в доходах. Якщо нерівність всередині відсталого регіону зростає, це може відбуватися із збільшенням росту. У будь-якому випадку зменшення нерівності в доходах нічого не говорить про те, що відбувається з іншими аспектами умов життя.

На основі викладеного, слід відмітити, що регіональна політика Європейського Союзу знаходиться на етапі формування нової моделі, яка включає системну координацію як різних секторальних політик, так і координацію між ЄС, країнами – членами та їх регіонів у досягненні спільних цілей регіонального розвитку. Дана модель інтегрує дві складові регіональної політики – ефективність, що переслідує найбільш повне використання наявного потенціалу регіонів, та рівність можливостей для громадян спільноти незалежно від місця їх проживання у доступі до базових послуг, що забезпечують гідні умови життя. Механізм впровадження концепції інтелектуальної спеціалізації та її використання в регіональній політиці полягає у визначенні територій з високою щільністю нових знань для потенційного зростання і розвитку та ролі основних гравців, що використовують ці нові знання у своїй діяльності - дослідників, постачальників, виробників товарів та послуг, підприємців, користувачів, а також державного сектору наукових досліджень та науково-промислових зв'язків.

Перерозподіл ресурсів між регіонами, який сьогодні домінує у регіональній політиці країн, не є достатньою умовою для того щоб досягнути ефективності чи рівності. Завдання політики, орієнтованої на територію - не компенсувати слабкість окремих територій щоб підвищити до достатнього рівня доходи від їх власних ресурсів для фінансування їх розвитку. Завдання такої політики – дати поштовх зміні поведінки приватних акторів в регіонах, де існує неефективність або соціальна дезінтеграція. Практичне впровадження її на рівні країн - членів та на регіональному рівні потребує подальших досліджень.

3.2 Шляхи удосконалення регіональної політики в Україні

Активізація участі України в міжнародному регіональному співробітництві, її курс на євроінтеграцію, об'єктивно мотивована потреба у відповідності суспільно-політичної та економічної діяльності держави вимогам і стандартам Європейського Союзу зумовлюють актуальність дослідження основних рис регіональної політики ЄС і досвіду її запровадження.

Зважаючи на те, що «регіональна політика за своєю суттю є стратегічною лінією поведінки наднаціональних територіальних формувань, держави або регіонів субнаціонального рівня у вирішенні комплексу питань щодо просторового аспекту їхнього соціально-економічного розвитку; а за змістом являє собою сукупність стратегічно орієнтованих цілей та принципів, які окреслюють шляхи реалізації вищезазначених цілей і визначаються інтересами суб'єктів і об'єктів цієї політики» [88, с. 186], логічним є висновок щодо її зосередженості на комплексному підході у вирішенні проблемних питань територій і урахуванні спільних інтересів суб'єктів і об'єктів політичного процесу. Проте значні демографічні, просторові (територіальні), інші диспропорції та відмінності у рівнях соціально-економічного розвитку регіонів стають перешкодою в пошуку вищезазначених точок рівноваги і створюють при реалізації програм розвитку регіонів України проблеми, аналогічні тим, що розв'язували свого часу при запровадженні регіональної політики держави-члени ЄС.

Отже, аналіз головних принципів, завдань і механізмів формування та реалізації регіональної політики Європейського Союзу сприятиме їх природній імплементації у національне законодавство України; кращому розумінню перспектив міжрегіонального та майбутнього транскордонного співробітництва України з Євросоюзом.

У країнах Євросоюзу регулювання розвитку регіонів бачать у запровадженні державою «економічної федералізації» територій, суть якої

полягає в пошуку потенційних резервів розвитку внутрішнього регіонального і міжрегіонального ринку, запровадженні місцевими органами самоврядування власних механізмів фіскальної політики. Регіони більшості європейських країн сьогодні значно посилили свій економічний та політичний статус і вже не сприймаються як звичайні адміністративно-територіальні об'єднання з системою самоврядування під безпосередньою юрисдикцією суверенної держави. За визначенням Асамблеї Європейських регіонів, вони повинні мати власну конституцію, статус автономії чи інший нормативно-правовий акт, що є складовою законодавства держави, і який визначає організацію та повноваження цієї адміністративно-територіальної одиниці. Такі регіони розглядаються країнами-членами ЄС як найбільш значущий резерв для внутрішньої збалансованості і цілісності політики Європейського Союзу. Для окремої суверенної держави це положення важливе як таке, що мінімізує потенційні тенденції до відокремлення територій чи сепаратизму, які можуть призвести до дезінтеграції або спричинити збройний локальний конфлікт.

Субсидіарність, децентралізація, партнерство, програмування, концентрація, визнані головними принципами сучасної регіональної політики ЄС, передбачають перерозподіл повноважень з метою їх ефективного використання та заохочення регіональних ініціатив, співробітництва між суб'єктами різних рівнів задля досягнення спільної мети. Так, партнерство при розробці стратегій розвитку передбачає урахування пріоритетних довгострокових та короткострокових цілей; а фінансова підтримка – обов'язкове доповнення надходжень від ЄС власними коштами реципієнтів.

Дотримання вищезазначених принципів регіональної політики європейського співтовариства має на меті реалізацію шести пріоритетних напрямків: сприяння структурній перебудові та розвитку депресивних регіонів (за європейською термінологією – «проблемних територій»); надання їм фінансової допомоги; боротьба з тривалим безробіттям та підтримка ініціатив зайнятості; адаптація підприємців, робітників промисловості та виробничої сфери до системних змін, які загрожують безробіттям; фінансування розвитку

сільськогосподарських територій та прискорення структурної перебудови сільського господарства; допомога країнам (регіонам) із вкрай низькою населеністю територій.

На сьогодні одним з основних пріоритетів реалізації регіональної політики Євросоюзу є вимога ефективніше використовувати вже наявні ресурси і можливості регіонів. Проводячи паралелі, варто зазначити, що Концепцією державної регіональної політики України важливим напрямком прискорення соціально-економічного розвитку країни визнано підвищення ефективності функціонування господарського комплексу кожної адміністративно-територіальної одиниці на основі раціонального використання її природно-ресурсного, екологічного, виробничого, ін. потенціалів. Проте забезпечення дійсної сталості позитивних суспільних тенденцій, стійкості економічного зростання та соціально-культурного розвитку неможливе без побудови суспільної злагоди навколо базових складових організаційно-економічного механізму, який забезпечуватиме легітимність та дієвість вітчизняної регіональної політики. Такий консенсус, за новітніми дослідженнями у сфері регіоналістики, реально сформувавши лише в разі “практичного нарощення і використання потенціалу територій як складових національного потенціалу розвитку” та залучення місцевих громад «як дієздатних суб’єктів реалізації політики соціально-економічного зростання» країни [89, с. 3].

Регіональна політика ЄС не виключає застосування національних стратегій розвитку територій (сьогодні навіть вимагає їх запровадження). Головним її завданням є соціальна згуртованість країн-членів через зниження дисбалансів у рівнях розвитку регіонів цих країн. Що стосується цілей і завдань регіональної політики західноєвропейських країн, то в економічному розумінні це альтернатива між загальнонаціональною ефективністю і міжрегіональною справедливістю. Вибір першого передбачає більш ефективне розміщення регіональних ресурсів з метою максимізації загальнонаціональної користі. Вибір другого означає більш справедливий розподіл доходів, робочих місць чи об’єктів з урахуванням інтересів певного регіону [90].

В Україні реалізація Європейської концепції регіоналізму неможлива без послідовного і цілеспрямованого запровадження її принципів. Тому першочерговими завданнями на державному та регіональному рівнях мають бути: оцінка стану вітчизняних територій на основі професійно визначеного потенціалу розвитку та пріоритетів найменших адміністративно-територіальних одиниць (сіл, селищ, сільських рад); створення державою умов для формування самодостатніх місцевих бюджетів як основи реалізації покладених на низові ланки владних повноважень (зокрема за рахунок правового забезпечення системи місцевих податків і зборів, “боргового” ринку тощо) [91]; запровадження програм навчання для державних службовців, керівників територіальних громад та неформальних лідерів як головних провідників і безпосередніх виконавців політики країни на місцевому рівні [92].

Для багатьох країн ЄС характерною залишається тенденція віддавати пріоритети міжрегіональній справедливості в період економічного зростання і загальнонаціональній ефективності – в період стагнації та економічного спаду, що сприяє підтягуванню до середнього рівня промислових, сільських, периферійних або гірських регіонів. Проте якщо раніше цілі регіональної політики зводилися до скорочення диспропорцій в економічній, інфраструктурній і соціальній площинах, то за останні 20 років більшість європейських країн їх модифікувала і тепер ставить завдання оптимізувати внесок регіональних ресурсів у загальнонаціональне економічне зростання шляхом підвищення конкурентоспроможності регіону, в тому числі в рамках міжнародного розподілу праці. Попри чітко окреслені цілі та стратегію регіональної політики, спрямовані на посилення конкурентоздатності й підвищення продуктивності праці, впровадження інновацій та інтернаціоналізацію співпраці між регіонами різних країн; пріоритетність так званої «міжрегіональної справедливості» – збалансований соціально-економічний розвиток регіонів – залишається актуальною. Найбільша увага приділяється цьому у скандинавських країнах. Так, у Норвегії основною метою регіональної політики є підтримка існуючої структури населених пунктів і

забезпечення рівності умов їх розвитку; у Фінляндії – збалансований регіональний розвиток і створення робочих місць; у Швеції – створення регіонів, рівних в економічному, екологічному, промисловому і соціальному відношеннях; у Франції – сприяння національній єдності і солідарності шляхом забезпечення рівних можливостей на території всієї країни у створенні паритетних умов для доступу до знань і в досягненні збалансованого національного розвитку [93]; у країнах Східної Європи – створення міцного конкурентоздатного внутрішнього ринку на рівні найменших адміністративно-територіальних одиниць [91]. Проте загальною рисою регіональної політики будь-якої сучасної держави залишається акцент на збереженні, відтворенні, накопиченні і розвитку соціального капіталу [94].

Євросоюз та країни-члени ЄС приділяють особливу увагу проблемним регіонам, тобто територіям (або країнам), які за певною ознакою віднесені до таких, що вимагають додаткової (зокрема фінансової) допомоги з боку суб'єкта регіональної політики.

Не існує єдиного підходу до процесу надання території певного статусу і визначення переліку критеріїв її оцінки: у Франції, Швейцарії і Великобританії диференціація регіонів відбувається за класифікаційними картами, кількість яких визначається чисельністю основних напрямків регіональної політики; в Швеції і Фінляндії території отримують категорії за класифікаційними картами лише двох типів – «районів економічного розвитку» і «районів, які потребують структурних змін»; в Німеччині і Австрії класифікації розробляються теж за двома, але іншими ознаками – для промислового розвитку і для туризму. Проте у більшості країн, особливо тих, що мають високий рівень розвитку, основним показником «проблемності» є рівень безробіття (Франція, Німеччина, Велика Британія, скандинавські держави) та ВВП на душу населення (Португалія, Іспанія) [95]. Серед інших показників чи критеріїв – географічне розташування відносно ринків збуту, наявність гірських та туристичних зон, урбанізація, щільність населення тощо. У скандинавських країнах застосовується ще один демографічний показник – рівень міграції.

Комплексний розвиток сільських територій України передбачає створення нових робочих місць, збільшення реальних доходів населення, збереження та охорону навколишнього середовища, поліпшення умов проживання, збагаченні культурної спадщини [96, с. 63] і цільову підтримку держави. Але застосування на вітчизняних теренах чинного законодавства щодо стимулювання розвитку регіонів є проблематичним з огляду на те, що відсутня об'єктивна оцінка стану територій, їх класифікація і порядок надання певного статусу. Залежно від застосованих методик, кількість сільських адміністративних районів в Україні коливається від 415 (85 % загальної чисельності) до 318 (65 % від загальнодержавного показника) [97, с. 66]. Труднощі пов'язані не тільки з процедурою визначення територій сільськими, а й порядком ідентифікації їх як депресивних (проблемних).

З врахуванням особливостей соціально-економічної ситуації в державі, специфічних характеристик міжрегіональної конфігурації, для України, як і для більшості країн Східної Європи, завдання класифікації регіонів ускладнюється низкою об'єктивних причин, серед яких – реальна загроза надмірної політизації цього питання в умовах невідпрацьованого механізму взаємодії між центральними органами виконавчої влади і регіонами [93].

В Україні регіональна політика реалізується за моделлю «реформ зверху», які здійснюються безпосередньо державою на засадах універсальності та обов'язковості до виконання. Території змушені запроваджувати новації вітчизняних центральних органів влади, пристосовуючи їх, по можливості, до специфіки місцевих умов (від питань лібералізації цін до житлово-комунальної та адміністративної реформ) [98].

Такі підходи не можуть дати бажаного результату внаслідок існуючих відмінностей рівня і характеру регіонального розвитку. Вони тільки підсилюють регіональну диференціацію. Тобто новації, запропоновані урядом, мають різні політичні наслідки в регіонах, залежно від характеру, можливостей і спрямування їх економічного розвитку. Е першу чергу проблема стосується змісту правових норм щодо розподілу повноважень між регіональними

органами представницької і виконавчої влади регіону і органами місцевого самоврядування.

Отже, одним з першочергових завдань для України при формуванні вітчизняної регіональної політики є визначення чітких критеріїв щодо класифікації регіонів і надання їм статусу проблемних (депресивних); вичленення в окрему групу сільських територій і науково обґрунтоване визначення потенціалу кожної з них; формування і коригування стратегії регіональної політики «знизу» – на основі пропозицій і програм розвитку територій, запропонованих місцевими громадами. Якісне виконання цих завдань стане запорукою для прискореного запровадження на вітчизняних теренах європейської практики «економічного федералізму регіонів», яка ґрунтується на розширенні повноважень органів місцевого самоврядування стосовно локальної фіскальної політики, розвитку внутрішнього ринку та всебічному залученні місцевих ініціатив.

Порушення вищеназваної послідовності заходів зумовлює фрагментарність вітчизняної регіональної політики, відриває її від реалій і проблем громад; перетворює дії держави з таких, що мають реалізувати політику збалансованого соціально-економічного розвитку регіонів, у формальність, яку місцеве населення не розуміє і не бажає підтримувати.

Використання у вітчизняній регіональній політиці європейського досвіду регулювання розвитку територій потребує оптимального співвідношення функцій адміністрування та регулювання; визначення статусу і відповідних повноважень регіонів України в частині їх прав і обов'язків, розробки стратегії розбудови адміністративних інститутів за європейськими принципами, але пристосованих до національних стандартів, цілеспрямованої фінансової, організаційної і політичної підтримки на вищому рівні.

Важливе значення досвіду регіональної політики Європейського Союзу для України визначається декількома факторами. По-перше, Україна прагне асоційованого членства з ЄС, і тому адаптація її регіональної політики до європейських правил та стандартів набуває особливого значення. По-друге,

високорозвинуті країни ЄС є не тільки головними суб'єктами-учасниками глобальних економічних процесів, але й визначають загальні принципи та підходи у формуванні різних сфер політичного життя, які сприймаються як певний стандарт, за яким «вимірюється» рівень суспільного розвитку інших країн, визначається їх місце в «інтелектуальній» світовій ієрархії. І регіональна політика не є виключенням. По-третє, унікальність регіональної політики ЄС полягає в тому, що вона носить наднаціональний характер, здійснюється в умовах значної диференціації напрямків регіональної політики країн-членів, а також різних підходів до її вивчення на регіональному рівні.

Отже, для вдосконалення вітчизняної системи регулювання розвитку регіонів вбачається за необхідне продовжити подальші наукові дослідження за такими напрямками: методи управління (регулювання), механізми реалізації функції регулювання, ресурсне забезпечення та соціалізація державного управління.

Висновки до розділу 3

1. На основі аналізу зарубіжний досвід формування регіональної політики можна стверджувати, що нова державна регіональна структурна політика бути орієнтована на раціоналізацію відносин «центр-регіони», максимальне сприяння освоєнню і використанню власного економічного потенціалу регіонів та активізації їх саморозвитку, усунення суттєвих диспропорцій регіонального розвитку, поліпшення його інституційного забезпечення, підвищення рівня конвергенції регіональних соціально-економічних підсистем.

2. Запропоновано шляхи удосконалення механізму формування регіональної політики, а саме: стратегічне визначення цілей; активізація реформування систем державного управління і місцевого самоврядування; імплементація досвіду ЄС щодо розвитку єврорегіонів, насамперед Польщі з

ФРН, Чехії з ФРН, Словенії з Італією; підтримка розвитку бізнесу чи окремих проєктів; формування нових організаційних, технічних, фінансових механізмів та інструментів, які будуть сприяти реалізації нової стратегії на 2021-2027 рр.; забезпечення прозорості процесу реалізації стратегії і програмних заходів; розробка адекватних механізмів упорядкування нових форм відносин, що складаються між регіонами, узгодження інтересів і стратегічного управління взаємодією регіонів між собою. активізація участі держави в регулюванні міжрегіональних зв'язків; поживлення інвестиційної діяльності у регіонах; удосконалення інституціонального забезпечення структурної трансформації національної економіки в регіональному вимір; максимальне сприяння освоєнню і використанню власного економічного потенціалу регіонів та активізації їх саморозвитку, усунення суттєвих диспропорцій регіонального розвитку, поліпшення його інституційного забезпечення, підвищення рівня конвергенції регіональних соціально-економічних підсистем.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі теоретично узагальнено та запропоновано заходи щодо вирішення важливої наукової проблеми, яка стосується формування та реалізації регіональної політики в національній економіці, використовуючи позитивний досвід країн ЄС. У результаті досліджень було сформульовано такі висновки:

1. Узагальнюючи теоретичні підходи до визначення поняття «регіональна політика» можна виокремити декілька теорій: посткейсіанська теорія, котра підкреслювала необхідність підвищення рівня інвестування та капіталовкладень у регіони, які мають недостатній рівень розвитку через субсидії, інструменти податкової та кредитної політики; основою неокласичного підходу є значна роль ринку в усуненні диспропорційності розвитку між регіонами, і, відповідно недопущення обмеження дії ринкового механізму; прихильники теорії несбалансованості розвитку обґрунтовують необхідність поєднання ефективного державного регулювання з ринковими важелями впливу, відсутність державного регулювання може збільшити диспропорційність в умовах циклічного розвитку економіки за умови хаотичного впливу ринкових відносин; ефективність розподілу ресурсів між гілками влади на різних рівнях функціонування економіки аналізували представники суспільної теорії регіоналізму; поява нових продуктів і очищення економіки від застарілих є предметом дослідження теорії життєвого циклу товару.

2. На основі аналізу можна представити визначення дефініції «регіональна політика» у вузькому розумінні та широкому розумінні. У вузькому розумінні регіональна політика реалізується на рівні держави щодо регіонів, а регіони функціонують в межах існуючих повноважень. З точки зору широкого розуміння регіональна політика спрямована на реалізації національних та регіональних інтересів із врахування регіональних

відмінностей історичного, економічного, демографічного тощо характеру.

3. Серед головних принципів регіоналізації визначено такі: домінування загальнонаціональних інтересів; пріоритетність інтересів регіону в цілому; нормативно-правове забезпечення прав і повноважень суб'єктів регіональної політики; поєднання інтересів; всебічне врахування економічних, природних, історичних, технологічних, етнічних, екологічних, соціально-демографічних та інших умов і факторів регіонів з наданням переваги факторам соціальним та екологічним; пріоритет інноваційного ресурсо-економічного підходу; необхідність поступового зближення рівнів соціально-економічного розвитку регіонів, забезпечення порівнянних соціальних стандартів в усіх регіонах та населених пунктах; об'єктивності; збалансування критеріїв соціальної справедливості та загальнодержавної ефективності; партнерства.

4. Послідовний розвиток регіональної політики показує, наскільки важливою є майбутньому регіональна політика для європейської інтеграції і всього подальшого розвитку Європейського Союзу. Розглянемо більш детально ці етапи. Регіональна політика ЄС охоплює всі європейські регіони, хоча регіони в ЄС поділяються на різні категорії (так звані цілі), залежно головним чином від їхнього економічного становища. Між 2007 і 2013 роками регіональна політика ЄС складалася з трьох цілей: конвергенція, регіональна конкурентоспроможність і зайнятість і європейське територіальне співробітництво; попередні три цілі (з 2000 по 2006 рік) були відомі просто як цілі 1, 2 і 3. Ця політика є основною інвестиційною політикою ЄС і має становити приблизно третину його бюджету, або 392 мільярди євро протягом періоду 2021-2027 років. Що нового в 2021-2027. Підтримка пріоритетів ЄС: 5 політичних цілей, зосереджених на ключових цілях, і тематична концентрація на тих, що є найбільш актуальними для конкурентоспроможної та перспективної Європи: мета 1 - розумніша Європа (інноваційна та розумна економіка перетворення); мета 2 - більш зелена Європа з низьким вмістом вуглецю (включаючи енергетику перехід, циркулярна економіка, адаптація до клімату та управління ризиками), мета 3 - більш пов'язана Європа (мобільність

та ІКТ підключення); мета 4 - більш соціальна Європа (Європейська опора соціальної права); мета 5 - Європа ближча до громадян (сталий розвиток міських, сільських і прибережних районів і місцевих ініціатив). Останніми роками «мережева парадигма» не тільки стала відправною точкою для політичних заходів, спрямованих на краще використання інноваційного потенціалу, але й регіон, тобто субнаціональні просторові утворення, став важливою платформою для іннореалізація політики вації національними урядами. Зокрема, кластерна концепція та інші теоретичні підходи «нової економічної географії» сприяли популяризації концепцій регіонального розвитку. Суттєвою особливістю такої орієнтації на регіон є те, що заходи, які до цього часу мали національне спрямування (а для них питання про розподіл інноваційного потенціалу в просторі не ставилося або порушувалося лише неявно), повинні бути адаптовані до специфічних структур і потенціалу окремих регіонів. У Німеччині завдяки її федеративній політичній системі діють і тісно взаємодіють кілька рівнів політики щодо сприяння регіональній економіці та інноваціям. Найважливішими є федеральний уряд, уряди федеральних земель та Європейська комісія. Усі землі мають регіональну програму реалізації Європейського фонду регіонального розвитку (ЄФРР). Програми ЄФРР зосереджені на підтримці інноваційних заходів, досліджень і розробок малі та середні підприємства. Землі також відповідають за розвиток сільської місцевості, і кожна земля має регіональну програму для фондів сільського розвитку ЄС. Що стосується можливостей впровадження регіонально-орієнтованих політичних заходів, Німеччина перебуває в досить вигідному становищі завдяки децентралізованому розподілу інноваційних кластерів і регіонів їхні робочі місця у 8 регіонах, тоді як концентрація на кількох головних центрах науково-дослідної діяльності набагато вища в інших європейських країнах. Оскільки зараз Україна переживає етапи децентралізації, до того ж суттєво змінилася внутрішня та зовнішня політична ситуація, сама регіональна політика стала досить іншою, і я хотів би підкреслити такі її чотири характеристики: визначення засад реалізації державної регіональної політики;

визначення функціональних типів територій, які стають об'єктами регулювання державної регіональної політики; врахування сильного впливу реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади на зміни суб'єктів регіональної політики; перехід до побудови основ місцевого розвитку. Регіональна спеціалізація воєнного часу вже склалася самостійно – Схід і Південь тримають фронт і виснажують ворога; Центр і Захід забезпечують фронт усім необхідним. Логічне прозоре та розумне планування відновлення та розвитку України зараз є чи не найважливішим завданням після перемоги. Розробка нової Політики регіонального розвитку потребує комплексного аналізу та оцінки поточної ситуації, пов'язаної з війною, та її впливу на ситуацію в Україні загалом та в регіонах і територіальних громадах.

5. На основі аналізу зарубіжний досвід формування регіональної політики можна стверджувати, що нова державна регіональна структурна політика бути орієнтована на раціоналізацію відносин «центр-регіони», максимальне сприяння освоєнню і використанню власного економічного потенціалу регіонів та активізації їх саморозвитку, усунення суттєвих диспропорцій регіонального розвитку, поліпшення його інституційного забезпечення, підвищення рівня конвергенції регіональних соціально-економічних підсистем.

6. Запропоновано шляхи удосконалення механізму формування регіональної політики, а саме: стратегічне визначення цілей; активізація реформування систем державного управління і місцевого самоврядування; імплементація досвіду ЄС щодо розвитку єврорегіонів, насамперед Польщі з ФРН, Чехії з ФРН, Словенії з Італією; підтримка розвитку бізнесу чи окремих проектів; формування нових організаційних, технічних, фінансових механізмів та інструментів, які будуть сприяти реалізації нової стратегії на 2021-2027 рр.; забезпечення прозорості процесу реалізації стратегії і програмних заходів; розробка адекватних механізмів упорядкування нових форм відносин, що складаються між регіонами, узгодження інтересів і стратегічного управління взаємодією регіонів між собою. активізація участі держави в регулюванні

міжрегіональних зв'язків; поживлення інвестиційної діяльності у регіонах; удосконалення інституціонального забезпечення структурної трансформації національної економіки в регіональному вимір; максимальне сприяння освоєнню і використанню власного економічного потенціалу регіонів та активізації їх саморозвитку, усунення суттєвих диспропорцій регіонального розвитку, поліпшення його інституційного забезпечення, підвищення рівня конвергенції регіональних соціально-економічних підсистем.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Долішній М.І. Регіональна політика на рубежі ХХ – ХХІ століть: нові пріоритети. К.: Наукова думка, 2006. 512 с.
2. Енциклопедія державного управління: у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України; наук.-ред. колегія: Ю. В. Ковбасюк (голова) та ін. К.: НАДУ, 2011. — Т. 5: Територіальне управління / наук.-ред. колегія: О.Ю. Амосов, О.С. Ігнатенко (співголова) та ін. Харківський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президентові України. Х.: Вид.-во ХарРІДУ "Магістр", 2011. 408 с.
3. Кравченко Т.В. Теоретичні засади державної регіональної політики. Державне будівництво, 2009. № 2. URL: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/DeBu/2009-2/doc/1/07.pdf>.
4. Поповкін В.А. Регіонально-цілісний підхід в економіці. Київ : Наукова думка, 1993. – 219 с.
5. Кноглер М., Секарев О. Ринкова реформа і регіональна політика. *Економіка України*. 2008. №1. С. 64–71.
6. Романюк С.А. Політика регіонального розвитку в Україні: сучасний стан і нові можливості: Регіональні дослідження: монографія. Київ: Вид-во УАДУ, 2001. 112 с.
7. Симоненко В. К. Регионы Украины: Проблемы развития. Київ : Наук. думка, 2007. 264 с.
8. Гальперіна Л.П. Адаптація регіональної політики Європейського Союзу до імперативів глобального розвитку. *Стратегія розвитку України (економіка, соціологія, право)*. 2013. № 3. С. 21–26.
9. Європейська регіональна політика: підручник / за ред. Крисоватого А. та Ліщинського І. Тернопіль: ВПЦ "Економічна думка ЗУНУ", 2020. 236 с.
10. Регіональна політика Європейського Союзу: підручник / [за ред. Віктора Чужикова. Київ: КНЕУ, 2016. 495 с.

11. Інституційне забезпечення державної регіональної політики (досвід країн ЄС) (2009). Анотація. URL: <http://old.niss.gov.ua/Monitor/mart2009/31.htm>.

12. The White House. Conferees on Balanced National Grow and the Economic Development. *Final Report*. Washington. 2012. Vol. 28. P.109–134.

13. Європейська регіональна політика: натхнення для країн, що не входять до ЄС? Застосування принципів та обмін досвідом. URL: http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/presenta/international/external_uk.pdf.

14. Регіональна політика ЄС - посткризові реалії. URL: http://regionalnyaktsenty.blogspot.com/2012/02/blog-post_20.html.

15. Інституційне забезпечення державної регіональної політики (досвід країн ЄС). URL: <http://old.niss.gov.ua/Monitor/mart2009/31.htm>.

16. Мікула Н.А. Транскордонне співробітництво України в контексті євроінтеграції: монографія. К.: НІСД, 2014. 316 с.

17. Чужиков В.І. Глобальна регіоналістика: історія та сучасна методологія. К.: КНЕУ, 2008. 165 с.

18. Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети: Монографія / за ред. З.С. Варналія. К.: НІСД, 2007. 820 с.

19. Регіональна політика : правове регулювання. Світовий та український досвід / Василь Куйбіда, Анатолій Ткачук, Тетяна Забуковець-Ковачич; за заг. ред. Р. Ткачука. Київ: Леста, 2010. 224 с.

20. Наврузов Ю. Регіональна політика в Україні: проблеми, принципи, перспективи. *Управління сучасним містом*. 2001. № 1–3 (1). С. 41–50.

21. Гречаник Б. В. Регіональна соціально-економічна політика: навч. посібн. Івано-Франківськ: Місто «НВ», 2012. 404 с.

22. Інструменти регіонального розвитку в Україні: навч. посібн./ О.В. Берданова та ін. ; за ред. В. М. Вакуленка, О. В. Берданової. Київ: НАДУ, 2013. 286 с.

23. Регіональна економіка : підручник / за заг. ред. проф. Н. Л. Гавкалової. Харків : ВД «ІНЖЕК», 2011. 464 с.

24. Берданова О. Оперативне планування реалізації стратегії територіального розвитку : практичний посібник / О. Берданова, Є. Фишко; Швейцарсько-український проект "Підтримка децентралізації в Україні – DESPRO". Київ : ТОВ «Софія-А», 2012. 48 с.

25. Васильченко Г., Парасюк І., Єременко Н. Планування розвитку територіальних громад : навч. посібн. для посадових осіб місцевого самоврядування. Асоціація міст України. Київ : ТОВ «ПІДПРИЄМСТВО «ВІ ЕН ЕЙ», 2015. – 256 с.

26. Регіональне управління : підручник / за заг. ред. Ю. В. Ковбасюка, В. М. Вакуленка, М. К. Орлатого. Київ: НАДУ, 2014. 512 с.

27. Територіальний розвиток і регіональна політика в Україні: Виклики та пріоритети України. ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М. І. Долишнього НАН України»; наук. ред. В. С. Кравців. Львів, 2018. 157 с.

28. Управління проектно-орієнтованими організаціями : навч. посібн. / укл. Н. Л. Гавкалова, М. В. Грузд, Т. А. Власенко, В. І. Мельник, Г. М. Шумська / за заг. ред. д.е.н., проф. Гавкалової Н. Л. – Харків : Вид. ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2018. – 505 с.

29. Тодосійчук В.Л. Регіональна економіка: підручник. Вінниця, ВДАУ, 2008. 434 с.

30. New Cohesion Policy. URL: https://ec.europa.eu/regional_policy/2021-2027_en.

31. Мрінська О.В. Регіональна політика в країнах Європейського Союзу і можливості її досвіду в Україні (суспільно-географічне дослідження): автореф. дис.... к. географ. н.; Інститут географії НАН України. Київ, 2005. 20 с.

32. Treaty Establishing Economic Community (Rome, 25.03.1957). URL: http://www.cvce.eu/obj/treaty_establishing_the_european_economic_community_rome_25_march_1957-en-ссабба28-0bf3-4себ-8а76-6b0b3252696e.html.

33. Регіональна політика та управління у країнах Європи: матеріали до навчального курсу / упоряд. М.О. Лендвел, В.Ю. Керецман. Ужгород: б. в., 2001. 248 с.

34. Loughlin J. Regional Policy in the European Union, in: Stavridis S., Mossialos E., Morgen R., Machin H. (eds.) *New Challenges to the European Union: Policies and Policy-Making*, Dartmouth, 2007. 148 p.

35. Council Regulation (EEC) No 724/75 of 18 March 1975 establishing a European Regional Development Fund, in: *Official Journal*. L 73, 21.3.1975.

36. Council Decision 75/185/EEC of 18 March 1975 setting up a Regional Policy Committee, in: *Official Journal*. L 73, 21.3.1975.

37. Акіліна О. Регіональна політика Європейського Союзу [Текст] : підручник / за ред. В. Чужикова; ДВНЗ «Київський нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана». – Київ : КНЕУ, 2016 – 495 с.

38. Resolution on the Integrated Mediterranean Programmes (IMPs), in: *Official Journal*. C 099, 13.04.1987.

39. Commission Opinion of 19 June 1984 on the Regional Development Programmes, in: *Official Journal*. L 211, 08.08.1984, P. 18-19.

40. Council Resolution of 6 February 1979. Concerning the Guidelines for Community Regional Policy, in: *Official Journal*.

41. Антошкіна В., Кирпичов О. Єврорегіони як складова регіональної політики ЄС та європейської політики сусідства. *Підприємництво, господарство, право: Науково-практичний господарсько-правовий журнал*. 2010. №10. С. 110-113.

42. Кіш Є. Регіональна політика Європейського Союзу: стратегічні імперативи для України. URL: <http://www.ji.lviv.ua/n23texts/kish.htm> (дата звернення: 17.09.2019)

43. Armstrong H. Regional Policy. *Economics & Policies*. 2001. Vol. 7. P. 58–69.

44. Ziltener P. *EU Regional Policy: Monetary Lubricant for Economic Integration*. Cambridge University Press, 2000. 243 p.

45. Elsing C. *Regional Policy and Development in Lithuania*. UNDP Lithuania, July 1999. URL: http://www.undp.lt/Reg_dev/Files/RDAP.doc (дата звернення: 18.09.2019).

46. Bache I. *The Politics of European Union Regional Policy: Multi-level Governance or Flexible Gatekeeping*. Sheffield, Sheffield Academic Press, 1998. 198 p.

47. Hooghe L., Keating M. *The Politics of the European Union Regional Policy*. *Journal of European Public Policy*. 2004. №1 (3). P. 367–393.

48. Brada J. C., Kutan A. M., Zhou S. *Real and Monetary Convergence between the European Union and Transition Economy Candidate Countries: Market Integration and Policy Coordination*. *Journal of Banking and Finance*. 2003. Vol. 5. P. 44–52.

49. Bachtler J., Turok I. *The Coherence of EU Regional Policy: Contrasting Perspectives on the Structural Funds*. London: Jessica Kingsley Publishers, 2007. 253 p.

50. Beugelsdijk M., Eijffinger S. *The Effectiveness of Structural Policy in the European Union: An Empirical Analysis for the EU15*. *Journal of Common Market Studies*. 2005. № 43 (1). P. 37–51.

51. Tarschys D. *Reinventing Cohesion: The Future of European Structural Policy*, in: SIEPS, Stockholm, 2003. 457 p.

52. Marks G. *Structural Policy in the European Community*, in: Sbragia A. (ed.) *Europolitics. Institutions and Policy-Making in the New European Community*. Washington DC: Brookings Institute, 2002. 326 p.

53. Piattoni S. *Informal Governance in Structural Policy*. *Perspectives on European Politics and Society*. 2009. №7 (1). P. 56–74.

54. Molle W. *European Cohesion Policy*. London: Routledge, 2008. 342 p.

55. Hooghe L. *Cohesion Policy and European Integration. Building Multilevel Governance*. Oxford: Oxford University Press, 2008. 256 p.

56. Leonardi R. *The Cohesion Policy of the European Union: The Building of Europe*. Palgrave: London, 2009. 235 p.

57. European Commission Regional Policy Directorate-General for Regional and Urban Policy. DG for Regional Policy and Urban Policy. URL: http://ec.europa.eu/dgs/regional_policy/index_en.htm.

58. Benz A., Eberlein B. The Europeanization of Regional Policies: Patterns of Multi-Level Governance. *Journal of European Public Policy*. 2009. №6 (2). P. 58–67.

59. Peterson J., Bomberg E. Decision-Making in the European Union. New York, 2009. 232 p.

60. Annex to the Report from the Commission “18th Annual Report on Implementation of the Structural Funds” (2007). URL: http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docoffic/official/reports/pdf/annex/2006_sf_annex_en.pdf.

61. Cohesion Report. URL: http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docoffic/official/reports/1st_cohesion_report_en.zip.

62. EU Regional Policy. URL: http://ec.europa.eu/regional_policy/index_en.cfm.

63. El Acuerdo de Asociación de España en el Marco de la política de cohesión 2014-2020.

64. Multiannual financial framework 2014–2020 The figures and EU budget 2014. URL: http://www.eurocid.pt/pls/wsd/docs/F13490/financial_framework_2014_2020.pdf.

65. Eurostat. URL: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/nuts_nomenclature/introduction.

66. Barnes I., Barnes P. The Enlarged European Union. *Longman*. 2008. Vol.47. №3. P.441–465.

67. Braun D., Giraud O. Steuerungsinstrumente: Lehrbuch der Politikfeldanalyse. Muenchen, Wien, 2009. 453 p.

68. Бородіна О.А. Особливості формування регіональної політики в країнах ЄС: досвід для України. *Теорія та практика державного управління*. 2012. Вип. 4. С. 459-467.

69.Копійка В.В., Шинкаренко Т.І. Європейський Союз: історія і засади функціонування: навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: Знання, 2009. 751 с.

70. Вакулич В. Політико-історичний вимір європейської традиції / В. Вакулич. Кіровоград, 2000. 62 с.

71. Віткова В. С. Європейська регіональна політика: загальна характеристика, виклики та перспективи для України. *Міжнародні та політичні дослідження*. 2019. URL: <http://heraldiss.onu.edu.ua/article/view/173846>.

72. Колодійчук В. Єврорегіони: організаційна форма взаємодії прикордонних регіонів ЄС. Збірник наукових праць НДФІ. №1. 2007. С. 31-34.

73. Горбатенко В. Вплив регіональної політики ЄС на розвиток європейського регіоналізму. *Вісник Львівського національного університету. Серія міжнародні відносини*. 2008. Вип. 25. С. 15-25.

74. Мельник А. Ф. Структурні дисбаланси розвитку економіки України. *Журнал Европейской экономики*. 2012. № 1. Т. 11. С. 115–137.

75. Проблеми соціально-економічного розвитку регіонів в умовах глобалізації. Матеріали IV Міжнародного науково-практичного семінару. – Запоріжжя, 20-21 травня 2011 року. 81 с.

76. Ukrain's recovery. Regional aspects. URL: <https://www.csi.org.ua/news/ukraines-recovery-regional-aspects/>.

77. Інститут демографії і соціологічних досліджень імені М.В. Птухи Національної Академії наук України. URL: http://www.idss.org.ua/ukr_index.html.

78. Студенніков І. Міжрегіональне співробітництво як чинник процесу європейської інтеграції та інструмент регіонального розвитку / Регіональна політика в країнах Європи: Уроки для України. За ред. С. Максименка. Київ: Логос, 2010. С. 98–137.

79. Дачій Н. Організація системи ресурсозбереження в умов ринкових перетворення. *Схід*. 2013. № 2 (52). С. 36–38.

80. Капленко Г.В. Економічні інтереси як основа регіонального відтворювального процесу і методи їх регулювання. *Регіональна економіка*. 2012. №3. С. 222–229.

81. Луцишин Н.П. Формування інституційної структури регіональної політики в країнах Європи. *Регіональна економіка*. 2014. №3. С. 199–205.

82. Макаренко М.В. Оцінка інноваційного потенціалу як інструмент управління інноваційним розвитком регіону. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2011. № 3. С. 62 – 71.

83. Копійка В.В., Шинкаренко Т.І. Європейський Союз: Історія і засади функціонування: Навч. посіб. 2-ге вид. Київ, 2012. 759 с.

84. Промисловий потенціал України: проблеми та перспективи структурно-інноваційних трансформацій / Відп. ред. Ю.В. Кіндзерський. Київ: Інститут економіки та прогнозування НАНУ, 2009. 408 с.

85. Huntington S.P. The clash of civilizations? *Foreign affairs*. N.Y., 2003. Vol.72. № 3. 5 p.

86. Investing in Europe's future. Fifth report on economic, social and territorial cohesion. Report from the Commission. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2010. 298 p.

87. General Block Exemption Regulation (GBER). URL: http://ec.europa.eu/comm/competition/state_aid/reform/reform.cfm (дата звернення: 05.10.2019) .

88. Regional Policy Contributing to Smart Growth in Europe. URL: http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docoffic/official/communic/smart_growth/comm2010_553_en.pdf.

89. Коротич О. Б. Державне управління регіональним розвитком України. Харків : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2009. 219 с.

90. Сталий розвиток територіальної громади: управлінський аспект : [моногр.] / Ю. О. Куц , В. В. Мамонова, О. К. Чаплигін та ін. ; за заг. ред. Ю.О. Куца. Харків : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2008. 236 с.

91. Dunn W. N. Bridging the Third Great Divide: Teaching Public Administration in Europe and America. *Journal of Public Administration and Public Policy (I)*. 2008. № 1. P. 17–27.

92. Kopanska A. The Problems of Developing the Municipal Debt Market in Poland. *Occasional papers in Public Administration and Public Policy (YI)*. 2009. № 3. P. 11–23.

93. Chlevicas E. The potential of Civil Service Training System: Human Resources Development Strategy. *Leadership and Management in Public Sector: Values Standards and Competencies in Central and Eastern Europe*. 2008. №5. P. 49–62.

94. Kostelecky T. Public Administration, Regional Policy, and the Committee of the Regions. Interaction of Regional, National and European Influences in the Pre-accession Czech Republic. *Occasional papers in Public Administration and Public Policy (YI)*. 2009. № 1. P. 14–34.

95. Putnam R. Bowling Alone: American's declining, Social Capital. *The Global Resurgence of Democracy*. Baltimore-London, 2006. P. 290–303.

96. Palma D. G. Parliament, Consolidation, Institutionalisation: A Minimalist View. *Parliament and Democratic Consolidation in Southern Europe*. 2000. № 56. P. 31–52.

97. Кудла Н. Багатофункціональний розвиток сільських територій: від базових ідей до активізації місцевого підприємництва. *Економіка України*. 2008. № 1. С. 62–71.

98. Sundakov A. Public Sector Reform in Ukraine on The Path of Transformation. *Local Government and Public Initiative: Open Society Institute Discussion Papers*. 2011. № 18. P. 47–58.

ДОДАТОК
Декларація
академічної доброчесності
здобувача вищої освіти ЗНУ

Я, Міхайлов Денис Сергійович, студент 2 курсу магістратури, форми навчання денна, факультету економічного, спеціальності 051 «Економіка», адреса електронної пошти mikhailov@ukr.net:

- підтверджую, що написана мною кваліфікаційна робота на тему «Регіональна політика Європейського Союзу: перспективи та нові виклики для національної економіки» відповідає вимогам академічної доброчесності та не містить порушень, що визначені у ст. 42 Закону України «Про освіту», зі змістом яких ознайомена;
- заявляю, що надана мною для перевірки електронна версія роботи є ідентичною її друкованій версії;
- згодна на перевірку моєї роботи на відповідність критеріям академічної доброчесності у будь-який спосіб, у тому числі за допомогою Інтернет-системи, а також на архівування роботи в базі даних цієї системи.

Дата _____ Підпис _____
Дата _____ Підпис _____

Міхайлов Д.С.
Гамова О.В.

ДОДАТОК Б

Таблиця А.1 – Еволюція політики зближення ЄОУС/ЄЕС/ЄС у 1951–2027 рр.

Етап	Рік	Зміст	Фактори змін
Початковий (1951–1988 рр.)	1951	Створення Фонду ЄОУС по додатковій підготовці і перепідготовці робітників (ECSC Fund for the Retraining and Resettlement of Workers). Мета - навчання працівників вугільної та сталеливарної промисловості за наявної або нової спеціальності	1. Утворення ЄОУС. 2. Структурні зрушення в промисловості, в тому числі у вугільній та сталеливарній
	1957	Створення Європейського соціального фонду (European Social Fund, ESF) замість Фонду ЄОУС. Мета Фонду - поліпшення можливості працевлаштування в умовах спільного ринку та сприяння підвищенню стандартів життя	1. Утворення ЄЕС. 2. Довгострокова мета ЄЕС - гармонійний економічний розвиток
	1962	Створення Європейського сільськогосподарського гарантійного та консультаційного фонду (European Agricultural Guarantee and Guidance Fund; EAGGF). Фонд - основний інструмент реалізації Єдиної аграрної політики (Common Agricultural Policy)	1. Довгострокова мета - створення єдиного ринку, в тому числі сільськогосподарських товарів. 2. Формування Єдиної аграрної політики
	1975	Створення Європейського фонду регіонального розвитку (European Regional Development Fund, ERDF). Мета Фонду - коригування «найважливіших регіональних дисбалансів у Спільноті, особливо викликаних переважанням сільського господарства, змінами в промисловості і структурної безробіттям. Принцип співфінансування проектів. Проекти для фінансування вибираються самими державами-членами. Квоти по країнам на обсяг допомоги. Щорічні бюджети	1. Поглиблення інтеграції не забезпечило зростання, який би природним чином згладив відмінності. Навпаки, при знятті бар'єрів країни стали боротися за мобільні фактори виробництва. Це часто погіршувало становище слабких регіонів. 2. Перше розширення ЄС
	1984	Фіксовані квоти для країн замінені на діапазон квот. Вводиться поняття «програми Співтовариства» - «серія послідовних багаторічних заходів, безпосередньо службовців цілям Спільноти та реалізації політики Співтовариства». Цим програмам повинен віддаватися пріоритет при розподілі ресурсів	1. Критика ERDF: фактична націоналізація Фонду. 2. Вступ Греції

Політика зблгження (1988–2027 рр.)	1988	Вводиться поняття «Структурні фонди у складі ERDF, ESF, EAGGF». Встановлюється п'ять єдиних цілей фінансування та їх кваліфікаційні критерії. Вводяться багаторічні плани. Переклад політики на регіональний рівень	1. Мета - побудова єдиного ринку ЄС. 2. Вступ Іспанії, Португалії
	1992	Створення Фонду згуртування (Cohesion Fund) для підтримки Ірландії, Греції, Іспанії та Португалії	Недостатня конвергенція в цих країнах
	1993	Створення Фінансового інструменту для управління рибальством (фінансовий інструмент орієнтації рибальства; FIFG)	Прийняття Системи співтовариства щодо рибальства і аквакультури (Community system for fisheries and aquaculture) у 1992 р.
	1994	Вступ цілі 6: розвиток малонаселених регіонів	Вступ австрії, Швеції та Фінляндії
	1999	Скорочення цілей фінансування Структурних фондів та Фонду згуртування до трьох: 1 мета і мета 6 об'єднані в ціль 1; ціль 2 і мета 5b зведені в ціль 2; ціль 3 і мета 4 об'єднані в ціль 3	Agenda 2000: 1. Концентрація допомоги. 2. Спрощення політики. 3. Підготовка до розширення ЄС на Схід
	2006	Зміна трьох цілей фінансування Структурних фондів та Фонду згуртування. Мета 1 стала метою «Конвергенція»; ціль 2 - метою «Регіональна конкурентоспроможність та зайнятість» (спрощення кваліфікаційних критеріїв). Введена мета «Європейська територіальна кооперація»	Перезапуск Лісабонської стратегії (Lisbon Strategy). ЄС - «зелена» економіка, заснована на знаннях
	2013	Скорочення цілей фінансування до двох: заміна цілей «Конвергенція» і «Регіональна конкурентоспроможність та зайнятість» єдиною метою «Інвестиції в стимулювання економічного зростання і створення робочих місць». Єдині правила роботи для фондів. Нова програма «Засіб по з'єднанню Європи» (Connecting Europe Facility). Партнерські контракти між ЄС і країнами-членами. Зниження сукупного обсягу фінансування для країни з 4% ВВП до 2,5% ВВП	Еуроге 2020: 1. Стійке зростання, що базується на знаннях. 2. Суспільство для всіх. 3. П'ять цілей у сфері зайнятості, освіти, інновацій, демаргиналізації, клімату/енергії

ДОДАТОК В

Таблиця В.1 – Бюджет ЄС за Програмою регіональної політики 2021-2027 рр.

		млн.євро	%			млн.євро	%			млн.євро	%			млн.євро	%
1	Конкуентоспроможність для зростання і робочих місць	142130	100,0	2	Стале зростання : природні ресурси	420 034,0	100	3	Безпека і громадянство	17725	100	4	Глобалізація Європи	66262	100,0
Європейської супутникової навігаційної системи (EGNOS і Galileo)	European satellite navigation systems (EGNOS and Galileo)	7071,73	5,0	Європейського сільськогосподарського гарантійного Фонду (EAGF) - ринкова витрат і прямих платежів	European Agricultural Guarantee Fund (EAGF) — Market related expenditure and direct payments	312 735,0	74,5	Притулку та міграції Фонду	Asylum and Migration Fund	3137,43	17,7	Instrument for Pre-accession assistance (IPA)	Instrument for Pre-accession assistance (IPA)	11698,7	17,7
З них: передача GSA агентство	<i>Of which: transfer to GSA agency</i>	117,168	0,1	Європейський сільськогосподарський фонд для розвитку сільських районів (фінансування важливих проектів здійснюється)	European Agricultural Fund for Rural Development (EAFRD)	95 577,05	22,8	Внутрішньої Безпеки Фонду	Internal Security Fund	3764,23	21,2	Європейський інструмент сусідства (CIC)	European Neighbourhood Instrument (ENI)	15432,6	23,3

Продовження таблиці В.1

Європейська Програма Спостереження Землі (Коперник)	European Earth Observation Programme (Copernicus)	4291,48	3,0	Європейських морських справ і рибальства	European Maritime Affairs and Fisheries	7 404,8420	1,8	IT-систем	IT systems	138,661	0,8	Європейський інструмент в області демократії і прав людини (ЕИДПЧ)	European Instrument for Democracy and Human Rights (EIDHR)	1332,75	2,0
Ядерної безпеки та виведення з експлуатації	Nuclear Safety and Decommissioning	1643,09	1,2	Європейського морського рибного господарства Фонд	European Maritime and Fisheries Fund	6396,6	1,5	Справедливості	Justice	377,604	2,1	Інструмент стабільності (IfS)	Instrument for Stability (IfS)	2338,72	3,5
З яких: ядерна безпека	<i>Of which: nuclear safety</i>	198,492	0,1	Міжнародні угоди з рибальства та інших обов'язкових платежів регіональні рибогосподарські організації (Ррхо)	International fisheries agreements and obligatory contributions to Regional Fisheries Management Organisations (RFMOs)	1 008,2420	0,2	Прав і громадянства	Rights and Citizenship	439,473	2,5	Спільної зовнішньої політики та політики безпеки (СЗПБ)	Common Foreign and Security Policy (CFSP)	2338,72	3,5
З них: по зняттю з експлуатації	<i>Of which: decommissioning</i>	969,26	0,7	Навколишнього середовища і клімату дію (життя)	Environment and climate action (Life)	3 456,6550	0,8	Механізм Цивільного Захисту	Civil Protection Mechanism	223,776	1,3	Partnership Instrument (PI)	Partnership Instrument (PI)	954,765	1,4
Міжнародного термоядерного експериментального реактора (ITER)	International Thermonuclear Experimental Reactor (ITER)	2985,61	2,1	Агентства	Agencies	387,4840	0,1	"Європа для громадян"	Europe for Citizens	185,468	1,0	Інструментом розвитку співробітництва (DCI)	Development Cooperation Instrument (DCI)	19661,6	29,7

Продовження таблиці В.1

"Горизонт 2020"	Horizon 2020	79401,8	55,9	Маржа	Margin	472,9670	0,1	Харчових продуктів і кормів	Food and feed	1891,94	10,7	Гуманітарної допомоги	Humanitarian aid	6621,7	10,0
Конкургентоспроможність підприємств і МСП (COSME)	Competitiveness of enterprises and SMEs (COSME)	2298,24	1,6					Здоров'я для зростання	Health for Growth	449,394	2,5	Дивільного захисту та Європейського центру аварійного реагування (ERC)	Civil Protection and European Emergency Response Centre (ERC)	144,652	0,2
Освіти, навчання, молоді та спорту (Erasmus +)	Education, Training, Youth and Sport (Erasmus +)	14774,5	10,4					Захист прав споживачів	Consumer protection	188,829	1,1	Європейської добровільної гуманітарної допомоги корпусу ЄС допомогу добровольців (EUAV)	European Voluntary Humanitarian Aid Corps EU Aid Volunteers (EUAV)	147,936	0,2
Соціальних змін та інновацій	Social Change and Innovation	919,469	0,6					Творча Європа	Creative Europe	1462,7	8,3	Інструмент співпраці в галузі ядерної безпеки (INSC)	Instrument for Nuclear Safety Cooperation (INSC)	225,321	0,3
Звичай, Fiscalis та боротьби з шахрайством	Customs, Fiscalis and Anti-Fraud	908,009	0,6					Агентства	Agencies	4003,3	22,6	Макро-фінансової допомоги	Macro-financial Assistance	564,555	0,9
Connecting Europe Facility	Connecting Europe Facility	21936,8	15,4					Інші	Other	678,709	3,8	Гарантійний фонд для зовнішніх дій	Guarantee fund for External actions	1193,11	1,8
Енергії	Energy	5850,08	4,1					Маржа	Margin	783,472	4,4	Агентства	Agencies	154,063	0,2
Транспорт	Transport	14945,1	10,5									Інші	Other	1167,25	1,8
Інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ)	Information and Communications Technology (ICT)	1141,60	0,8									Маржа	Margin	2285,56	3,4

Джерело: складено автором за даними [63]